IN EN OM DE ZOEKER

OLIESLAAN MET WINDKRACHT

J. KAAL

IN EN OM DE ZOEKER

OLIESLAAN MET WINDKRACHT

J. KAAL

OPDRACHT

Aan mijn vrouw,

die ik voor 't eerst ontmoette op 24 Augustus 1932, de avond dat de havermoutfabriek "de Grootvorst" in Zaandijk verbrandde. De hevige vuurzee bracht ons bij elkaar en dat is nu al zestig jaar geleden. Al die jaren is ze mijn steun en toeverlaat geweest. De eerste 20 jaar van ons huwelijk stond ze veel alleen voor 't gezin met de twee kinderen, omdat ik meer op reis dan thuis was, Toen de "Zoeker" in ons gezin aan de orde kwam, heeft ze mijn plannen altijd aangemoedigd en me terzijde gestaan, met als resultaat dat mede door haar en 10 Zaanse industrieën de molen in volle glorie op de Kalverringdijk staat en de gratis bus petroleum, die de Gemeenteraad van destijds voor de "Zoeker" in petto had, achterwege is kunnen blijven.
Daarom draag ik dit boekje aan haar op.

Moeder komt kijken of daarboven wel alles netjes gebeurt.

INLEIDING

In dit boekje een en ander over "in en om de Zoeker".
Zie 't niet als een vastomlijnde geschiedenis of streekroman, maar zooals wij met onze kinderen het leven met deze molen geleefd hebben. Het is een bijeenvoeging van herinneringen en wat we in de loop der jaren opschreven.

Familiehistorie

Met behulp van gegevens uit de Zaanse historie kwamen we er achter dat onze vóórfamilie al in 1596 te Zaandijk woonde. Dat was Willem Kaal en vrouw, met de zonen Jakob, Pieter, Alewijn en dochter Grietje.
Rond 1700 huwde één van de nakomelingen met de dochter van een toen belangrijke zakenman, aandeelhouder van 3 papiermolens "de Herder", "'t Herderskind" en "de Herderin", die nog een aantal oliemolens had, waaronder "de Zoeker" en "de Oranjeboom". Benevens had hij pakhuizen, land, en schepen ter Oostzeevaart. Na zijn dood erfden de verwanten hun deel en kunnen we 't verloop van de familie als aandeelhouders volgen met hun nevenberoepen, zoals, notaris, schoolmeester, meester-timmerman, schilder en zeilmaker. Ook als brandwacht, kerkdiaken en olieslagers. Verder één nog als beëdigd Meter, één als zeeman ter Groenlandsvaart en één als kanonnier aan boord van een oorlogsbodem van "Z. Majesteits Koning Willem I" in 1835. Mijn grootvader, geboren in 1856 overleed in 1896 toen mijn vader 10 jaar oud was.

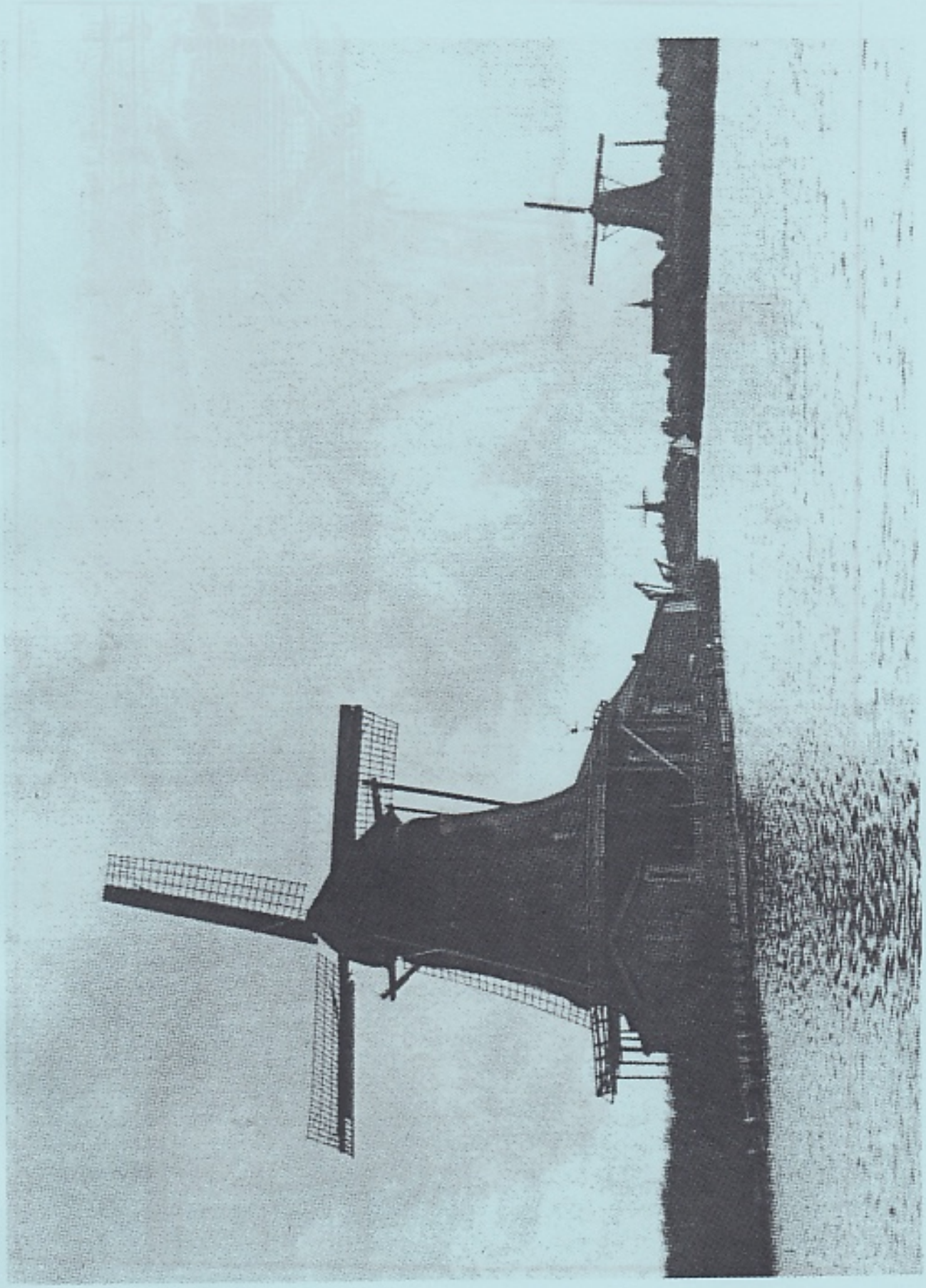

De "Zoeker" 1920, de "Zwarte Ruiter" en "'t Jonge Big".
De schoorsteen rechts is van "Donkers Hout".

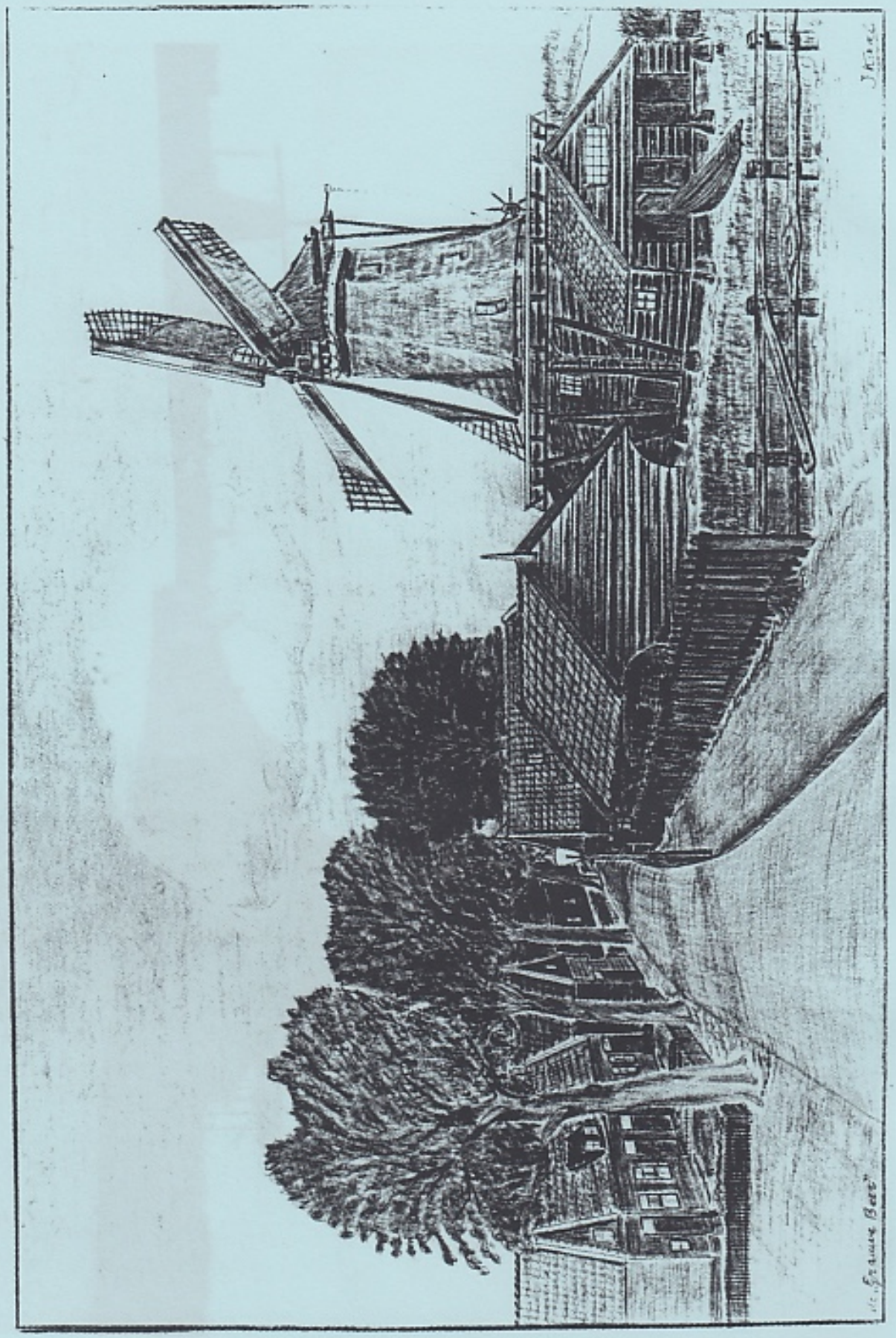

Zaagmolen "de Grauwe Beer" 1604-1691 Westzijde Zaandam tegenover Ruijsdaelstraat. Verplaatst naar Beesel (L).

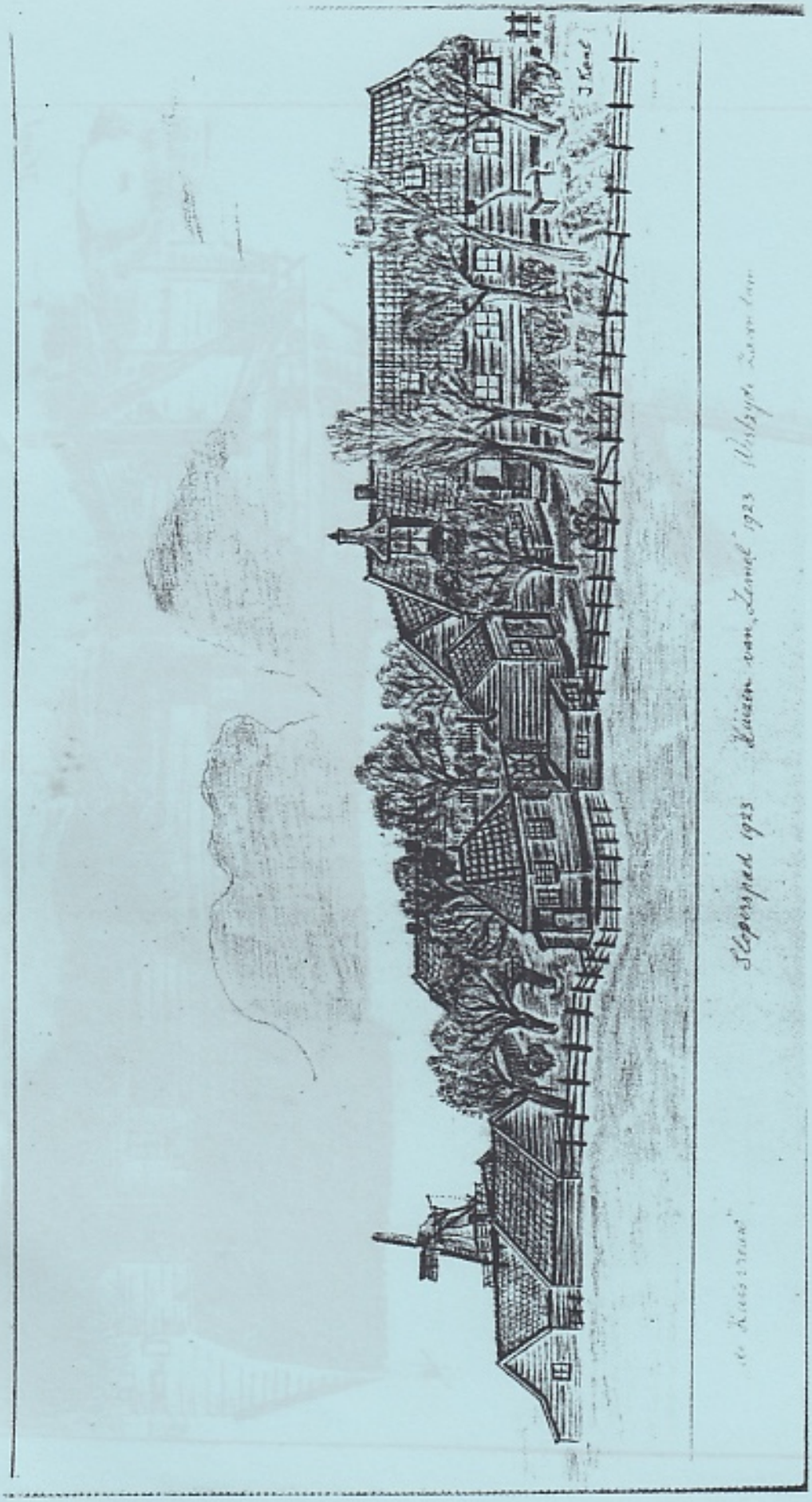

De huizen van Zemel, Westzijde met molen de Huisvrouw.
Alles gesloopt in 1925. Nu Jan Steenstraat Zaandam.

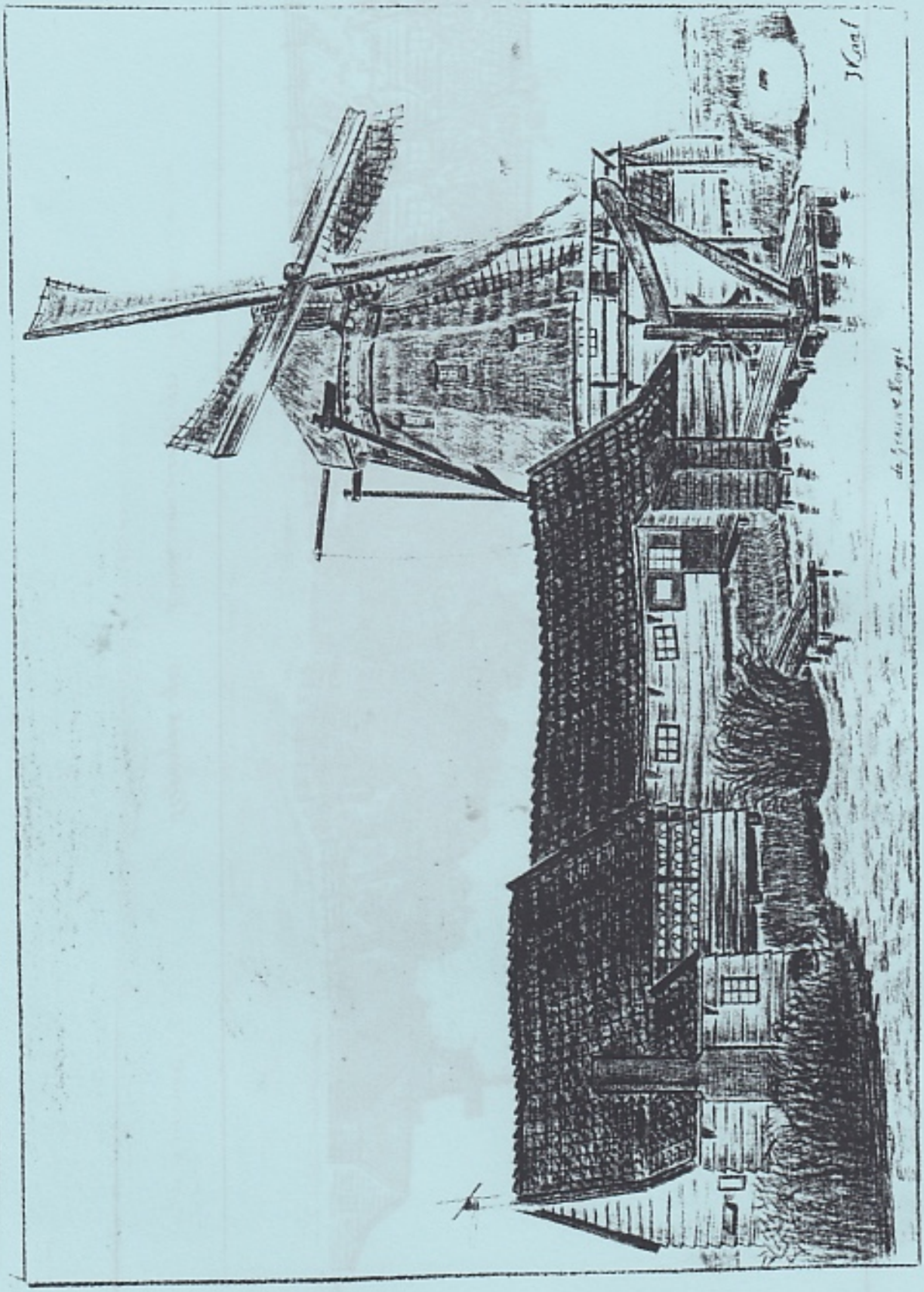

De Grauwe Hengst, verf- en krijtmolen 1641-1924.
Gesloopt. Nu Van Ostadestraat Zaandam.

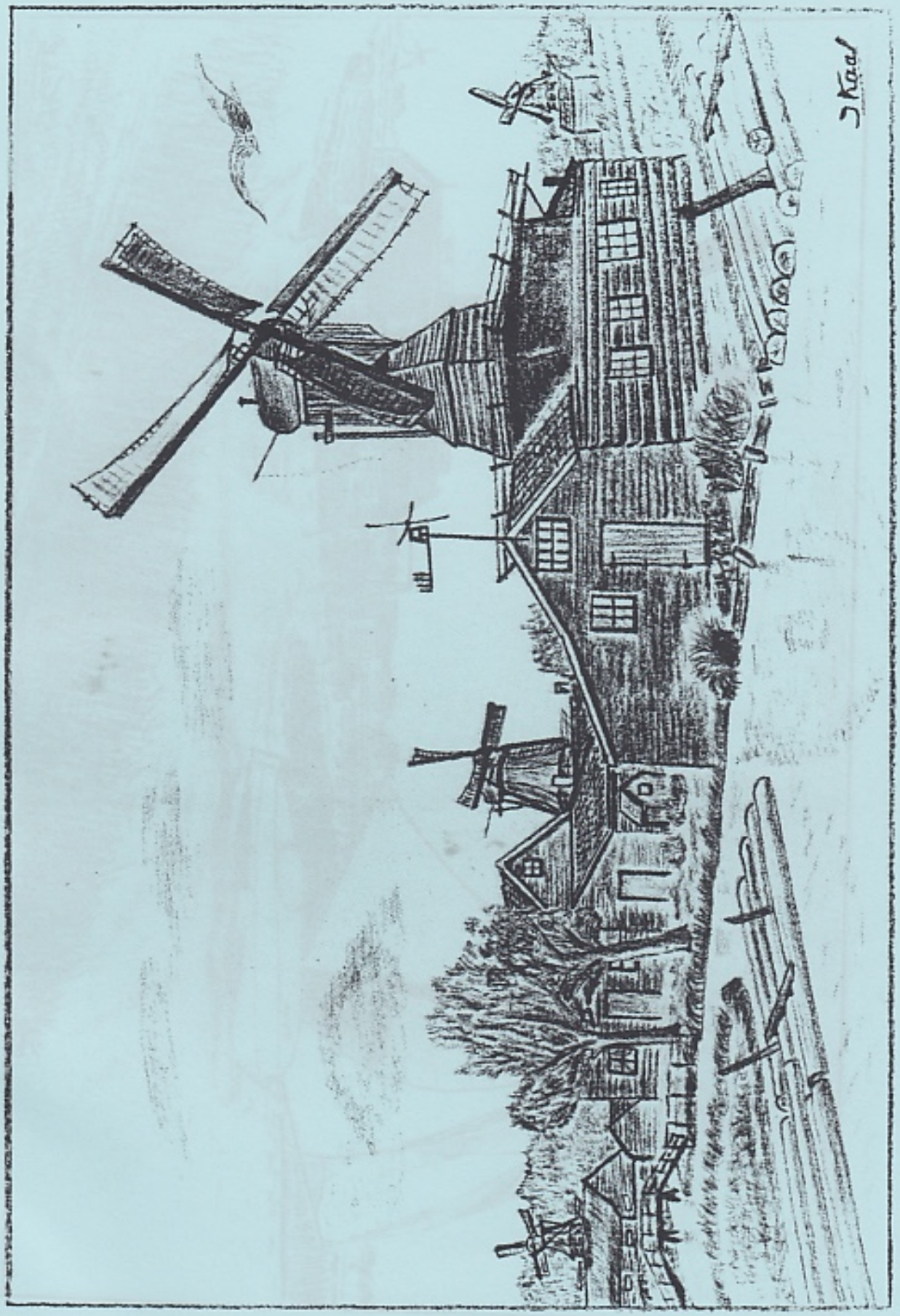

De "Gebroeders", wipmolen en lattenzager 1871-1931.
Gesloopt, nu parkeerterrein van de "Speeldoos" (theater) Zaandam.

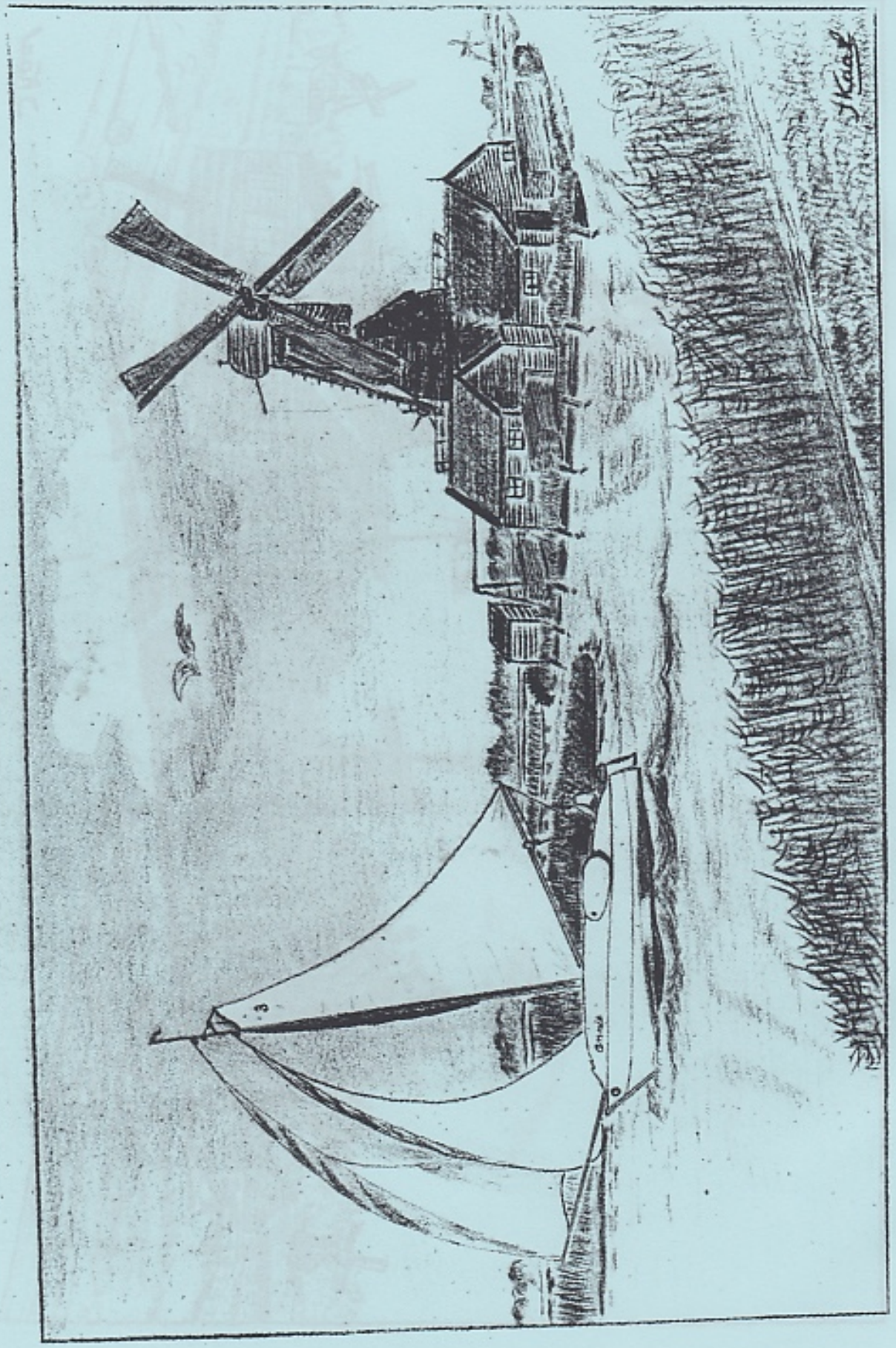

De Nieuwe Onderneming, wipmolen lattenzager, Mallegatsloot Koog a/d Zaan hoek Watering. 1921-1930 gesloopt. Daar heet het nu Zuiderzoom.

HOE KWAM JIJ ZO IN DE MOLENS VERZEILD?

Dat is mij in de loop der jaren nogal eens gevraagd, omdat velen dachten dat ik alleen maar met auto's te maken gehad had. Nou, dat was echt niet zoo en daarom zal ik bij het begin beginnen.

Molens uit mijn jeugd

Ik werd in Zaandijk geboren in 1913. Een jaar later verhuisden wij naar West Zaandam. Dat was in de tijd dat er in de Zaanstreek nog zoo'n 35 molens stonden, al dan niet werkend.
Uit onze achterkamer-keuken zag je in 't Westzijderveld 6 molens die alle dagen werkten. N.W. van ons uit stond de kleine bovenkruier De Huisvrouw van Zwart, die rond hout maakte voor bezems, hooiharken enz. Ten W. stond de "Grauwe Hengst", vroeger verfmolen en hij maalde krijt in mijn jeugd. ZW. stond "de Gebroeders", een spinbol boven op de schuur, een lattenzager, die was van Schuijt. Dan de Huisman die nu op de Zaanse Schans staat, daar was een kistenmakerij in gevestigd. Hij dreef de zaag en de schaafbank aan. Die Huisman heb ik wel eens 160 enden zien draaien. Ten Z. stond "Indië's Welvaren" de specerijmolen van Schoe. Bij Zuidenwind rook je bij ons de kaneel. Het uitzicht was dus bij ons eindeloos ver naar West. Weilanden, sloten, riet en koeien. Wij konden de zeeschepen zien varen in het N. Zeekanaal en dat was heel ver.

Uit de voorkamer keek je door 't hek van de voormalige zaagmolen de Grauwe Beer over de Zaan naar 't Oostzijderveld, waar je net nog de oliemolen de Kwak zag draaien op de plaats waar nu de R.K. kerk in 't Kogerveld staat. In de houtloods van de Beer lag altijd iepenhout. Dat rook ik altijd als ik in bed lag en de wind oost was. Een zure lucht maar wel lekker.
Die Grauwe Beer was in 1891 naar Beesel in Limburg gebracht en als korenmolen ingericht. Hij was gebouwd in 1604 als een der eerste houtzagers. In 1914 restten nog de loodsen en de zaagschuur. Als het windstil was en ik lag als kind natuurlijk al vroeg te bed, dan hoorde ik de naslaghei van de oliemolen de Jonker die bijna een kilometer bij ons vandaan stond benoorden de spoorbrug over de Zaan in de Oostzij. Zoo vèr klonk die naslaghei door. Ik heb de Jonker niet gekend met wiekenkruis, hij werkte in mijn jeugd al met een electromotor. Nu staat daar de cacaofabriek Gerkins.

Brand van het Oude Kaar

In 1917, ik was dus 4 jaar, kwam ik met pa en moe op een avond uit de trein op de halte Zaanbrug Westzijde tijdens een hevig onweer en daar was de oliemolen 't Oude Kaar raakgeslagen en stond in brand op 200 M van ons af. De vuurzee en de hitte waren geweldig. We zijn blijven kijken tot alle vuur en rook weg was en de molen van boven tot onder rood gloeide, toen draaide hij ruim 1 slag rond en alles draaide mee, stampers en al. Daarna ging hij een halve slag terug waarna hij in elkaar viel. De hitte en vonkenregen waren zoo erg dat de vele kijkers vluchten moesten.
Dat was de eerste molen die ik zag branden, maar niet de laatste. Ik was dermate van streek, dat ik de eerste nacht niet sliep en later vaak met nachtmerries schreeuwend opvloog en mijn moeder boven kwam om me te doen bedaren.

De Grauwe Hengst

Sindsdien was 's morgens mijn eerste daad uit bed vandaan uit mijn dakraam te kijken of de Hengst er nog wel stond. Mijn lievelingsmolen. Ik was als de dood zo bang dat hij ook zou verbranden. Maar nee, vaak draaide hij al en ik volgde hem bijna altijd wat hij deed op alle richtingen. Het mannetje op de stelling met zijn wit bestoven pak. Kruiend, zwichtend, vangend en alles wat hij deed had mijn aandacht jaar in jaar uit.

Op een nacht in 1920 schrokken we thuis op door de langsrammelende brandweer die op ijzeren wielen door mannen getrokken werd. Ik vloog mijn bed uit en zag uit mijn dakraam in het N.W. een felle gloed. Ik hoorde mijn vader de voordeur uitgaan en roepen naar langsrennende voorbijgangers. Toen hij de deur weer sloot riep ik hem en hij zei onder aan de trap "'t Is de Rosbayer. Ga maar weer te bed." 't Was een forse gortpeller ver in 't veld achter de tegenwoordige treinhalte Bloemwijk. Ik vond het heel erg maar was blij dat het de Hengst niet was.

In 't najaar van 1923, ik was toen 10, zag ik opeens dat de Hengst 's morgens niet draaide en dat de schuifborden eruit waren. Ook de zeilen waren eraf. Hij heeft nooit meer gedraaid nee, in Maart 1924 gingen ze hem slopen. Ik was ontroostbaar, heb gehuild, gescholden en wraak gezworen, lag 's nachts wakker.
Maar vader bouwde een molen voor me, een soort paltrok zonder luifels maar echte roeden van ruim $1^1/_2$ M met zeilen, borden en een vang en die heeft enkele jaren boven op het kippenhok staan draaien. Maar die Hengst vergeet ik nooit.

Kleine molentjes

Ik was ook vaak op het Windhondje wat nu op de Schans staat. Hij was van een van mijn oudere buurjongens, en ik leerde er veel van. In die tijd, ik was 11 jaar, bouwde een andere buur een bovenkruier met bijna 5 M vlucht. Die had een rondzaag. Dat was voor mij een kast van een molen en ik kon zelfs in de hekkens lopen. Gek maar ik mocht bij die buurjongens altijd komen en ik hoorde er gewoon bij.
Na vele omzwervingen staat hij nu nog in de buurt van de Jagersplas onder de naam Vrijheid. Bij ons heette hij de Pelikaan.

En grote molens

Wij voeren ook met een gondel, een robuuste schuit van duims eiken en zijzwaarden. Bij gunstige wind voerden wij een tweede fok erop, een grote ballonfok.
We zeilden veel in het Westzijderveld op Watering en Gouw. Op zaterdagmiddag dronken wij koffie met geitemelk bij 's Prinsenhof en ik mocht dan helpen inhalen op 't eind van de werktijd. Ik ben de gebr. de Vries van 't Hof 35 jaar trouw gebleven tot zij in 1958 stopten op hoge leeftijd en ik had heel wat van hun opgestoken.
Toen ik een fiets kreeg ging ik af en toe naar de Held Jozua van de drie gebr. de Boer. Grote zware kerels van 2 Meter of meer met handen als kolenschoppen. Twee van de drie droegen hoeden achter op hun hoofd. Zij rookten grote zwarte sigaren die ze aan de ene kant rookten en aan de andere kant opvraten. De derde rookte niet maar spoog als hij kon de pruimensas op je klompen.
Met windkracht 7 lieten ze de paltrok draaien met volle zeilen. Twee stammen tegelijk in 't voorste raam, 1 in 't tweede raam, dat was kleiner en een stapel planken in 't schulpraam. Dan liep die Held af en toe 100 enden per minuut en 't lawaai was hevig. Alles schudde, kraakte en rammelde. Wanneer gestopt moest worden om de klemmen te verzetten, lieten ze de vang er zonder meer opvallen en keken er verder niet naar om. Wat een verschil met de serieuze de Vriezen van 's Prinsenhof.

Brand van 't Zwarte Kalf

Op een Zondag in de nazomer van 1924 zeilden wij op de Zaan ter hoogte van de Poel. Opeens ging een zwarte rookpluim omhoog bij Haaldersbroek en wij dachten eerst aan hooibroei. Maar o nee, 't was de oliemolen 't Zwarte Kalf. We zeilden erheen en gooiden op 150 M afstand het anker uit, bovenwinds. Toen de brandweer kwam moest die op 't Kalf blijven staan en 200 M slang door de Poel leggen want het bruggetje dat naar de Kalverringdijk ging was te

smal. Op het moment dat die molen viel kwam de eerste straal. Daarna lichtten we 't anker en vervolgden onze tocht. Dat was er dus wéér een.
Vaak zeilden we naar 't Alkmaardermeer en zagen dat ieder jaar molens uit de Schermer verdwenen.

Brand van de Zeilemaker

Op een Zaterdag in 't najaar van 1925 waren wij bezig in onze Pelikaan. Wij waren begonnen met 2 halven want er was veel wind uit ZW, maar na een uurtje moesten we zwichten en nog 4 borden eruit, omstreeks 4 uur werd het te erg. Hij was niet meer te hanteeren. Wij stopten en gingen naar huis waar ik mijn eigen molentje extra vastzette. 's Avonds in bed loeide de inmiddels zware storm over onze stulp die de Z.Wester over vele kilometers weilanden uit de eerste hand kreeg. Opeens, later op de avond hoorde ik mannen op klompen langsrennen die tegen elkaar riepen. Ik hoorde mijn vader de voordeur open doen. Ik vloog 't bed uit en keek uit het dakraam naar 't Westen. Niets te zien gelukkig. Daarna gauw naar de Oostkant van 't zolder waar wij een dakkapelletje hadden. In 't N.O. zag ik heel ver een rode gloed opkomen. Toen riep vader "'t Is de Zeilemaker". Deze grote gortpeller stond diep in 't Oostzijderveld en was natuurlijk reddeloos. Daar kon geen spuit komen. In deze storm was hij losgeslagen en was met de vang néér gaan draaien. Er was geen volk meer op de molen die avond. De gloed was enorm, hij deinde op en neer en ik zag de wolken rossig verlicht erover heenvliegen. 't Was angstaanjagend. Wie volgt?

En nog meer molens verdwijnen...

Inmiddels kondigden zich veranderingen aan. De weilanden achter ons verdwenen onder een zandlaag. Geen paarden meer met hun hoofd over het hekje op schooi voor een hapje wat moeder ze vaak gaf. De eene molen na de andere werd gesloopt. Na jaren kwam de Huisvrouw overeind in 't Oostzijderveld waar hij in de 70er jaren door vandalen in brand werd gestoken. In 1923 verbrandde het Jonge Big in Zaandijk maar daar hoorden wij niets van.
De lattenzager van Schuijt verbrandde in 1931. Het Windhondje en de Huisman vinden we nu op de Schans en Indië's Welvaren in de buurt van de Schoolmeester. Tot de spoorlijn toe, ging de bebouwing, onder de naam Schildersbuurt. Ons uitzicht verdween. Een hooge blinde muur, bij ons hekje af. Ook aan de voorzijde werd het niet beter. De houtwerf Grauwe Beer werd in 1929 gesloopt. Er kwam een schutting van 3 M hoog en erachter ronde tanks van 12 M hoog voor de Oliefactorij Pieter Bon. Weg, Zaan, de Kwak en het O.Z. veld.

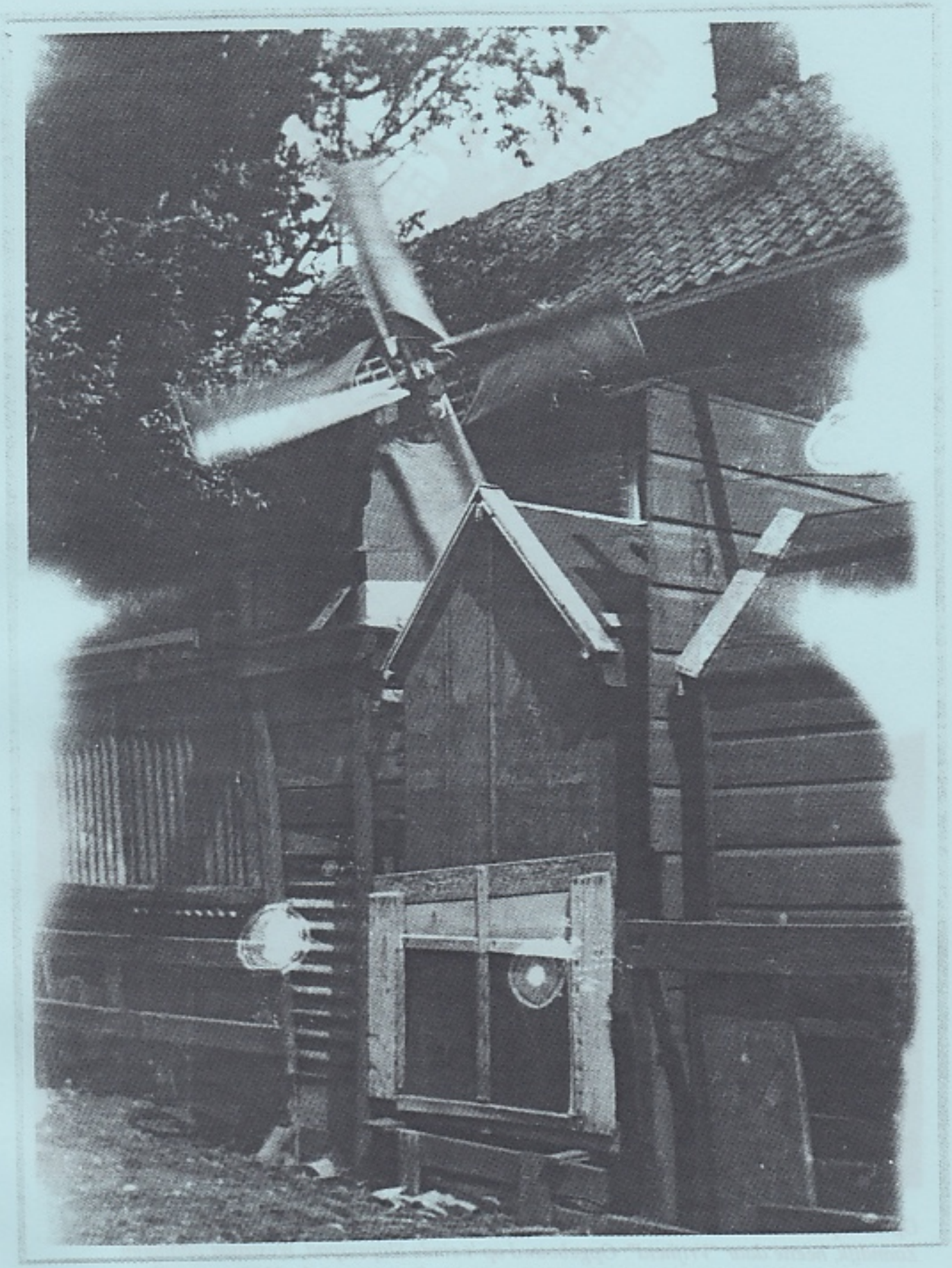

Mijn eerste molentje 1924 achter ons huis, Westzijde 219 Zaandam.
Rechts boven het dakraam waar ik op luilaknachten uitkroop om via de wilgenboom op de grond te komen.

Op de kap van de "Pelikaan". Door buurjongen Jan Pel gekocht in 1920 van Knaap in Zaandijk, heette daar "Vrijheid". Opgebouwd op 't einde Sloperspad, Westzijde Zaandam naast de werf "Huisvrouw" (nu Govert Flink-hoek Jan Steenstraat). In 1925 moest alles weg voor de aanleg Schilderbuurt. Wij bouwden hem op aan de Papenpad-sloot. Daar heet het nu Schaarweide. Plusminus 1932 is hij verkocht en dook jaren later op in 't Oostzijderveld. In 1994 is hij door vandalen in brand gestoken en verwoest.

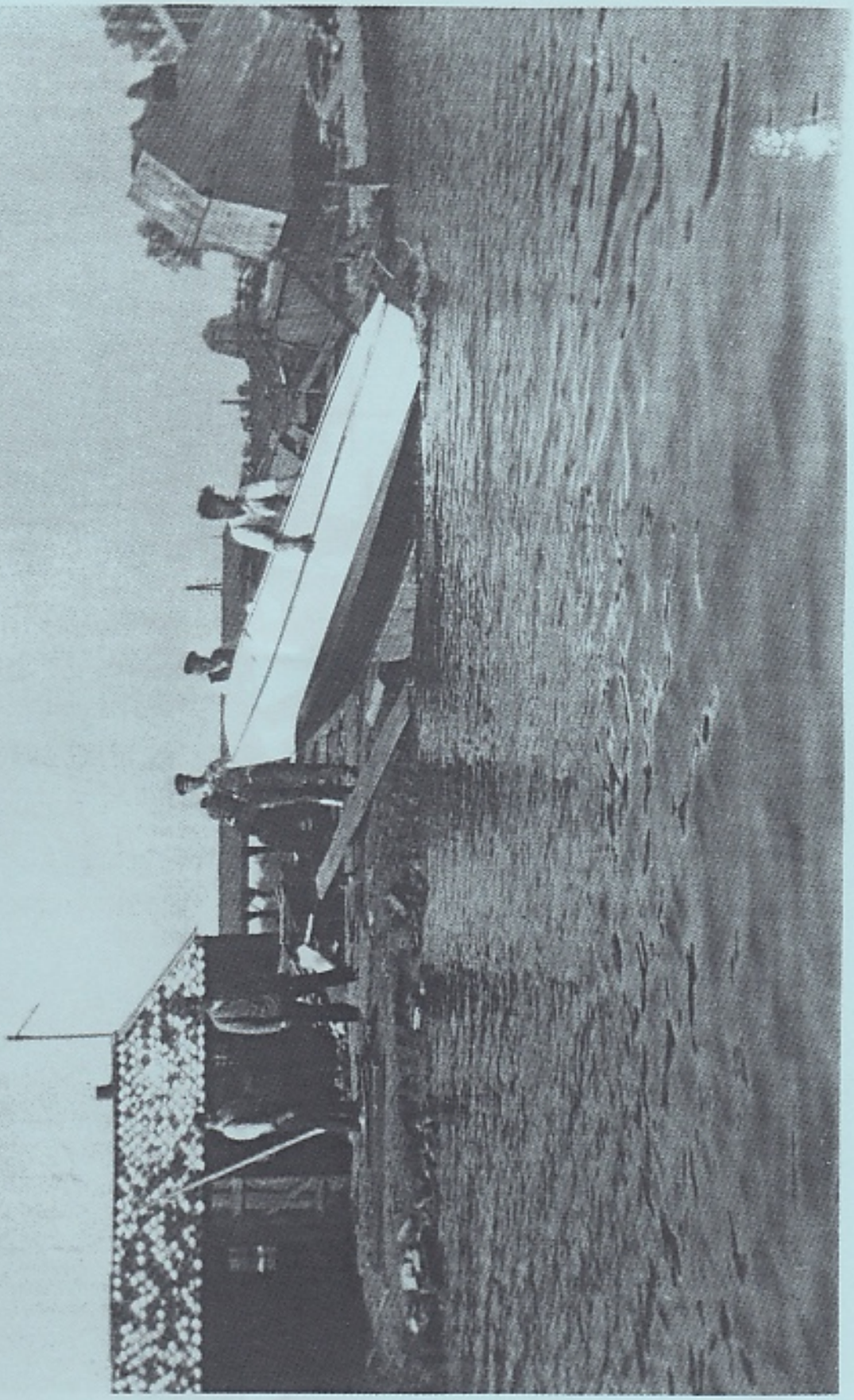

1925. Deze schuur bouwden we aan de molen. De witte gondel had daarin zijn winterstalling. Van l.n.r. Vader Dolleman, seinhuiswachter Papenpadspoor, brug Post 79, zoon Piet duwt de boot. Geheel links, Piet Zwart, vóór de boot broer Wim Zwart, oom Jan Bos, Jan Pel in de gondel. Ook de Huisvrouw is later in 't Oostzijderveld herbouwd en is ook aldaar door vandalen in brand gestoken in 1981. We zien hem hier liggen met z'n kap.

1927. Admiraalzeilen op de Zaan. Links de Poel, rechts de Kuil.
Op de Hemmes links "de Zaaier", naar rechts "de Oude Zwan" en "de Oranjeboom".
In 't midden, de witte gondel "Annie". Geheel rechts "de Admiraal" met vlaggetjes.

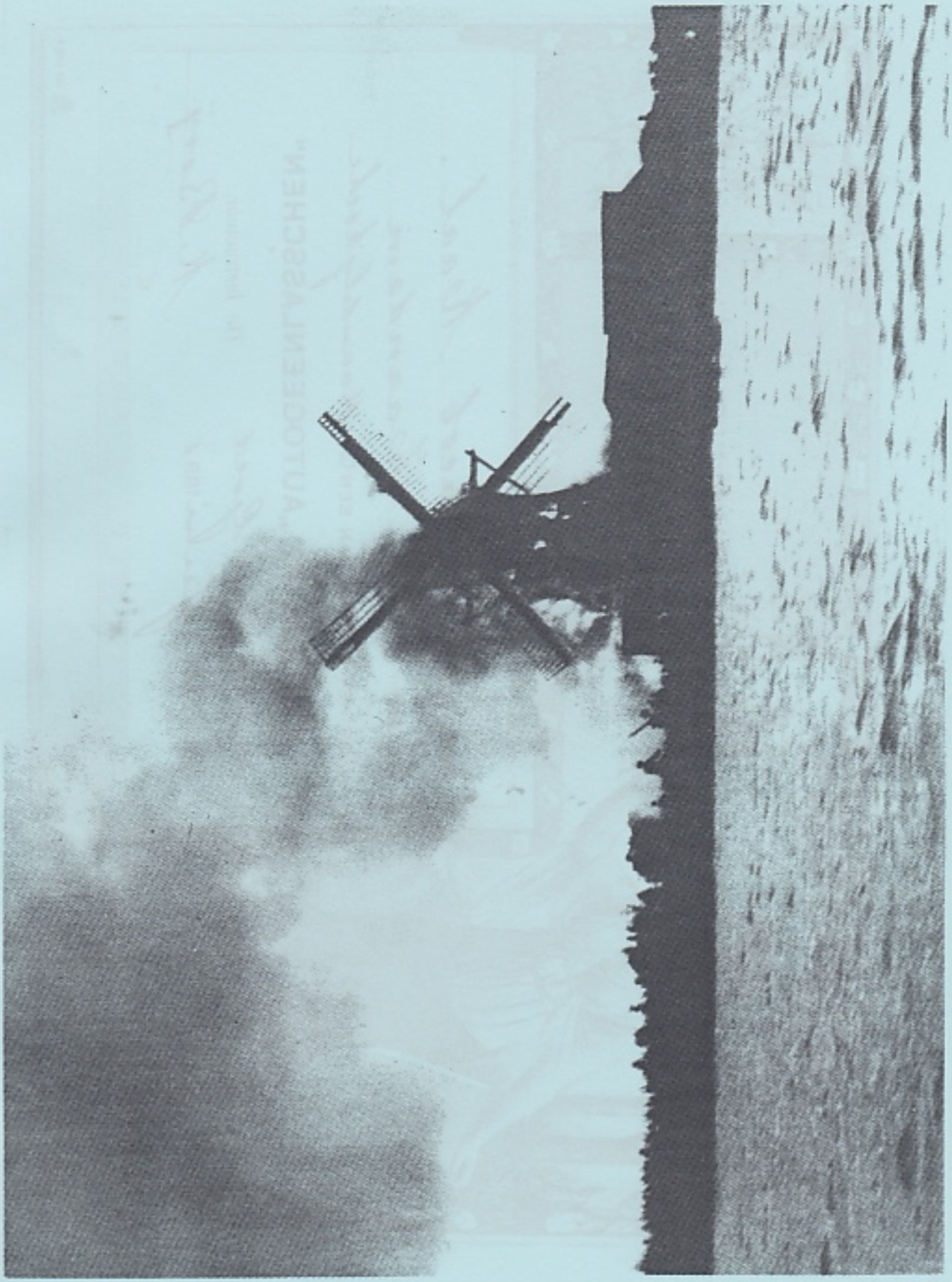

1924. De brand van het Zwarte Kalf aan de Poel.

DIPLOMA

Uitgereikt aan Jacob Kraal.

Wonende: Zaandam

VOOR HET VOLGEN VAN EEN CURSUS IN „AUTOGEENLASSCHEN"

RESULTAAT: Zeer goed

De Instructeur, K. Berg.

ZAANDAM, Juni 1931

1931. Het diploma Autogeen lassen.

In de hijskranen bouw, Machinefabriek P.M. Duyvis, Koog a/d Zaan.

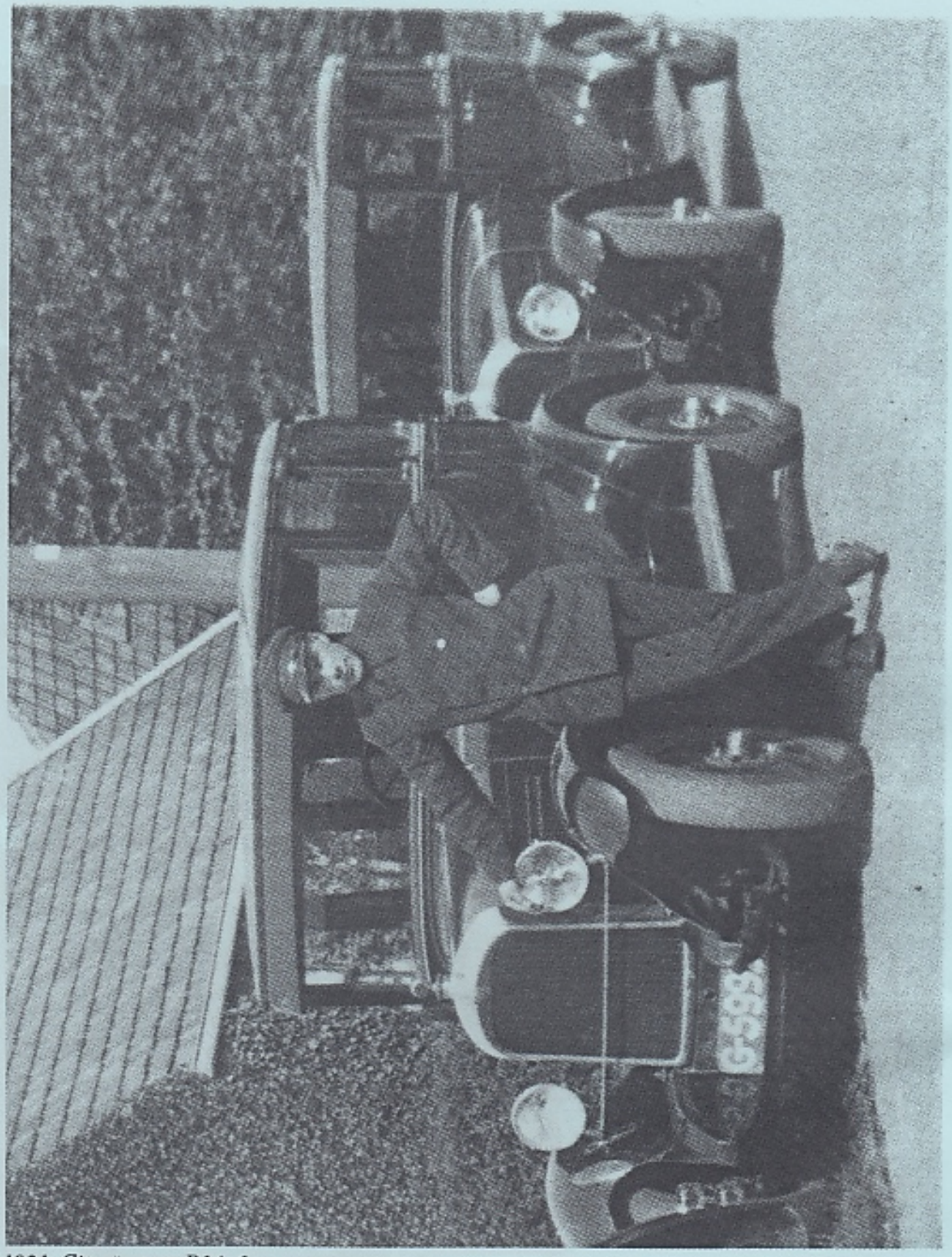

1931. Citroën type B14. 6 personen.
Deze auto's hadden nog geen stoplicht of zijspiegels. De tank lag boven de motor onder de motorkap, vlak voor het voorraam, er was dus geen brandstofpomp nodig. De lampjes zaten "omgekeerd" in de koplampen, met de bolletjes naar de lens en de fitting naar voren. De temperatuurmeter stond op de radiatordop en was van binnenuit afleesbaar. Uiteraard alleen overdag.
De remmen werkten met stangen rechtstreeks vanaf het pedaal. Er was geen bekrachtiging. De topsnelheid was 70 KM per uur.

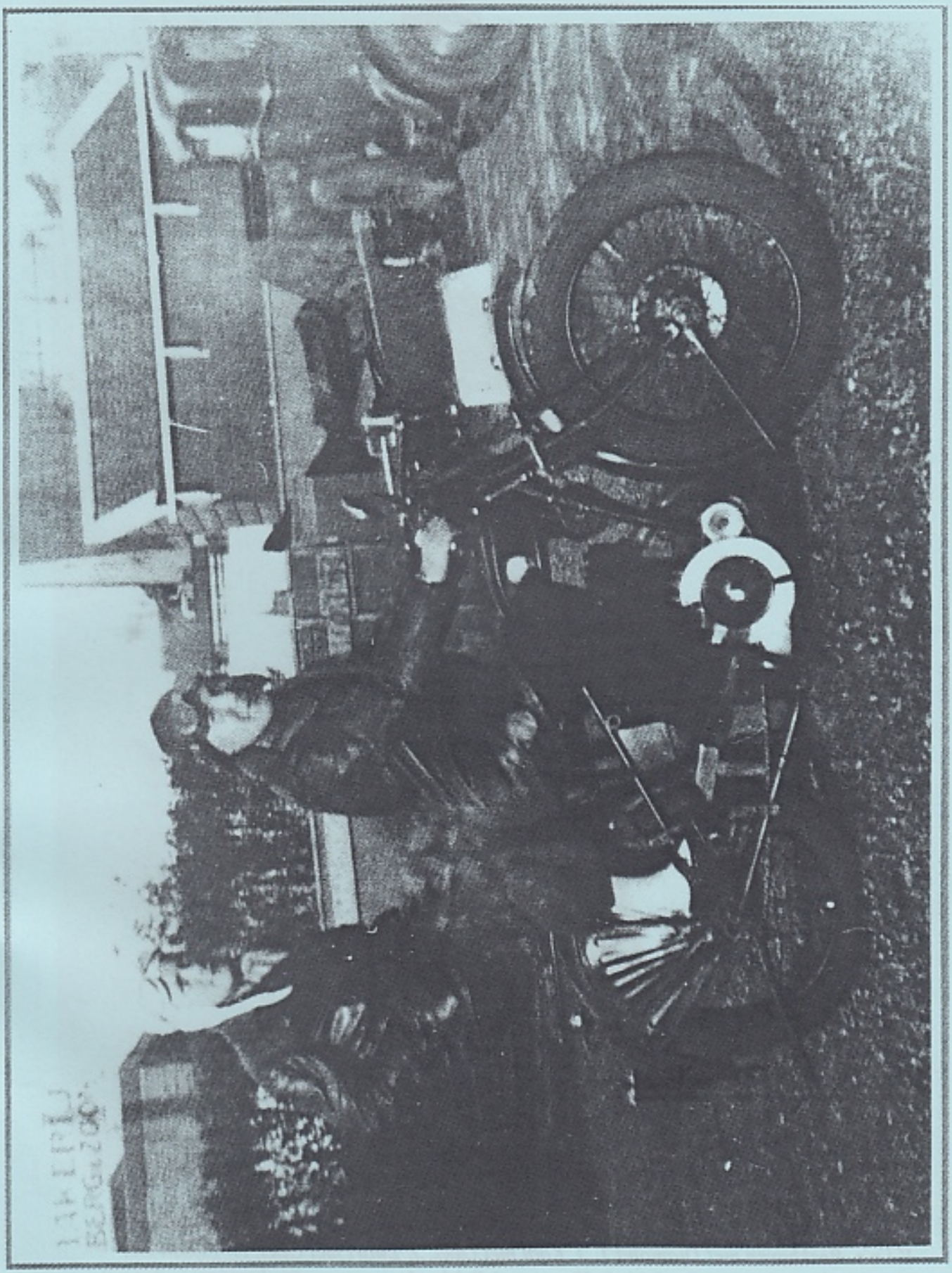

1934: het meisje en de motorfiets, een FN 350cc GZ-6012.
Zie dat de dynamo met een snaar vanaf het vliegwiel werd aangedreven.

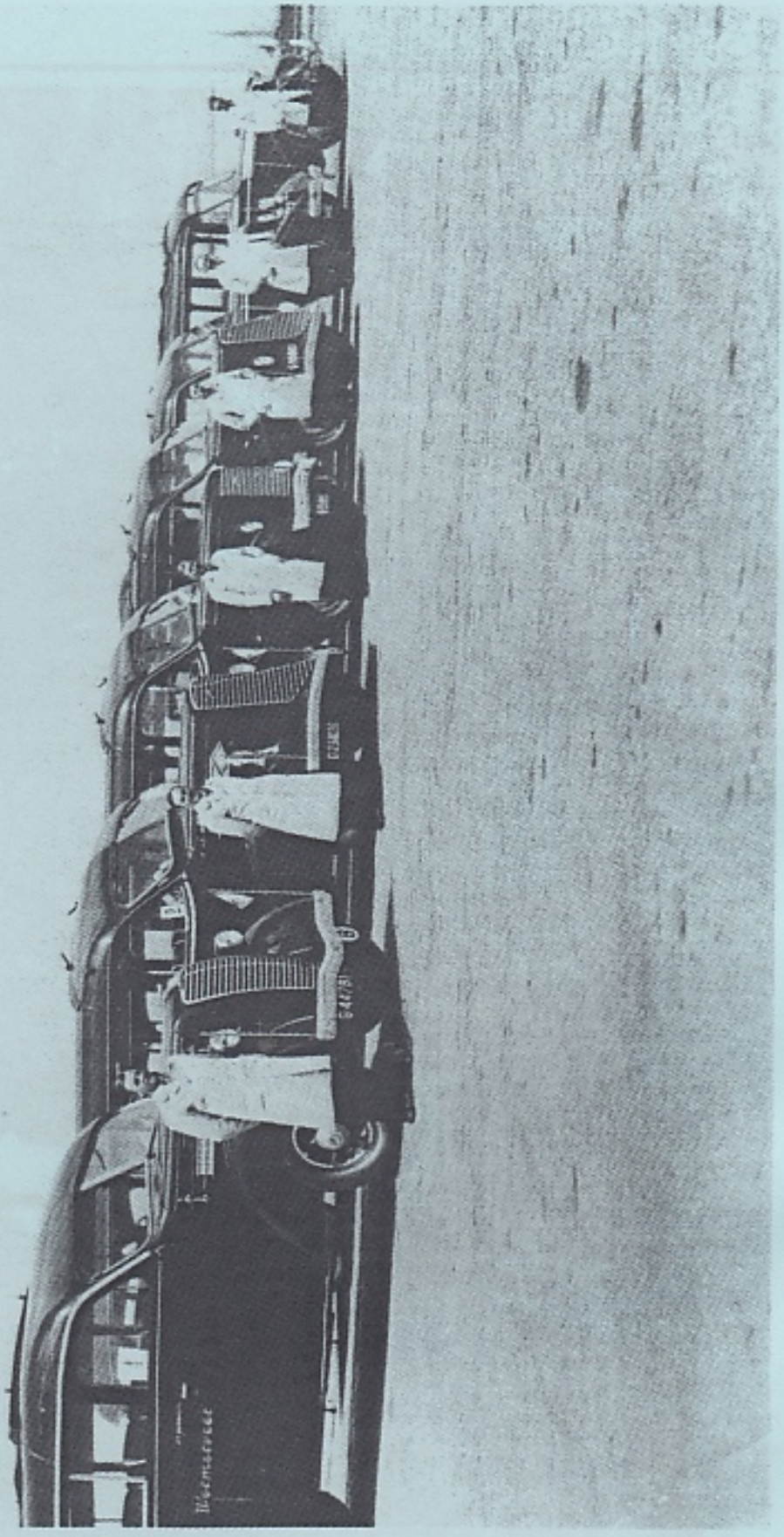

Het wagenpark in 1936 van Zwart Wormerveer, op vliegveld Waalhaven Rotterdam. V.l.n.r. Beekhoven met Diamond T, J. Kaal met Opel, J. Zwart met Opel, H. Eijben met Opel, E. Starmans met Opel, N. de Hart met A.S. Met deze wagens (op benzine) reden wij door heel West Europa, van Scandinavië tot Italië. De Duitsers hebben ze allemaal op één na opgeëist. We hebben ze nooit meer gezien.

Auto's

Twee huizen bij ons vandaan stond een groote meubelzaak. Die kwam leeg en er werd een garage in gevestigd. Er kwamen ook steeds meer auto's op de weg. Ze vertegenwoordigden Indian Motoren en Willy's Overland auto's. Ik was vooral na schooltijd niet uit die garage te slaan en zat overal met m'n neus bovenop. En dat mocht ik ook nog. Niemand stuurde me weg.

In 1927 ging ik aan 't werk bij Machine fabriek P.M. Duyvis op de Koog. Ik wou in de auto's, maar daar zag m'n vader geen toekomst in. Ik werd leerling machinebankwerker, leerde lassen en ging naar de avond tekenschool 4 jaar lang van Sep.-Mei, van 7 - half tien 's avonds, 5 avonden per week. De fabriek werkte van 7-5. Dat waren hele lange dagen maar dat machinetekenen is me veel later nog heel goed van pas gekomen.

Brand van de Grootvorst

In 't voorjaar van 1928 op een zaterdagmorgen, vlak voordat de fabriek stopte hoorden we een plof en ja hoor, houtmeelfabriek de Haan vloog in brand. Stofontploffing. Helaas joeg de Zuidenwind vlammen en millioenen vonken naar de pelmolen de Grootvorst die met 2 zeilen maalde. Fabriek en molen gingen er aan. Een grote brand. Ook hier kwam hulp veel te laat. De spuiten moesten op schuiten geladen worden en overgevaren. Op de Grootvorst z'n plaats staat nu de Poelenburg.

Brand van 't Herderskind

Al een paar jaar had ik een 6x9 fotoboxje en daar had ik al heel wat mee gedaan. Ik begon bij de Poelenburg, toen nog vlak onder Oostzaan. De Pet, De Held, de Gebroeders van Schuijt, de Huisman de Oude Zwan, de Bonte Hen, de Koperslager, de Jonge Prinses en de Eeuwige Strijd. Evenals bij de Held was ik vaak bij vader en zoon Roos van de Koperslager maar nog meer bij 't Herderskind, de achtkante balkzager tussen Zaandijk en Wormerveer. Heel diep in de Westzanerpolder met vlondertjes in 't padje over de sloten. In de zomer van '28 maakte ik een mooie foto van 't Herderskind in vol bedrijf met de zagers erbij. In Nov. van dat jaar vloog hij in de brand na NW buien. Hij stond al uren lang stil en 't volk was naar huis. Maar z'n krukas was heetgelopen en dat had men gemakshalve maar over 't hoofd gezien. Op die avond gingen precies bij 't uitbreken van de brand pa en moe op visite en ik moest op mijn 8jarig zusje passen. Pech.
In dat jaar werd ook de pelmolen de St Willebrordus gesloopt.

In 1930 verbrandde de olie- en pelmolen het Jonge Vool vlak bij de garage van Zwart. Hij stond al jaren stil èn in de weg voor de fabrieksuitbreiding van Crok en Laan.

Duyvis en Zwart

Het werk in de machinefabriek beviel me wel. Ik hielp assen, lagers en tandwielen in nieuwe hijskranen bouwen, maakte onderdelen voor liften en hielp hydraulische oliepersen maken en repareren, maar kon niet tegen die 4 muren om me heen en in 1931, na 4 jaren stapte ik eruit, en kwam in de garage van Zwart in Wormerveer.
Ik leerde reparatie en onderhoud en had algauw een rijbewijs. Het was een gemengd bedrijf. Personenvervoer en trouwerij plus ook nog ziekenvervoer. Inmiddels was ook de zeilboot van de hand gedaan. Veel sloten gedempt. Hij moest te ver van huis liggen. Wat kwam er voor terug? Een meisje en een motorfiets.
In 1935 stapte ik over op de touringcars en hoorde zoodoende tot de eerste generatie die met bussen de grenzen overging. Maar dat is een verhaal apart.
In 1938 trouwden wij en kwamen in Zaandijk te wonen op een steenworp vanaf mijn geboortehuis. Uit onze voorkamer keken we vrij uit naar Westzaan en Assendelft en van rechts naar links zagen we de Zoeker, de Schoolmeester en 's Prinsenhof. 't Kon niet mooier, en die waren altijd in bedrijf.
Tussen 1934 en 37 werden de Bonte Hen, de Jonge Prinses en de Kwak gesloopt. Ik heb dat allemaal zien gebeuren, ook dat soms de ijzeren bovenassen er zoo maar werden uitgedonderd, en goede roeden met snijbranders gekort voor transport naar de smeltovens.

Opzettelijke vernieling van een in goede staat verkerende molen

In 1939 werd onze Piet geboren en in Sep. werd ik opgeroepen voor de mobilisatie. Ik kwam in de Gelderse Vallei aan de Grebbelinie terecht, kreeg direct een legervrachtwagen voor transport van bouwmateriaal voor de linie, 's nachts reed ik naar Zeist en Bilthoven om voorraden voor de veldkeukens te halen en sliep daarna soms een gat in de dag bij de boer op de hooizolder. Wat heeft dat verhaal nu met molens te maken, denkt u. Lees maar verder.
Toen de Grebbelinie de voltooiing naderde kon het land er vòòr onder water gezet worden. Dat werk was dus af, maar ik werd overgeplaatst naar een geheel nieuw en voor die tijd modern wapen wat nog maar kort aan ons leger was toegevoegd. Het pantser-afweergeschut, bij ons regiment bestaande uit 6 antitankkanonnen gekoppeld aan autotrekkers en een peleton van 12 soldaten motorrijders, waarvan ik er dus één werd. Ik kreeg een Harley Davidson. Op 10 Mei vielen de duitsers ons land binnen en op 11 Mei kregen

Startklaar. 1940.
V.l.n.r. Kapitein Datema zet z'n bril op
dan sold. Klous, sold. J. Kaal, sergt. v. Swieten en v/d Plaat
sold. v/d Kwaak, hij reed de kapitein met de zijspan.

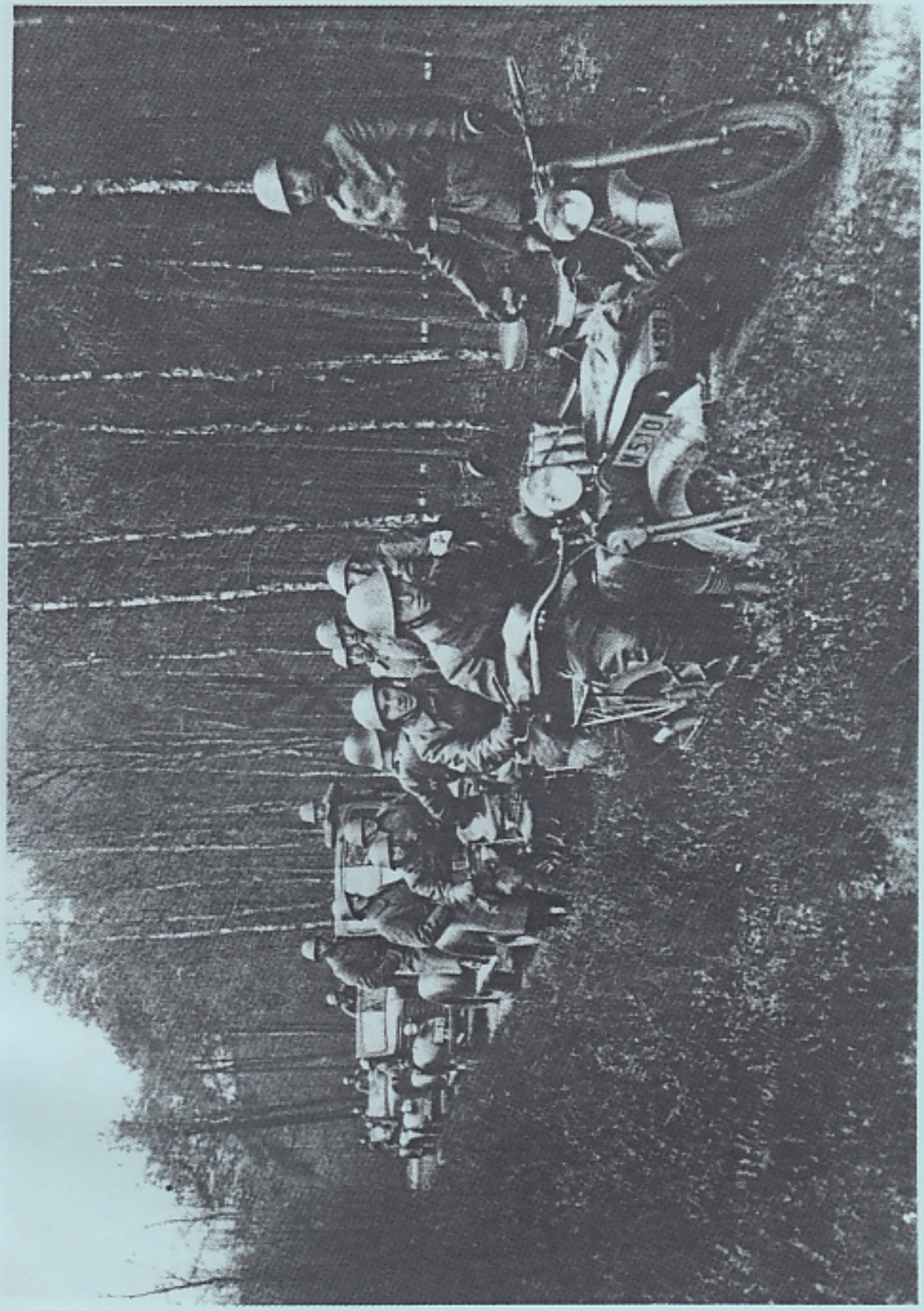

Mobilisatie April 1940 Grebbelinie.
Compagnie Pantserafweer Geschut (PAG) van staf 21 RI 4e Legerkorps.
Hier 4 van de 6 auto"trado's" die elk een antitankkanon trokken.
Van rechts naar links soldaat v/d Kwaak sergt. v Swieten sold. J. Kaal.

we bij ons de eerste aanval. Al gauw bleek dat ze een uitkijkpost hadden in de kap van de Zandbrinker korenmolen. Een hoge molen, tot de stelling van steen en een houten achtkant met riet gedekt. Hij stond een 500 M van ons af in 't gehucht Asschat. Van daaruit richtten de Edelgermanen hun vuur. Onze pantsergranaten hadden geen uitwerking, de kogels vlogen dwars door de molen heen. Ons commando vroeg steun van onze zware artillerie die bijna 7 KM achter ons stond op de Utrechtse Heuvelrug, zoo'n 30 M hoog. Na enkele missers was 't raak. De dwarse roed vloog eraf, daarna de lange spruit aan één kant en viel omlaag met de lange en korte schoor. Maar verder haalde het niets uit. De molen bleef staan met alleen gaten in 't riet. Toen zijn 5 vrijwilligers, soldaten van de infanteriegroep, over het smalle landpad dat net half boven 't water lag, naar de molen gekropen met 2 blikken petroleum en wat handgranaten. In de linie werd een zware mitrailleur opgesteld die in geval van nood vlak over hun hoofden heen kon schieten naar een eventuele aanvaller. De spanning alom was groot en dan is 500 M een heel eind. Maar opeens, een serie scherpe knallen en ja hoor daar ging de molen als een fakkel en hij donderde gelukkig in elkaar. Zo zie je maar hoe het gaan kan. Ook speet het ons van deze molen heel erg maar dit mòèst voor lijfsbehoud. "'t Kan verkeeren zei Bredero."

Molens in de oorlog

In datzelfde jaar 1940 werd de oliemolen 't Honingvat in Zaandam gesloopt. Zijn steenen liggen er nog, in het "In 't Veldpark". Zoo ook de oliemolen de Oranjeboom op 't Kalf. In 1942 volgde de Zaagmolen bovenkruier 't Jonge Schaap achter 't station Zaandam.
Tijdens de oorlogsjaren kregen wij 's nachts wel eens een seintje dat de duitsers mannen oppakten voor werk in duitsland. Met een paar buren ging ik dan met het schuitje dat achter ons huis lag achter 't dorp om het veld in om in de hut van de Zoeker de ochtend af te wachten. Er was altijd een schuiframm los en dan kon je met je arm ver genoeg komen om de grendel van de deur te halen.

Ook de nieuwe generatie loopt met molentjes

In 1949 werd de molen de Strijd op het Kalf door een vandaal in de brand gestoken en ging totaal verloren. In datzelfde jaar bouwde ik voor Piet een paltrok van een paar meter met 2 zaagraampjes. Hij kon stammetjes van 4 cM aan plankjes zagen en heeft het 15 jaar uitgehouden ondanks, dat de twee jeugdige molenaars, Piet en z'n schoolvriend Gerrit Smit, de latere molenmaker, de molen hevig mishandelden door bij stormweer met volle zeiltjes er op los te rammen.

Inmiddels was Piet vaak te vinden in de Koperslager en toen hij van ons een kano kreeg kon hij bij de Zoeker komen.

Eerste bemoeienissen met de Zoeker

In 1950 kocht de Gem. Zaandijk de molen van een particulier. De molenaar, 70 jaar oud, kon best een hulpje gebruiken en Piet had zoodoende een leerzame tijd. Ik ging er ook zoo af en toe heen en zag toen pas, in wat voor toestand de molen verkeerde. Ik maakte een lijst met gebreken en de lijst werd steeds langer. Hij was in een zeer desolate en sterk verwaarloosde toestand. Toen gooide hij de buitenroed af en maalde hij een poos met 1 roed. Daarna brak de middelbalk af en kon hij niet meer werken. De burgemeester moest dus iets doen, want de molen had werk. Ruzie in de gemeenteraad. Geen cent voor die bouwval was de opinie. Wel een bus petroleum om hem in de brand te steken, dat spaarde sloopkosten, niet blussen want er waren geen belendingen.
Een timmerman-molenmaker met een niet al te beste naam bood aan tegen een zeer lage prijs een houten roed van oregon èn de middelbalk te maken. Mokkend gaf de raad toe. Het werd knoeiwerk. Een roed met las einden die bij uitdrogen algauw loszaten. Van de afzaageinden "restaureerde" hij de middelbalk. Drie schuine plakken op elkaar en met spijkers ààn elkaar. Het veel te kleine bovenwiel werd meteen voorzien van een nieuwe tandkrans zoodat de veel te langzame overbrenging op het gaande werk aanmerkelijk werd versneld en... dus verbeterd. Hoe de molen ooit aan dat kleine bovenwiel is gekomen hebben wij niet kunnen achterhalen. Enfin de Zoeker draaide weer.
De gezondheid van de molenaar ging echter zienderogen achteruit, maar hij, weduwnaar, wilde blijven werken, nou ja, wèrken. Als ik vrij was ging ik met de jol wel naar de Watering om te zwemmen. De molen draaide dan wel, maar ik hoorde geen hei. Dan legde ik aan, ging de molen in en in de schuur gekomen hoorde ik dat de oude baas in z'n hut lag te snurken. Ik verdween weer zoals ik gekomen was, en hield de molen wel in de gaten. Als ik omstreeks half zes terug kwam, was de situatie ongewijzigd. Dan ging ik naar boven om de zeilen in te halen, en dan kwam hij aanstrompelen. Want als de vang neer ging was hij gelijk wakker. "Ja", zei hij dan: "ik was zeker effies ovvezakt, dat komt deur de warmte zeun, en och, ik hew niet meer zooveul drift in me laif en ik steek hier me biene onder me aigen tafel. Maar goed dat je der benne hoor, deer niet van."
3 jaar later, in 53 overleed de molenaar, 73 jaar oud. De grondstoffen werden weer naar de fabriek gebracht, en de sleutel ingeleverd bij de gemeente. Het scherm was voor de Zoeker gevallen.

1949.
De Eeuwige Strijd, Kalf, Zaandam.
Door een vandaal in brand gestoken.

1950.
Piet Kaal, 11 jaar, bij zijn eerste paltrok.
Mooigezet voor "Zaandijkse Fanfare".
P.L. Takkade 28 Zaandijk.

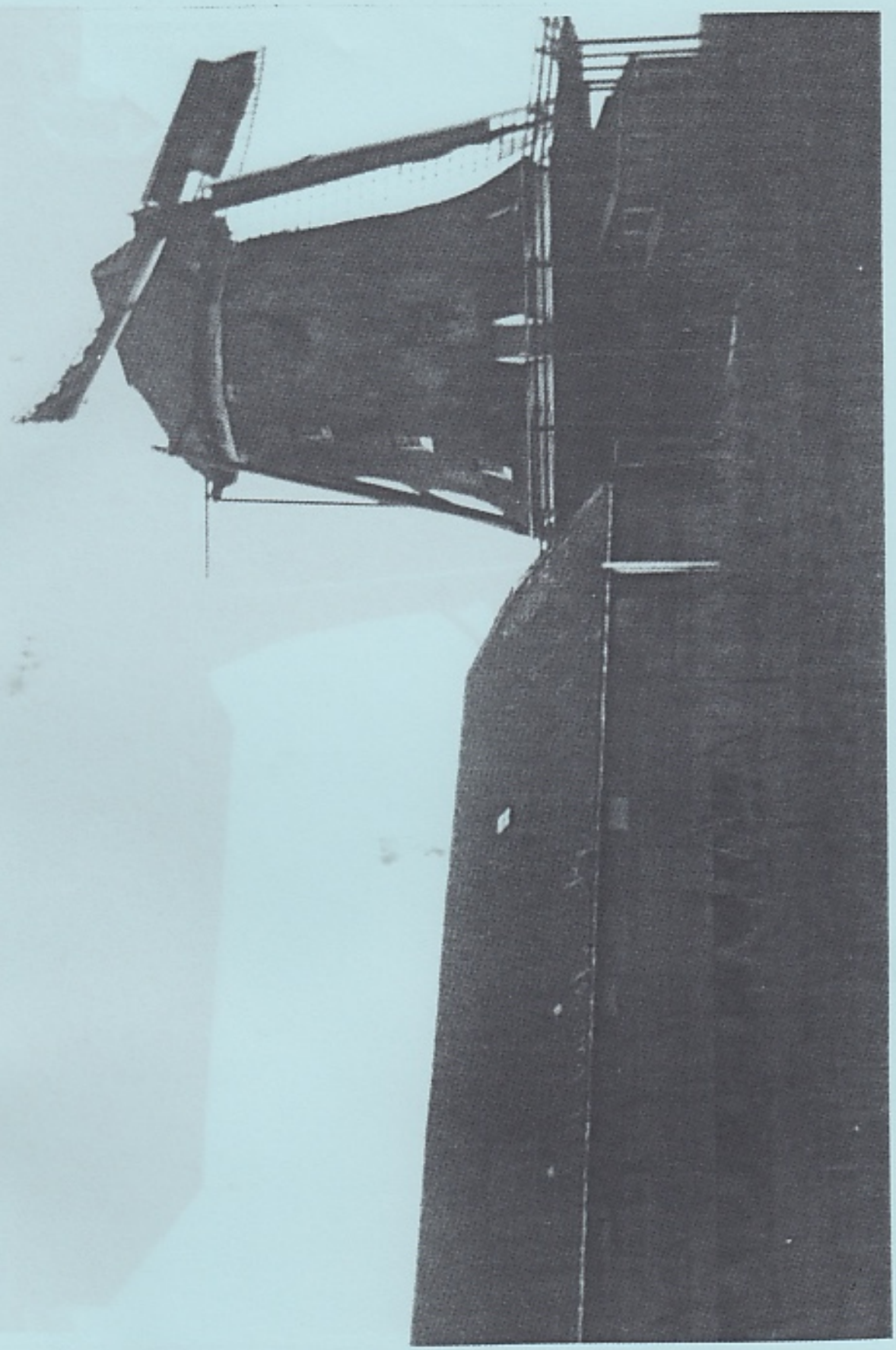

1950. De Zoeker gooit een roed weg.
Let op zijn verwaarloosde toestand. De planten groeien in de goot.

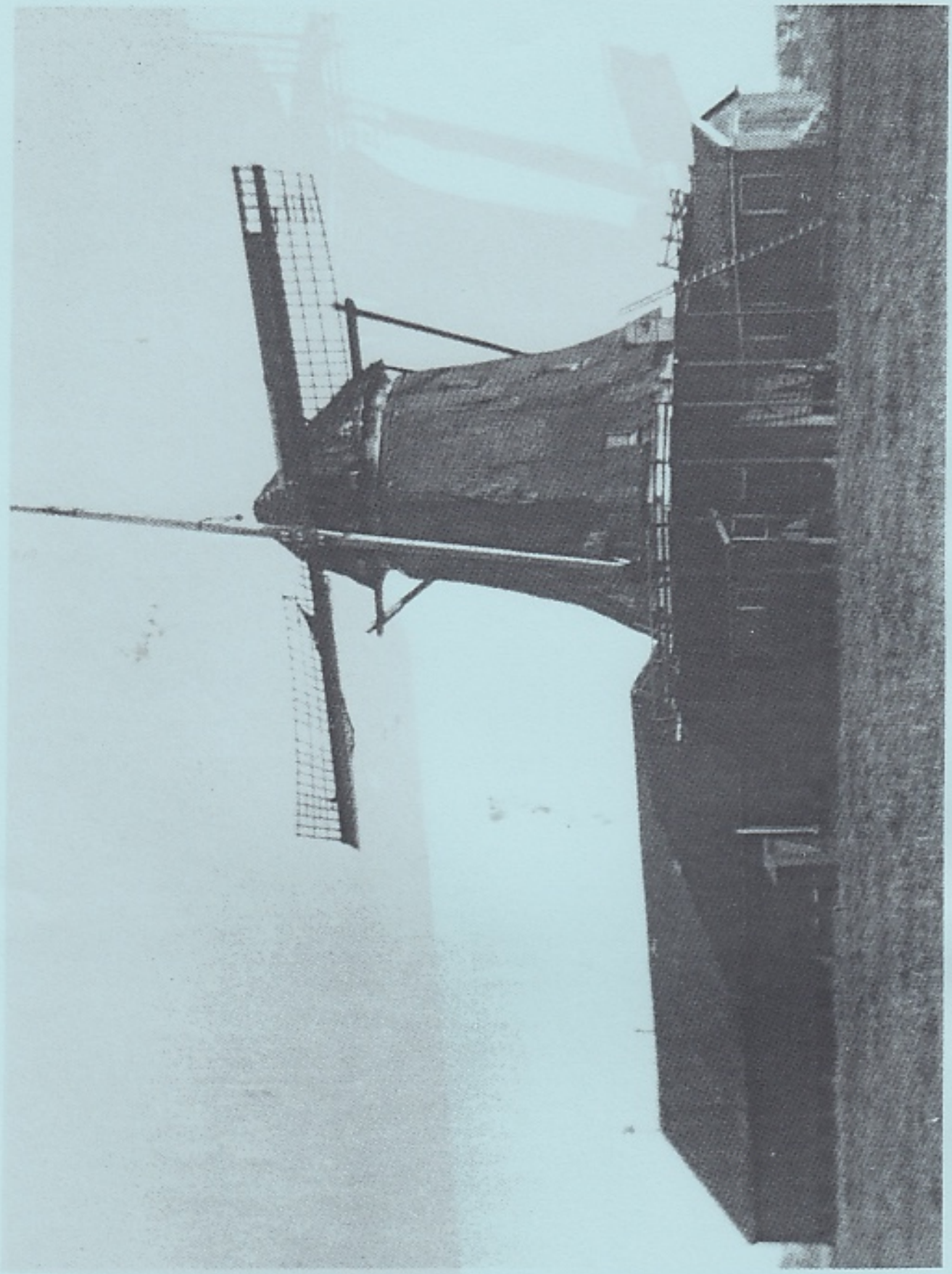

De Zoeker krijgt een nieuwe roed van Oregon Pine, die na 12 jaar zover verrot was dat de onderdelen er afvielen. In 1965 maakte de werf Beudeker een ijzer gelaste roed.

Als molenaar

Een maand later zagen wij de stellingdeur open staan. Piet en ik erheen. We zagen 't al gauw. Vandalen waren al aan 't slopen en stelen geweest. Ik vroeg een onderhoud aan met de burgemeester. Tijdens dat gesprek was ook de opzichter gemeentewerken aanwezig die ik wel kende van onze avondschooljaren. Ik vroeg de burgemeester naar de eventuele plannen met de molen, voor zoover die er tenminste waren. Het antwoord was duidelijk. Geen plannen tot restauratie. Dit zou een enorm bedrag vergen en de gemeente had tekort, en zeker geen restauratiepot. Verder zou niemand zijn brood in de molen kunnen verdienen en een gegadigde werd dan ook niet verwacht. Ik vroeg toen "Stel U voor dat zich wel iemand meldt die wil gaan werken met de molen. Hoe staat U daar dan tegenover?" Hij heeft me heel lang aangekeken, en zei toen: "Diegene die 't wil gaan doen zal ten eerste een goede basis voor hemzelf moeten hebben. Dan de garantie voor vast werk en sociaal verzorgd in vaste dienst van een financieel krachtige werkgever. Geteekend en wel. Geen cent risico voor de molenaar. Die moet niet voor het loket van sociale dienst komen. En ook restauratie wordt niet door de gemeente betaald. Ik wil je de molensleutel geven als beheerder en als je reparatie en onderhoud wil plegen voor je hobby zal de opzichter je van materiaal zooals hout, verf en teer voorzien en ook mag de gemeente timmerman daarbij hulp verlenen."

En zoo gingen Piet en ik van start, in al onze vrije tijd en ook op Zondag. Wanden en dak, ramen en deuren voorzien van sloten en grendels de allerslechtste stellingdelen eruit, de hele voorwolf met windluiken vernieuwd. Ook de hut kreeg een beurt, netjes met vloerzeil en moeder richtte hem in met serviesgoed en een kacheltje. We lapten de zeilen en de roedkettingen op. Na 2 jaar kwam op ons verzoek de Koning, technisch adviseur van de Hollandsche Molen, zette zijn handtekening onder ons restauratieplan en dat moest naar monumentenzorg. Dat heette toen Onderwijs, Kunst en Wetenschappen. Inmiddels waren de fabriek directies bezig de mogelijkheden van de molen te bespreken onder enthousiaste aandrang en actie van Evert Smit.

De overplaatsing van de Duinjager

Nu komt een ander verhaal wat achteraf van groot belang bleek te zijn. Inmiddels waren er grote restauraties begonnen aan de Ooievaar en de Dood door 't Rijk, de Provincie en industrie. Ergens ver in het Oostzijderveld stond leeg en verlaten de Duinjager midden in een opgespoten zandvlakte, net de Sahara. Daar verrees later het Kogerveld.

Zaandam liet zich niet over de molen uit maar wilde er wel vanaf, desnoods langs een omweggetje, zooals algauw zou blijken.
De voorzitter van de Zaanse Molen was in die tijd ook heemkunde ambtenaar in Zaandam. Hij moest de Duinjager inspecteren of hij nog waard was bewaard te worden, liever niet dan wel. En hier geldt dan ook het oude spreekwoord: "Wiens brood men eet, diens woord men spreekt".
Op de ledenjaarvergadering deelde de voorzitter mede dat een uitgebreid onderzoek had uitgewezen dat de toestand van de Duinjager helaas zoo slecht was dat hij niet gehandhaafd kon worden. Gemompel in de zaal. En daar begon het mee.

Na een paar dagen sprak ik een bestuurslid en begon over de Duinjager. Hij begon nu ook te twijfelen. Uiteindelijk moest een onpartijdige commissie over de molen oordelen. Dat gebeurde. En hele deskundigen met niemand minder dan Bicker Caarten van de rijksdienst oordeelden dat wel de schuur en fundering in zeer slechte staat waren maar de molen zelf absoluut klokgaaf was. Dezelfde dag kwam Bicker Caarten aan de Zoeker en nam de hele molen in oogenschouw. Twee weken later kwam bericht uit Den Haag. Sloopverbod voor de Duinjager. Advies, overplaatsing naar geschikte locatie met subsidie. Beide molens onder monumentenzorg. Lakfabriek Jacob Vis stelde haar pakhuis De Kat gratis beschikbaar om de Duinjager er op te zetten. Zoo is dat gebeurd.

Maalvaardig maken van de Zoeker

In 1957 hadden wij een bedrag van ruim *f*20.000 beschikbaar, voor die tijd een smak geld. Een renteloos voorschot van 10 fabrieksdirecties. Ik stapte uit de auto's en heb een half jaar op de Ooievaar gewerkt waar ik cacaopoeder maalde, vaak met wind, en zonder wind met de electromotor en natuurlijk moest de poeder gebuild. Een leerzame tijd die me later in de Zoeker goed van pas zou komen. De molenmaker begon en haalde de binnenroed van Pot eruit en de scheepswerf voorzag hem van veel nieuwe platen.
De oude gebrekkige lier werd verwisseld voor de mooie dubbelwerkende lier van 't Pink. Die had uit schoonheids oogpunt een rad gekregen en de oude lier die er eerst op zat was overbodig. Ik was er blij mee.
Er kwam een nieuwe staartbalk, 2 lange schoren aangelast, de stelling kreeg veel nieuwe liggers. Er kwam een nieuwe onderachtkantstijl en twee penanten werden bijgeheid en opgemetseld. Gebroken en slechte kaprollen werden verwisseld voor rollen uit de voormalige Schermermolens, waar Husslage, de molenmaker, jaren terug een hele partij van had gekocht. Ze pasten ook nog. De persen werden voorzien van vele onderdelen uit de stoomoliefabriek de Toekomst te Wormerveer die in 1900 de slagpersen verving door

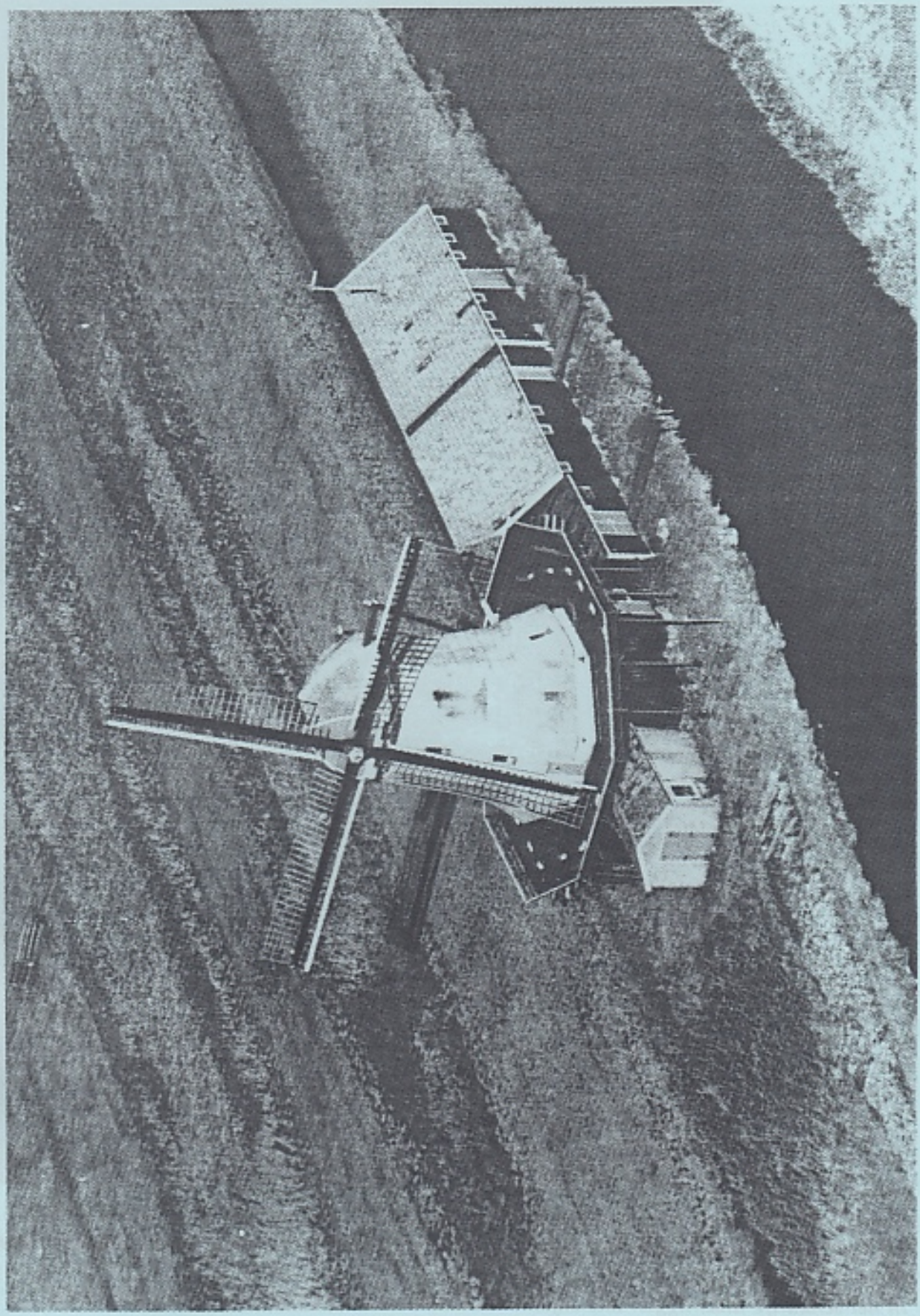

De Zoeker 1954.
In afwachting van zijn "vonnis" of zijn toekomst??

In 1959 kwamen genodigden van gemeente en industrie per dekschuit de molen in bedrijf bekijken. Het slepertje "Robbie" van de scheepswerf Beudeker verzorgde het transport van de VIPs.
In het schuurtje links liggen alle stijlen, balken en ramen van het voormalig Westzaans Weeshuis wat later Restaurant "Walvis" op de Schans zou worden.
De schuur in 't midden is de werf van de molen 't Jonge Big, nu dr. J.J. v/d Horststraat. Bij de hooiberg en dat land is de Hoppesakpolder de voormalige papiermolen. Het heet nu Bazuinhof. Duidelijk is het oude vijverland te zien.

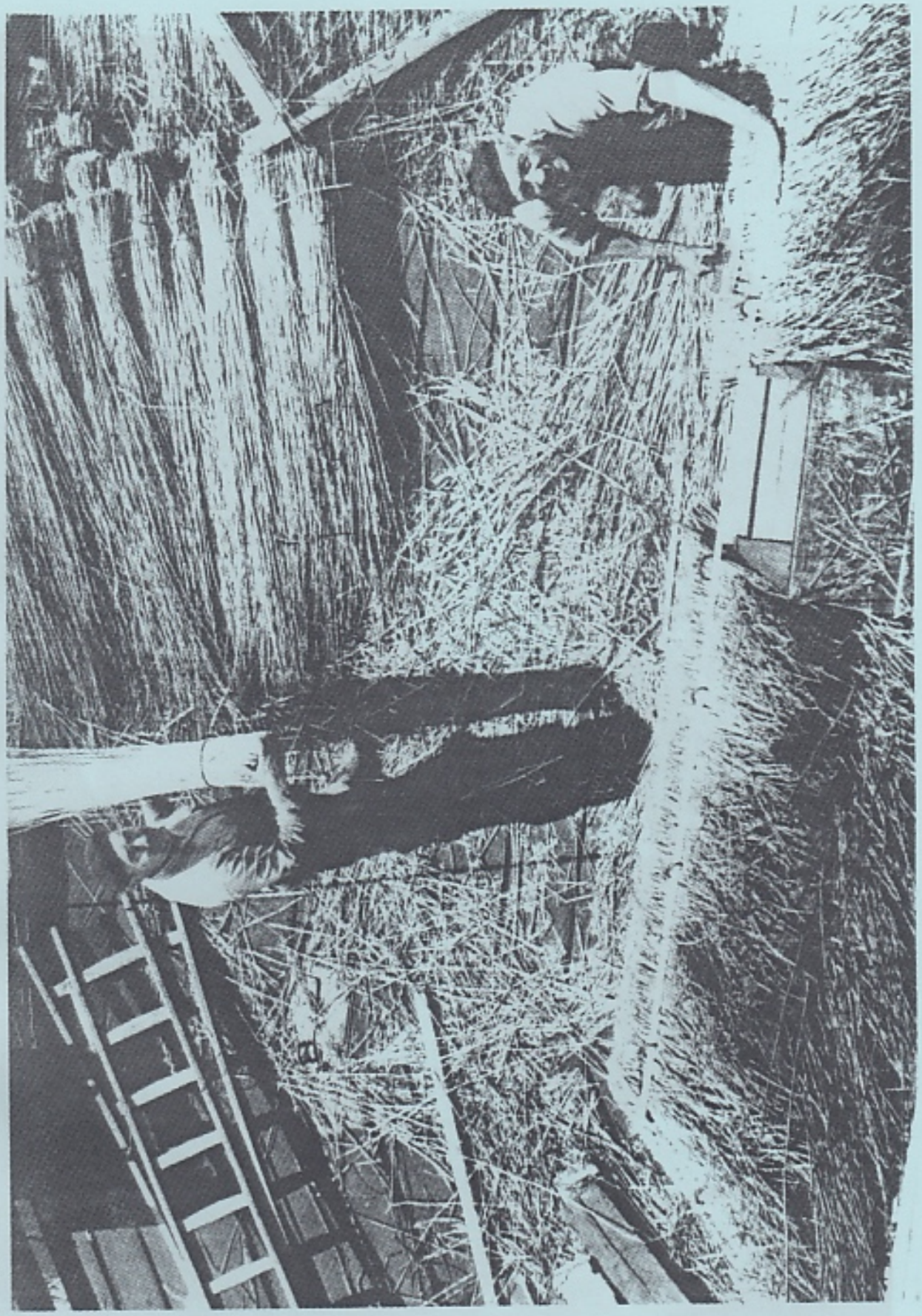

1960. Rietdekken van 't lijf en de kap. Samen met Cor Molenaar van Uitgeest.
We deden er 7 weken over.

1956. Ook Marjan was veel op de molen te vinden en leerde spelenderwijs.

hydraulische persen. Die hadden dus zoowat 60 jaren in de molenmakerij gelegen uit de tijd van Husslages vader. Ze werden voor de Zoeker pas gemaakt en we hebben ook nu nog veel reserve delen er van. Er kwamen veel nieuwe kammen, vuisten en spaken. In de wentelas zat geen stamper-spaak meer. De hele olieslagerij werd goed onderhanden genomen en de lopers zuiver rond gehakt met nieuwe biljoenings. De vuisters met vuurvaste steen bijgemetseld en een nieuw rooster erin. Een achtkantstijl kreeg bovenaan een nieuwe aanlas en nog een stuk boventafelment. Als laatste 2 nieuwe zeilen.

En maalvaardig houden...

Zoo begon ik in Sept 1958 onder het inmiddels door 10 fabrikanten geteekende "Olieslagerscontract 1958" en de burgemeester had er vrede mee.
1959 was een goed windjaar. Bijna 300 dagen wind en ik verwerkte 82.000 KG pinda en blies, wat 20.000 liter olie opleverde. In dat jaar pleegden we geen reparatie of onderhoud.
In 1960 kreeg de molen een compleet nieuw rietdek, ook op de kap. Dat deed Cor Molenaar van Uitgeest en ik hielp hem. Samen deden we er 7 weken over. Er gingen 4800 bossen riet op. Toen de molen blootstond ontdekten we dat de vaste en losse gebinten los in de achtkantstijlen zaten. Ook meer naar boven was het niet veel beter. Kruisepoten, veldstijlen en richels werden meteen opnieuw genageld of vernieuwd waar 't nodig was. Tientallen rietlatten moesten vernieuwd. Met 16 zware stroppen werden alle losse legeringen stijf aangeschroefd. De molen is veel steviger geworden en schudt tijdens 't malen niet meer.
In 1963 moest de houten roed, 13 jaar oud, door een nieuwe ijzeren vervangen worden. Hij was door en door ingerot. Ook de middelbalk kreeg een nieuwe las. De oude windpeluw, de hoep en de vangstukken werden ook vernieuwd. Piet van Beek en zijn zoon Hans, de molenmakers uit Rijnsaterswoude zetten sprenkels op de voeghouten om het doorbuigen te beletten. Onze molenmakers timmerden ook 't kruis.

Harenmakerij

Inmiddels diende zich een nieuw probleem aan. De oude persharen raakten versleten en wat nu. Twee heren uit een bejaardenhuis, die vroeger nog in de haremakerij hadden gewerkt, konden ons niet meer helpen. Hoe de paardeharen strengen werden gemaakt, wisten ze niet, want dat gebeurde op een aparte afdeling boven, met verboden toegang en de deur op slot. Via Kosters weverij in Wormer kwamen we aan 't adres van eene Peelmans te Waasmunster in België. Wij

zijn daar heen geweest met molenmaker Husslage.
Peelmans was al op leeftijd maar was bereid een stel voor- en naslagharen te maken. Dat waren nog echte paardeharen matten en die persten voortreffelijk. Peelmans maakte die vroeger voor horinzontale belgische stoompersen.
Maar 't waren wel de laatste. 's Mans leeftijd liet het $1^1/_2$ jaar later niet meer toe, maar hij was bereid zijn vlechtbank aan ons te verkopen voor *f* 500,-. Met de conservator van 't molenmuseum zijn we er heen geweest om de bank in ontvangst te nemen, waarna een vrachtwagen van de expeditie Huisman op 't Kalf de bank meenam en aan 't Pink afleverde. We hadden hem beter daar in België kunnen laten. Geen mensch kon er uit wijs worden.

De centrale werkplaats wilde het uitproberen in de mattenvlechtafdeling en na een paar weken kwam er een "haar" aan de molen. Na één week persen hingen de flarden erbij met de buulzak en al. Men verwees ons naar het Blindeninstituut in Bussum. Daar bleek dat er aan een oud haar geen begin of eind was te vinden. Na een maand ongeveer kwam er een haar die 't aardig deed, maar het vetgehalte in de koek bleef veel te hoog. 't Haar was van sisaltouw en na twee maanden gaf haar en buul de geest.
Intussen was onze Bussumse man met pensioen, maar had zijn systeem plus de gebreken, doorgegeven aan de Centrale Werkplaats in Leiden en daar begon de ceremonie opnieuw. Deze heren, ook voorzien van een oud haar, verbeterden het Bussumse haar op de volgende wijze. Ze maakten een vlechtbank om een haar in de lengte te vlechten, maar in de breedte vlochten ze veel breder dan de lade ruimte is. Ze ontwierpen een persbank om 't haar op de juiste maat in de dwarste in te drukken en dan overdwars door te vlechten. De zijkanten maakten ze van parachutekoord en verder van sisaltouw. Deze vlechtapparatuur was een éénmalig probeersel, maar de smederij Siedenburg te Koog a/d Zaan maakte naar dit systeem een degelijk origineel. Wij konden nu harenmaken maar alleen op "Zoekermaat". Het is dus geen vervolg van de oude harenmakers, want daar zullen we nooit achter komen, maar een goed vervangingsmiddel, wat jaren meegaat omdat nylonkoord sterker is dan paardehaar. Nog enkele kleine wijzigingen pasten we zelf toe, zoodat 't stukslaan van de bulen nu ook tot het verleden behoorde. Een alles bleef nu goed zooals 't hoort. Stof voor de bulen krijgen we altijd van de weverij Koster en daar zijn we heel erkentelijk voor. Moeders hulp bij 't vlechten was met haar kennis van "pitrieten" onontbeerlijk. Later met Piet erbij, die het daarna weer met z'n hulpen Peter en Ruud deed. Een haar moet je met z'n tweeën maken, daar heb je vier handen tegelijk voor noodig en in één haar gaat maar liefst 400 Meter touw.

En er werden films gemaakt

De smalfilmgroep "Saenden" maakte in 1957 een speelfilm van alle Zaanse molens die toen nog konden draaien. Ook wij speelden daar in mee. Ik heb geen idee waar die film is gebleven. Otto van Neijenhof maakte in 1958 een speelfilm van diverse molens in Nederland, bij ons met 't Pink, Zoeker en Ooievaar, die heette "Los de Vang". En dan in 1963 "de Haai slaat nog" van Peter Tijssen.

Brand van de Koperslager

In 1964 verbrandde de Koperslager, terwijl de molenaar al een week met vacantie was. Broei in de voorraad pinda afval. De molen was goed verzekerd en de molenaar was al aardig op weg naar zijn pensioen...
De brandweer vocht als een leeuw en wist de molen overeind te houden. Maar de veiligheidsinspectie eiste dat hij omgetrokken werd met 't oog op het verkeer.
Weg Koperslager.

En ook de Zoeker moet weg

In 1965 ging de burgemeester met pensioen. Kort erna kwam zijn opvolger op een koude winterdag naar de molen. Het was windstil en 't vroor. Hij kwam loopend over 't ijs. Wij kenden elkaar uit onze jeugd en hij reed al jaren als klant van ons autobedrijf. Wij togen naar de hut waar de kachel lekker brandde. Hij voorspelde dat de Zoeker binnen 5 jaar hier weg zou zijn. Daar kreeg hij achteraf bezien gelijk in. Maar dat met 7 jaar 't hele noordelijke veld met zand opgespoten en vol flats van 7 verdiepingen plus een autobaan erbij zou staan, daar zat hij naast. Nu na 25 jaar is er pas sprake van enige bebouwing. Wel stonden er in 1965 al hoge woonlagen ten Zuiden van de molen en daar hadden we al behoorlijk last van.

Zijn vraag was, waar moet de molen heen en hoe doen we dat. Ik adviseerde de molen aan de Zaan te zetten met 't oog op grondstoffen aanvoer en gegarandeerde vrije wind, bijv. 't land van "de Wind" die daar in 1914 was verbrand. Daar was hij 't mee eens. Dat land kreeg hij voor dit doel bijna voor niets in handen na eenige tijd. Maar ik vroeg hem wie heeft zooveel geld om de molen te verplaatsen en wat hou je van de molen over. Wat moet er allemaal vernieuwd. Denk eens aan fundering, een practisch nieuwe schuur met ombouw. Gaat hij geheel naar de overkant? slopen kun je hem

niet meer, lijf en kap moeten compleet over. Wat gaat dat kosten. Toen zei hij: Jij en mijn opzichter en tekenaar gem. werken maken met jou dit plan op. Zij zorgen voor fundament en opbouw. Jij maakt het plan van démontage en montage van de olieslagerij en alles wat daar bij hoort. Jullie moeten een samenwerking opbouwen zoodat alles in een boek komt vanaf de eerste dakpan en jij alleen kent de machinerie, daar hebben mijn menschen geen verstand van. Jouw plan daarvan wordt uitgevoerd en zoo komen we aan een boek waar alles tot en met instaat. Daar blijft de molenmakerij voorlopig buiten." Piet en ik begonnen daarna met opmeten en nu kwamen mijn avondschoollessen van jaren her goed van pas.

Voorbereidingen op de overplaatsing

Op de Zoeker was ik begonnen met détail teekeningen te maken van het inwendige van de molen zelf. Piet hielp steeds met het opmeten van alle maten binnen het achtkant tot het palenplan aan toe. Alle onderlinge afstanden van vuisters, doodbed, achtkantstijlen en gaande werk. Eens in de 2 weken hielden we bouwvergadering op het gemeentehuis 's morgens van 9-12 waar soms ook een ambtenaar van de rijksdienst monumentenzorg bij was. Ze wilden het achtkant fundament tekenen en het palenplan vast stellen. Wij vonden dat niet noodig maar ja, wie zijn wij. Op een van die bijeenkomsten deelde de burgemeester mee dat hij het geld voor de overplaatsing binnen had. Wij hadden al eens besproken dat we wel zoowat *f*250 000 noodig zouden hebben. Hij was benaderd door Esso, die wilde op de toekomstige hoofdweg door de nieuw aan te leggen wijk een benzinestation bouwen, een soort optie dus. Voor dat alleenrecht betaalde Esso *f*260 000. Dat station is er overigens nog steeds niet en nu is het al 1992. Anderhalf jaar vergaderden wij zoo door om alle finesses door te nemen en vast te leggen. Ik wilde er een woning in hebben. Op de overplaatsing kosten werd het raam en deurenplan gepland evenals de schoorsteen en verlaging van de vloer voor de verplichte stahoogte. De rest kwam voor rekening van de nieuwe eigenaar de Zaanse Molen.

De Salamander

Nog steeds hadden we geen notie hoe de molen naar de overkant moest. Er werd over een helicopter gesproken, het lijf in 2 helften zagen, of een nieuw achtkant bouwen. Maar de ambtenaren van de rijksdienst kwamen met de "oplossing". Zij zaten in hun maag met de houtzaagmolen de Salamander in Leidschendam en die konden we gratis om niet krijgen. Dat achtkant was in prima staat en het "half-verrotte" Zoeker lijf hadden ze al afgekeurd. Eén moment viel er stilte. Nu zat er een bij ons die heel veel nederlandsche molens goed

kent en hij stak meteen van wal. "De Salamander is kleiner en slanker dan de Zoeker. De vlucht van de Zoeker is 22.50 M en de Salamander amper 20 M. De cirkel van de Salamander is zooveel kleiner dat de olieslagerij er niet in zal kunnen."
Daar moesten we dan maar een oplossing voor zoeken en dat was volgens de heren nog niet aan de orde. Tot zoover deze bijeenkomst.

Eenige tijd erna kwam bericht binnen van de Transportfirma van Twist uit Dordrecht. Zij wilden praten. Op de eerstvolgende vergadering trof ik daar van van Twist een ingenieur een bedrijfsleider en een werkbaas aan. Wij hadden net een offerte binnen voor de prijs van een nieuw achtkant van *f*35 000 als we geen kant meer uitkonden met de oude Zoeker. Het bedrag van van Twist zou *f*150 000 zijn maar dat kon natuurlijk niet. Dat ging ons ver te boven. Toen de heren van Twist de Zoeker in oogenschouw hadden genomen boden zij aan hem over te plaatsen voor het nieuw bedrag van *f*35 000. Als reclame stunt. Wel moest de gemeente een straatweg aanleggen voor de kranen. Over de Salamander werd niet meer gesproken. In de nacht van 1 op 2 Aug 1968 zou de operatie plaatsvinden, en wij moesten zorgen dat we op die datum transport klaar waren en dat beteekende dat er een nieuw onderachtkant klaar moest zijn om de molen er in één keer op te zetten. Het oude onderachtkant was niet braaf en dus vervallen. Van Twist kwam op eind Juli met de hele karavaan van een klus uit Keulen en ging nà de Zoeker rechtdoor naar Londen. Wij hadden dus nog een klein jaar tijd.

De fundeering moest nu eerst uitgezet met piketpaaltjes door gemeente werken en de rijksdienst, dan de palen van 16 M, daarna bekisters en betonstorters. Vóór de winter klaar om het beton geruime tijd te laten besterven. Na een paar weken moest de eerste paal er in met eenig ceremonieel. 's Middags zou het gebeuren maar ik ging 's morgens eens kijken. Toen ik op de plaats ging staan waar mettertijd mijn voorslag moest komen, zag ik dat een paal ver van de hei af kwam en die moet er juist precies onder staan. Ik schatte de afstand naar de naslag en die leek me ook te kort. Ik kreeg een vermoeden dat hier iets niet klopte en haalde de tekenaar er bij. Het bleek dat mijn fundering tekening $1^1/_2$ M groter aangaf dan de zijne van de rijksdienst. Dat is 75 cM per achtkantstijl en dat zou voor ons bovenachtkant een ramp zijn. 't Zoeker lijf zou over 't middentafelment heen zakken en met 't lijf van de Salamander zou de naslaghei ver door 't riet naar buiten komen. De wentelas zou aan twee kanten op de stelling belanden.

Enfin, inmiddels was de heimachine opgesteld, de genoodigden waren er ook en zoo ging de eerste paal de grond in, op de verkeerde plaats en dat kan men nog zien op de NW hoek. De tekenaar en ik hebben 't maar zoo gelaten om de feestvreugde niet te verstoren.

Toen de bobo's vertrokken waren hebben we de heibaas ingelicht en hij was bereid om op het andere deel van het terrein voor de schuur te beginnen. We troffen het, want na één dag begon de bouwvakvacantie en lag het werk stil. Na een paar dagen waren we net bezig de laatste piketjes in de grond te slaan toen de rijksambtenaar aankwam om zijn werk te bekijken. Ik zal u de woordenwisseling besparen die toen volgde. Hij zou zijn beklag bij de burgemeester indienen.

Daags erna werden de tekenaar en ik op 't bureau ontboden en nu pas hoorde de burgervader voor 't eerst van de Salamander. Want hij was niet altijd bij de bouwbesprekingen aanwezig geweest. Hij stapte in z'n auto en reed naar het ministerie in den Haag, vroeg en kreeg de hoogste baas te spreken, die een onderzoek zou instellen, waar wij nooit iets van gehoord hebben.
Op de vraag van de burgemeester of wij nog kans op eenige subsidie hadden zei de grote baas, "Nee, de eerste jaren zeker niet". En toen zei de burrie: "Dan heb ik jouw ambtenaren ook niet meer nodig!" Dat was dan dat en wij gingen verheugd verder.

Het Rode Boek is compleet

Van Twist deed ons 't volledige plan van hun werk toekomen en dat was een complete aanvulling van ons scenario. 't Werd een heel boekwerk met een mooie rode kaft. Het rooie boek van Mao, waar letterlijk alles instond. (Mao was in die tijd een chinese dictator.)

Nu werd het tijd om de molenmaker erbij te halen. Hij kreeg een exemplaar van het rooie boek en moest binnen 1 maand beslissen of hij accoord ging met het bedrag van *f*250 000. *f*10 000 hielden wij als de post onvoorzien. Op enkele kleine punten na, die wij met elkaar bespraken en in overeenstemming brachten, zette hij z'n handtekening onder het contract dat onder meer bevatte na iedere bouwfase uitbetaling als de fase op datum gereed was. Zo niet dan volgde een boete.

Nu kwam er werk aan de winkel. Een plan tot sloop van de evenaar van de brug over de sluissloot daags vóór het transport en weer montage als de molen gepasseerd was. Aanleg van een straat benoorden de molen ten behoeve van 2 hijskraan wagens. Eén voor de kap en één voor het lijf. Een vergadering met 3 spoormensen, 1 opzichter van tractie, een van "weg en werken" en één van 't seinwezen. Wij kregen in de nacht van 1 op 2 Aug beschikking over de overweg Zaandijk van 24u15 tot 5u30. De electrische bovenleiding wordt dan tussen Uitgeest en Zaandam stroomloos gezet. De nachtgoederentreinen worden dan over Haarlem geleid inplaats over Uitgeest.

Een gesprek met mensen van 't PEN voor 't weghalen van vluchtheuvelverlichting. Een gesprek met de Provincie om de weg af te zetten tusschen 't Kalf en Westzaan, wat wij verder bespreken moesten met de Rijkspolitie. En de Rijkspolitie te water via Rijks Waterstaat voor gebruik van de Julianabrug en waarschuwen van de scheepvaart. De brandweer moest voor extra schijnwerpers zorgen en de cafe's mochten de hele nacht open. 't Viel nog niet eens mee om al die "overheden" om de tafel te krijgen, maar toen ze van ons hoorden om welke "stunt" het ging werden ze enthousiast. Met een sigaar en koffie werden het nog gezellige vergaderingen daar in 't gemeentehuis!
Volgens plan werkte ik nog de hele winter door en kreeg de partij grondstoffen klaar op eind Februari 68. De afspraak was, op 1 Maart aanvallen. De laatste maaldag in 't Westzijderveld was op 28 Feb 1968.

Ik had inmiddels 30 ton cacaopoeder gemalen en gebuild voor een cacaofabriek en nog 15 ton cacaobonen geperst voor een andere firma. Cacao persen kun je alleen in de zomer doen. In de winter is 't te koud in de molen en je kunt molenpersen niet verwarmen. De cacaoboter stolt dan snel en wordt net zo hard als kaarsvet. De Duinjager was naar de Kat verhuisd en men was er druk aan 't werk.

TERUGBLIK OP HET WESTZIJDERVELD

Die 15 jaar, van 1953 tot 1968 was de mooiste tijd die we met de Zoeker beleefden. Ver van de bewoonde wereld, alleen varend te bereiken, en dan die volkomen stilte, zoodra je onder de spoorbrug door was. Gras, riet, sloten, vergezichten en vogels van velerlei soort. We zwommen er vaak, zoo vanaf de steiger, plomp in het glasheldere water en de sluissloot was ruim 2 Meter diep met een vaste bodem, want er voeren dagelijks houtschuiten door voor de zagerij Donker in Zaandijk. Dochter Marjan maakte haar studiewerk voor verpleegkunde in de hut en zat er ook vaak te vissen. Als padvindster maakte ze de gevangen voorntjes schoon, bakte ze op een geïmproviseerd vuurtje achter de groentetuin met een beetje olie uit de molen en at ze nog op ook!
Zondags was ons heele gezin, met een grote pan soep en verdere leeftocht present. Ook in de winter, bij het snorrende kacheltje, en het gezellige licht van de suizende petroleumvergasser, waren we daar en het waren onvergetelijke dagen. Altijd waren wij bezig met reparatie en onderhoud. Daar kwam nooit een eind aan. In de groentetuin hadden we voornamelijk wintervoorraad. En het groeide er prima.

Verdwijning van de weidemolentjes

Verspreid over 't Westzijderveld stonden verscheidene weidemolentjes, veelal in verwaarloosde staat. Bij sommigen stond zoo'n modern ijzeren wangedrocht, en keek men niet meer naar het oude molentje om. Voor enkelen onverklaarbaar, was dan zoo'n molentje plotseling verdwenen. Piet en z'n kornuiten wisten er wel meer van, want op de Zoeker zolder in de donkerste hoek groeide het maar aan met bruikbare onderdelen. Eens kwam Piet met 't verzoek of ik mee wilde. Ergens stond er een met drie einden en de huisvuilstort was hem op 10 meter genaderd. "Nu of nooit" zei Piet, en bij 't vallen van de duisternis gingen we met de jol heen, voorzien van gereedschap. 't Was ruim een half uur roeien en ik dacht zoo bij mezelf, als je hier geen "weg" of liever "sloot" weet, kom je er voor 't daglicht nooit meer uit. Toen we bij de molen aan kwamen zag ik dat Piet gelijk had. Hij stond al scheef en we baggerden door vuilnis en prutwater naar hem toe. Ruim een uur hadden we werk in hardstikke donker voor de kap, 't huisje, de as, één complete roed, spil met waaier en de staart. Met de jol aan de vracht balanceerden we naar de Zoeker en sjouwden alles ... naar de zolder.
Dat is al jaren geleden, maar wie nu, in 1993 van de "Kat" naar "de Bonte Hen" loopt, ziet drie mooi onderhouden weidemolens in de Kalverpolder staan. In de Zoeker "gerenoveerd". De vierde staat ergens in Groningen bij een echte molenliefhebber.

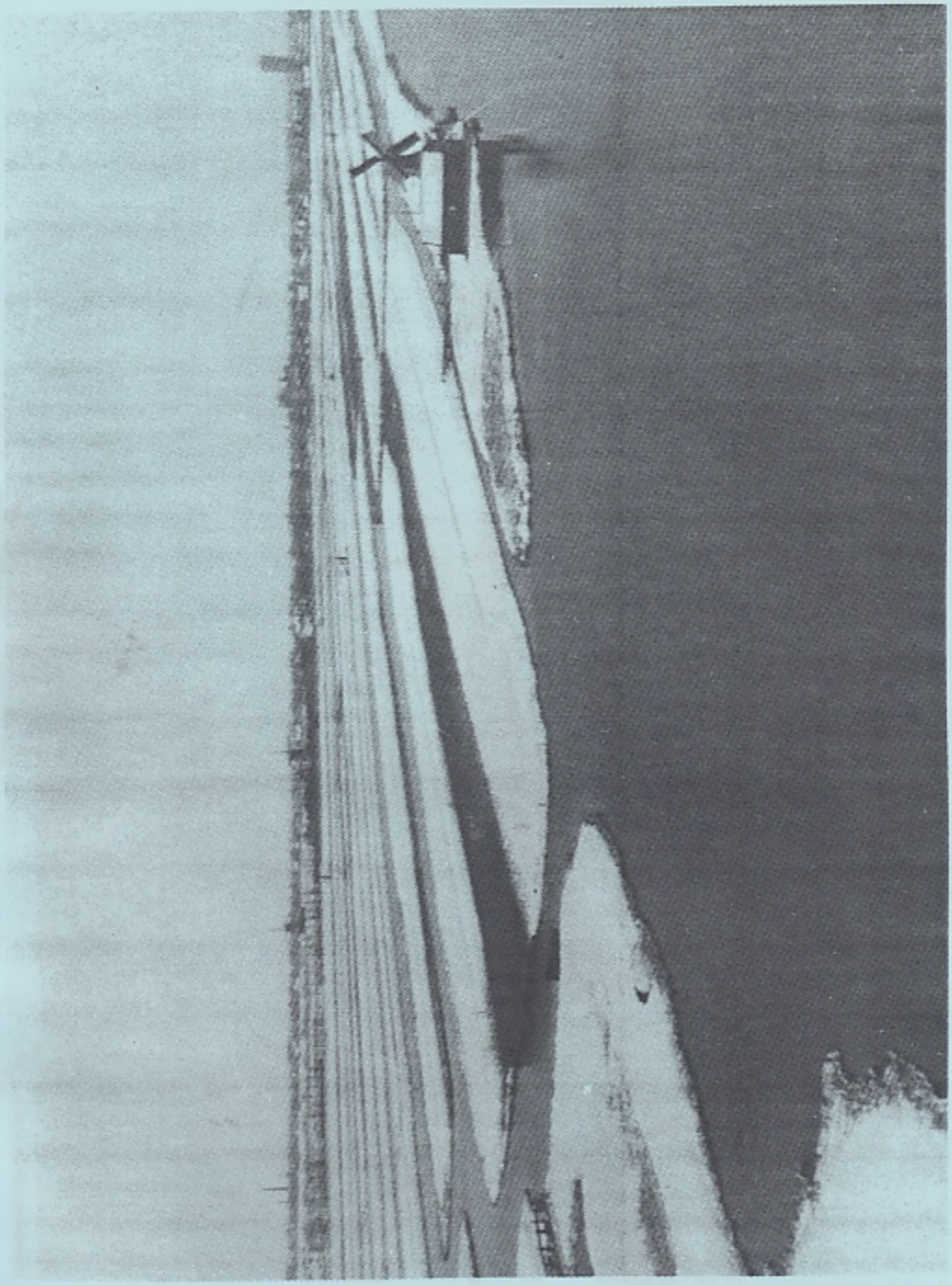

De Westzaner polder in de sneeuw. De "smalle akkertjes" vanuit de kap gezien naar Z.W. Links 's Prinsenhof, de Schoolmeester en rechts het molentje van Henk Bruins. Daar heet het nu Tamboerijnhof.

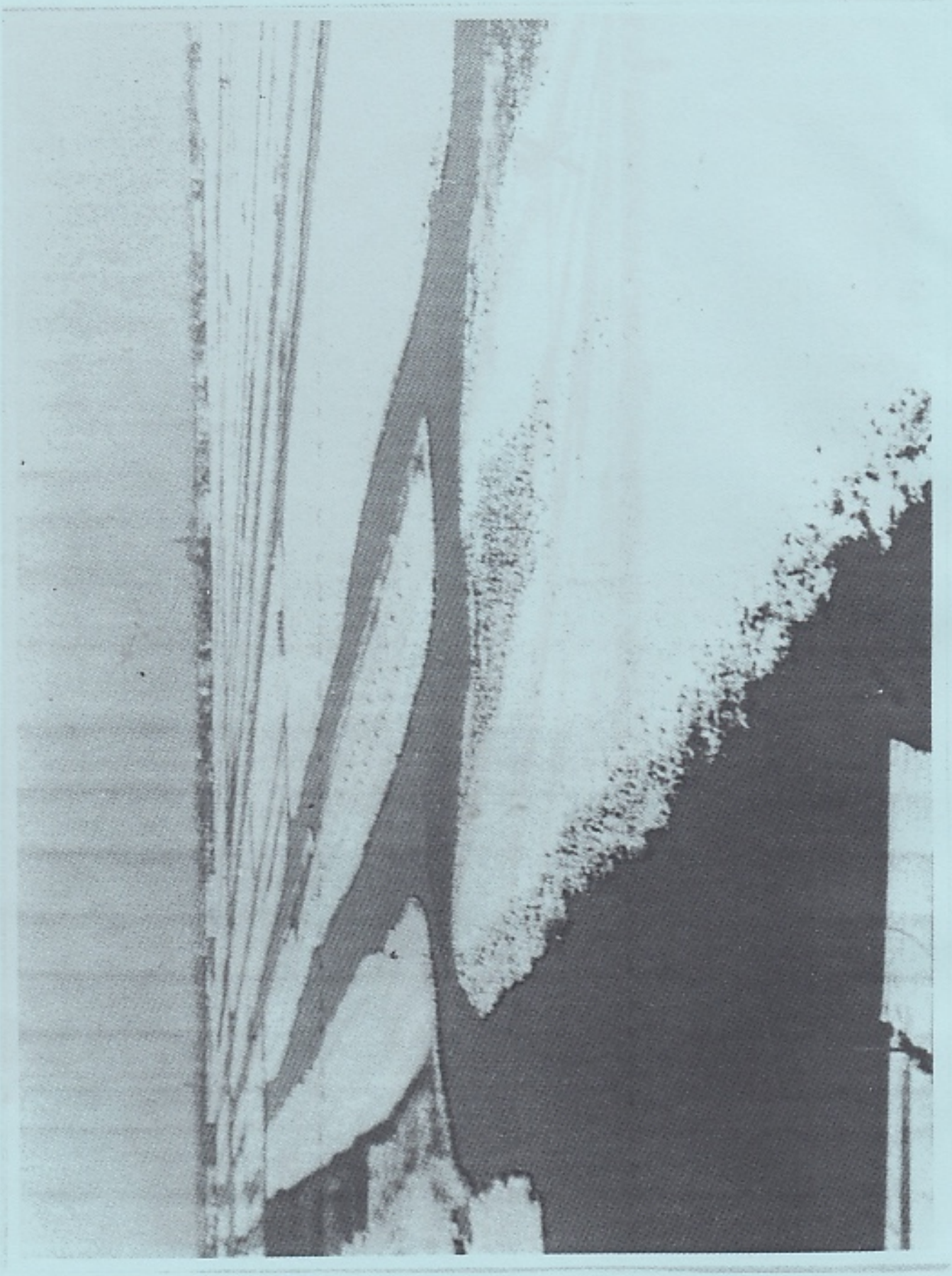

De Westzanerpolder in de sneeuw.
Naar N.W. met de R.K. kerk Assendelft op de achtergrond.

Westzijderveld 1960. Met Evert Smit, Marjan en de kat in de hut.
Foto Bicker Caarten.

Gevederde bezoekers en buren

Eens op een windstille zomerdag, alleen in de molen, had ik de boel in de kap gesmeerd en ging even op 't kapzolder zitten met m'n rug tegen 't rietdek. Opeens hoorde ik geruis en zag een grote witte vogel via de spruiten de kap invliegen. Hij ging op de as zitten, bij de hals en vouwde zijn vleugels langs 't lijf samen. Hij was ruim een halve meter groot en had oranje cirkels om zijn oogen. Een pracht beest. Een uil, en wat voor een. Hoelang ik daar doodstil heb zitten kijken weet ik niet, maar ik kreeg kramp in mijn been. Even bewoog ik me, maar hup, daar ging hij, om 't bovenwiel heen en door het achterbint eruit. Ik overeind en kon hem net nog om de schuur zien draaien, hij kwam terug en ging op 't stellinghek zitten. Nu ontbrak me een fototoestel! Zachtjes floot ik hem, hij keek meteen omhoog en vloog weg met grote langzame slagen.

In 't voorjaar broedden vele grutto's in 't veld en één legde haar eieren op zoo'n 20 Meter vanaf de molen aan de noordzijde. Zoodra de jongen gingen vliegen, was er één bij die al fladderend naar de molen vloog en post vatte op 't stellinghek. Hij ging niet voor me opzij en volgde me overal van de zeilen naar de staart en terug. Als ik me even buiten de molen vertoonde, was hij erbij en ik had hem zoo kunnen aanraken, maar had toch ontzag voor die lange puntsnavel. 's Avonds bracht hij me naar het schuitje en als ik me 's morgens in 't veld vertoonde kwam hij van verre aanvliegen en begroette me op zijn manier met luid gekwetter. In Juli was het verzamelen geblazen en gingen de grutto's op de trek naar 't Zuiden. Ik heb hem 't volgend jaar niet meer terug gezien.

Ten Z.W. dreef een futen nest in de hoek van een rietschoot. Je kon het vanuit de molen bekijken. Toen de fuut ging broeden, stak ik met Marjan in 't schuitje verscheidene malen over om haar in 't nest te laten kijken. De fuut bleef heel rustig op haar eieren zitten, zelfs toen Marjan haar over de kop aaide. Toen de kleintjes uit kwamen, een stuk of vijf, en rond het nest scharrelden, trok noch moeder of kinderen zich iets van ons aan. Ze gingen geen streep op zij.

Twee lentes achtereen broedde een torenvalk in de kap van de alle dagen draaiende molen. Precies onder de vangstok in de hoek waar penbalk en voeghout samen komen. Die legde vier eieren zoo maar op 't hout zonder nest, maar de eieren lagen op 't laatst bijna onder de braakballen en halfgesloopte muizen. 't Was een smerige troep. Op een avond kwamen wij weer eens kijken, ze waren alle vier uit. Ze waren grauwwit en Marjan nam ze stuk voor stuk in haar handen. Dat ging een paar weken goed, totdat ze er weer eens een pakte, zonder protest van de vogel, en hij haar met zijn inmiddels grote klauwen om een vinger greep en die niet meer wenste los te laten. Marjan keek benauwd want zij voelde zijn scherpe nagels maar

al te goed. Met veel moeite en zonder hem te kwetsen wisten we ze los te krijgen en hebben het verder maar voor gezien gehouden. Nog geruime tijd bleven ze de molen trouw.
Daarna verdwenen ze. En 't volgend jaar was er weer een broed op de zelfde plaats. Maar het derde jaar ging 't mis. In Maart werd de molen uit elkaar genomen met veel volk en lawaai. Een paar maal kwam de valk terug op de vangstok. Daarna niet meer. Toen ik in Maart van 't volgend jaar op de Kalverringdijk stond te draaien, kwam een valk op de vangstok zitten. Een paar maal heb ik hem of haar rond de molen gezien, maar daar bleef 't bij. Zou dat dezelfde zijn geweest van de vorige jaren?

Natuurvorsers

Op een zomerse Zondag met bladstil weer was ons heele gezin, dus met z'n vieren, aan de molen. Met Piet samen, een klusje in de kap, het oude liedje, gebroken rollen. Met koffietijd gingen we omlaag, en zag Piet door het open teerdeurtje een jol gaan met een stelletje er in. Hij zag wie het waren en we wachtten even om te kijken waar ze heen gingen. 50 Meter voorbij de molen sloeg de jol linksaf een smal slootje in en bij het eerste smalle akkertje werd de jol door 't riet op de wal getrokken. Als je op zoo'n smal landje in 't gras ligt met rondom riet van $1^1/_2$ Meter hoog zie je van de omgeving niets, alleen de blauwe lucht, en dat wisten wij in onze verkeringstijd ook! Maar daar hoog in de molen kijk je er zoowat boven op. Enfin, wij gingen naar de koffiepot. Juist passeerde onze dokter met z'n vrouw in hun blank gelakte wherry. Zij legden aan en vroegen of ze verder mochten komen. Dat was vanzelf en weldra zaten we allen in de hut aan een bakkie. Daar begon de dokter over het mooie uitzicht van hier uit, en Piet zei hierop: "U moest eens meegaan naar de kap, daar kijk je zoo over de velden op de duinenrij". Dat was aan geen doveman gezegd, en gedrieën gingen we naar boven. Daar haalde Piet een windluik uit de voorwolf en liet de dokter op de windpeluw plaatsnemen. Kijkend over de dwarse roed zag hij inderdaad het beloofde landschap. Toen zei Piet: "Als U nu even dáár kijkt, links onder", en hij wees met z'n vinger naar het smalle akkertje. Verder hoefde hij niks te zeggen. De medicus keek en zei: "Mijn hemel, dat gaat er bij langs zeg, en volledig in adams costuum. Ken je ze?" Dat wist Piet waarop dokter zei: "Nou ik zal niet vreemd opkijken als er mettertijd een op m'n spreekuur verschijnt, want ze staan allebei op m'n patiëntenlijst." Eenmaal terug in de hut vroeg de doktersvrouw, "En, was het mooi?" "Nou, en of", beaamde de arts. Kort erna namen ze afscheid en vervolgden hun tocht. Toen ze weg waren zei moe: "Wat voerden jullie in je schild met je schijnheilige snoeten en je gegrinnik?" We vertelden 't haar, en ze vond 't heel erg, dat juist de dokter dat nu moest zien. Maar wij zeiden: "Denk je dat er nu niet in die wherry gelachen wordt?, nou reken maar."

Verder bezoek hadden we weinig. Alleen met ijsgang kwamen er nog wel eens belangstellenden op de schaats.

Aan de haal

Ik herinner me dat het in de winter van '67 op '68 was dat er een zware storm opstak, zoodat ik een hele toer had om over te varen. Van malen kwam natuurlijk niks. De wind stond recht op de sloot, en de golven waren een halve meter hoog. Druipnat kwam ik over en zag toen dat het zeil aan het onderend pogingen deed om bovenaan uit te rollen. Die zware winterzeilen rolden altijd slecht in, vooral als ze nat waren. Stijf inrollend en klamp voor klamp lossend had ik 't geluk dat het boveneind vrij gemakkelijk mee inrolde toen ik hem vóór de roed met een ruk aantrok. Langs de roed vastgebonden kon het geen kwaad meer. Achter de klamp slaan ging niet, de wind ging ruimen naar NW en je kon amper op je benen staan. Na het voeren van de kat ben ik vóór de wind afgezakt naar de vaste wal, en naar Evert Smit z'n kantoor gegaan. We zaten net aan een bakkie koffie, toen een mevrouw, die recht tegenover de molen 't Pink woonde, opbelde dat de molen af en toe draaide, en hoe dat kon. Na 2 seconden lagen onze stoelen dwars door 't kantoor en rolden we de trap af naar beneden, waar onze Piet op de administratie zat, maar met een boodschap afwezig was. In Everts oude Morris sjeesden we naar 't Pink. Bij onze aankomst stond hij even stil, maar ging er meteen weer vandoor. Met een eind ketting in het roedoog konden we hem pakken toen hij even stopte een eind na de rechtstand. Dan mis je de stormklamp, want die had 't Pink niet. Enfin we hadden hem. Na de vangbalk met een stuk battem aangeknepen te hebben, kon er niets meer gebeuren.

De Koker in de brand

Eenmaal terug in 't kantoor hoorden we, dat Piet die net tevoren gearriveerd was in ijltempo naar de Koker in Wormer was die ook aan de loop was gegaan. De Gemeente Wormer had de oude molenmaker Husslage gebeld dat de Koker draaide. Maar Husslage was reeds lang buiten bedrijf en volstond met bellen naar Evert die net naar 't Pink was. Op dat moment kwam Piet binnen. Die reed naar de molen de Dood waar hij bij louter toeval Gerrit Smit en Kees Fraij aantrof. Gedrieën haastten ze zich naar 't eind van Wormer, waar inderdaad de molen draaide en de rook al uit de kap kwam. De voltallige brandweer was aanwezig, maar deed niets.
Toen de jongens het terrein opreden wilde de brandweer hen tegenhouden met "Halt! Verboden toegang, levensgevaar!" Maar ze waren niet te remmen, scheldend en tierend tegen de dappere spuitgasten gingen ze door, trapten de deur open en vlogen de trappen op waar een vonkenregen omlaag kwam. Ze hebben 't gered met gebrekkige

middelen, riepen nog om een snelblusser, wat echter ook werd geweigerd. Toen ze klaar waren, was de brandweer bezig in te pakken. Maar Gerrit, zelf brandweerman, kon niet nalaten tegen het commando te zeggen: "Jullie kunnen morgen in de krant lezen hoe wij over je denken." En aldus geschiedde.
Tijdens de eerstvolgende jaarvergadering van de "Hollandsche Molen" in Amsterdam werden ze gedrieën op het podium geroepen en ontvingen het "Certificaat van verdienste" voor hun inzet.

Schaatsen of zwemmen

De winters brachten dan ook variaties in verschillende vorm. Dirk met z'n houtschuiten voer zoo lang als 't kon door 't ijs, en ik kon dan blijven overvaren. Maar op een vrijdagnamiddag riep hij me toe dat het onderweg bijna niet meer ging en na het weekend zeker niet meer. De volgende dag, zaterdag, ging ik naar de molen. Er was geen wind, maar de poes moet met die kou voldoende te eten hebben. Dirk z'n geul was nog onbetrouwbaar, dus sloeg ik met de ijshamer een gleuf vanaf Piet z'n woonark, waar m'n schuitje lag, naar de kop van 't Zoekerland en nog een groot gat om het schuitje te keren. Terug gekomen ging ik even bij Alie en Piet binnen. Alie was in de keuken en zag opeens vier jongelui waarvan twee meisjes, op de schaats vanuit Wormerveer komen. Met forse streken reden ze op de Sluissloot af. Alie opende het keukenraam en riep zoo hard ze kon: "Héé, dat kan niet hoor!" Het antwoord kwam, hard en duidelijk: "Gek wijf, waar bemoei je je mee", gevolgd door drie plonzen, kopje onder, de laatste bleef op 't randje af droog. Hevig gegil toen ze boven kwamen en nu kon de vierde ze eruit helpen. Inmiddels had Piet de keukendeur open en riep: "Heb je nou je zin?" Maar nu bleef 't antwoord uit. Die zullen hun lol wel opgekund hebben, want voor de kop van 't land was 't ondiep en pruttig en dat hadden ze rijkelijk mee omhoog genomen. Eenmaal terug in Wormerveer zullen ze wel stijve kuiten en kleren gehad hebben want 't vroor lekker.

De verdwaalde schipper

Vele jaren voer Dirk voor de houtwerf van Zaandijk naar Zaandam heen en terug met soms twee geladen dekschuiten achter de motorboot aan, vaak vier keer per dag. Zoo rond half zes kwam hij huiswaarts, meestal gelijk met mij als ik naar de vaste wal roeide. In 't kortst van de dagen, uiteraard in pikdonker, doemde hij op, voerde nooit licht op de schuit, want hij kwam nooit een schip tegen. Hij wist feilloos de weg, ook met mist.
Op een Novemberavond kwam hij niet thuis. Moeder Geertje, ongerust geworden, ging naar de werfbaas, die daar ook woonde, en nee,

Dirk Woerdeman breekt het ijs met de "Voorwaarts" van Donkers Hout.

Moeder en dochter zwemmen in de Sluissloot Zaandijk nabij de Watering.
In 't midden de Koperslager, rechts de Zoeker.

de schuiten waren er niet. Hij is samen met de baas van de ernaast gelegen scheepswerf en diens slepertje, de polder ingevaren en daar vonden ze Dirk met z'n convooi op de hoek van Gouw en Weel in 't riet gestrand tussen Prinsenhof en Schoolmeester, met een kapotte dieselpomp. Hij kon in dat eilandenrijk geen kant uit. Het werd dus een latertje voor alle drie. Dat verhaal kreeg ik de volgende morgen van de scheepswerfbaas, op weg naar de molen. Hij vertelde dat hij kort ervoor op een namiddag een gerepareerde dekschuit naar een houtwerf in Zaandam had gesleept. Op zichzelf niks bijzonders. Dat gebeurde meer. Ik had dat gezien want hij stak z'n hand nog op. De wind liet het toen al zitten en ik ben maar huiswaarts gegaan, omdat er ook mist kwam opzetten en van malen kwam niks meer. De scheepswerfbaas leverde de schuit af en aanvaardde de terugreis. Eenmaal op de Gouw had hij amper 20 Meter zicht en raakte het spoor bijster. Steeds ontmoette hij vooruitstekende landkoppen recht voor of hij zat links in de bagger. Plots had hij land dwars voor en dat bleek 't Weiver van Westzaan te zijn. Weer terug en vond eindelijk de Weel. Tot de molen de Schoolmeester kon hij nu niet verdwalen rechtuit rechtaan met maar één dwarsvaart links, de Watering. Na de Schoolmeestersbrug begon de ellende opnieuw. Hij kon de Sluissloot niet vinden. De Watering en de Sluissloot zijn daar zeker 30 a 40 Meter breed. Hij doolde rond tot hij fuikestokken voor zich zag staan, die er op de heenreis niet waren. Hij wist 't niet meer, zette zijn A-Ford motortje af en ging zitten luisteren in de doodse stilte en duisternis. Na een poosje hoorde hij heel zwak de trein die af en toe een stoot op de fluit gaf, bij mist gebruikelijk. Nu wist hij dat daar 't Oosten lag, en ging landje voor landje aftastend tot hij het gat van de Sluissloot dacht te hebben. Heel langzaam voer hij verder, nog steeds twijfelend en zag opeens de groote schim van de Zoeker voor zich opdoemen. Hij was op bekend terrein. Bij de werf aangekomen, stond moeder de vrouw op de wal, heel ongerust en blij dat hij er was. En de klok stond op 6 uur! Even een schuit weg brengen moe, ik ben zóó terug.

Lopen of zwemmen

Na een vorstperiode begon het opeens hard te dooien. Ik kon echter de tweede "dooidag" nog best naar de molen loopen. Maar de temperatuur liep snel op en 't begon te regenen. Tegen de avond kon ik niet meer van m'n eiland afkomen. Met de stellinghaak ben ik over 't smalle achterslootje gesprongen op een volgende akker, maar ik moest over de Dors en die was zeker 20 Meter breed. Na lang proberen had ik een plekje waar ik de sprong op 't ijs aandurfde. Met de haak dwars voor me ben ik naar de overkant gerend en kwam er. 't IJs brak onder m'n voeten weg. Maar nu moest ik die hele akker aflopen naar de spoordijk, de spoorbrug overlopen en terug naar 't eind waar 't schuitje lag en m'n fiets stond. Wat een

reis!

Hoezo, overwerk?

Op een Zaterdag waren Piet en ik met een mooie wind met 2 persen bezig. Moeders was met haar padvindstertjes een weekend naar de bossen en wij hadden de tijd. Om een uur of 6 informeerde ik bij Piet of hij vanavond geen afspraak had en 't antwoord was: "Nee, ik maal door." Maar 's avonds om half elf kreeg ik 't end in de benen en vond 't mooi genoeg, maar Piet zei: "Ik maal zoolang er wind is", en die wind ging stug door. Ik wenste hem veel plezier in z'n eentje, ging naar huis en lag om half twaalf onder de wol. Ik werd wakker toen ik een deur hoorde. 't Manneke kwam thuis om tegen zevenen in de ochtend. De wind was om 6 uur gaan liggen.

Het principe van "een maal kloppen"

Op een namiddag zouden we naar huis, en terwijl ik nog even bezig was ging Piet alvast naar boven om in te halen. Maar de wind kroop vrij subiet van NW naar NO, terwijl Piet de vang neerlegde en vlak bij 't schuurdak stond in de luwte. Hij lette heel niet op de wind, ging naar voren en trok de lijnen los. Hij had net 't zeil een eind ingerold toen de dwarswind er vat op kreeg en Piet met zeil en al omhoog ging, en schreeuwen dat hij deed, maar hij hield vast. Ik schrok me lam, vloog naar boven en zag hem zoo'n 3 meter boven me aan 't zeil hangen tegen 't riet. Via de hekkens en m'n arm om de ballon heen was gauw gebeurd, en daar kwam hij omlaag zakken met z'n zeil. Dat zal hem wel nooit meer gebeuren denk ik. Mij gebeurde iets dergelijks met een van onze jonge hulpen. Ik stond aan de vang en de hulp haalde de zeilen in. Hij zou met z'n klomp op de stelling tikken als de volgende roed kon komen. Goed, ik hoorde enkele tikken en trok de vang los. Maar toen de roed een eind vort was klonk geschreeuw van ho, ho. Voor hij stilstond vloog 't zeil omhoog over de middelbalk heen en een vesteling greep om de klapmuts van de schoor. Het bleek dat hij de klamp had gemist. Enfin, dat systeem is met een leerling absoluut afgeschaft.

Op een middag had ik een boodschap in 't dorp en om half vier verliet ik de molen. Piet was er ook en wilde tot half zes doorgaan. O.K., om 6 uur etenstijd. Er was Zuidenwind met een grijze verstopte lucht. Er stonden vier volle voor. Op 't fietspad rijdend voelde ik de tegenwind flink aantrekken, keek om en zag de Zoeker er vandoor gaan van 60 naar 70 en 80 enden. Ik sprong van m'n fiets, maar wat moet je beginnen. Het stellingdeurtje was vanaf mijn plaats onzichtbaar door het schuurdak, maar wel zag ik het uiterste puntje van de vangstok, en ja hoor, het puntje wipte omhoog en hij had hem. Daar zag ik het manneke naar voren rennen. Hij haalde 2

volle weg en ging weer onverdroten door. Daar hoefde ik me dus geen zorgen meer over te maken.

Veenweidelandschap

In de tijd dat ik nog met de tourwagen reed en tusschen twee grote reizen een paar dagen vrij had, gingen we met de kinderen soms ver 't Veld in. We landden dan op zoo'n "beroemd" smal akkertje en streken daar neer. Piet en Marjan vermaakten zich dan op of in 't water met de kano en het schuitje, dat ook een zeiltuigje had. Moe en ik lagen prinsheerlijk in 't gras te luisteren naar het suizende riet en we roken de kruidige geur van de vele plantjes en bloemen. Heel ver hoorden we de klank van des Zoekers voorslag hei, waar toen de oude baas nog meedraaide en ik stelde bij mezelf vast dat geen alpenlandschap hier tegenop kon.

Nu zoovele jaren later, de houtwerf is weg, er staan nu huizen. De scheepswerf is weg. De houtboot vaart niet meer, en Dirk is allang overleden. De Zoeker is verhuisd en 't Veld is niet meer. Ernstig verminkt door snelwegen, woonwijken, steen en beton. Geen boeren meer die langs voeren naar de koeien of om te hooien. Geen visserman die naar z'n fuiken gaat. De sluis is gedempt en het Oostzijderveld is er even zoo aan toe. Verarmd Zaanland.
We herinneren ons nog de felle strijd om het behoud van de Kalverpolder, die met één stem meerderheid werd gewonnen.
Blijft waakzaam, en niet zooals kortgeleden werd voorgesteld, door stadsbestuurders, wandelpaadjes en brugjes in de polder aanleggen voor "recreatie", want dat is 't begin van het einde van dit unieke gebied!

DE OVERPLAATSING.

We waren met 7 man, 4 timmerlieden voor de schuur, en 2 molenmakers en ik voor de olieslagerij. Alles op dekschuiten wat bij elkaar hoorde, geregistreerd en gemerkt en zoonodig afgedekt. Alles op volgorde, schuit voor schuit. Het zouden er 7 worden. Inmiddels waren metselaars bezig de penanten van schuur en achtkant te bouwen tot op vloerhoogte. Meteen kwamen de schuurdelen er achteraan, eerst de onderslagbalken. Toen volgde een tegenslag. De eiken stukken zooals stijlen en beide tafelmenten op bestek en op maat gezaagd, te leveren door een Gelderse firma, werden niet op tijd geleverd. Pas een maand later en dat beteekende dat wij geruime tijd gewerkt hebben van 's morgens 6 uur tot 's avonds 6. Toen wij weer verder konden met de olieslagerij, waren er zandauto's bezig een weg te storten tot aan de molen toe. Op een morgen kwamen we 't land in en zagen dat de molen scheef stond. De slappe veengrond perste door 't zand de hele molen opzij en de bagger uit het achterslootje stond tot de vloer toe. Ons eerste werk was de roeden eruit en de staart eraf, en ook de stenen eruit te halen.

De grote spil bleef in de molen en heeft de reis meegemaakt. We timmerden hem aan de zolders vast. Op de laagste zolder kwam een zware ring uit twee helften om de spil heen, met bouten tot één geschroefd, daar aan 8 haken en daaraan 8 trekstangen met links en rechtse wartels die op hun beurt aan de stijlen bevestigd werden met klemplaten. De wartels werden ingeschroefd en zoo ontstond er een sterk geheel, een corset, die het achtkant geen millimeter speling gaf. Onder aan de stijlen, vlak boven het midden tafelment maakten wij aan vier stijlen die aan het onderste, dus vaste bint zaten, klemmen met bouten oervast, waar 2 25 M lange zeesleeptrossen aan zouden komen. 2 iets kleinere trossen gingen voor en achter om de voeghouten door het kapriet. De as met wiel en vang bleven zitten. Af en toe gingen we door de sluis met een schuit vol onderdelen. We moesten onszelf schutten. Daarvoor hadden we de sleutels van de sluis en de ophaalbrug in ons bezit. Precies op volgorde van de opbouw "parkeerden" we de schuiten bij de molen de Kat.

De derde week in Juli was alles klaar voor transport. Schuurstijlen en kapspanten stonden overeind en de vloer lag er in. Daar konden veel onderdelen een voorlopige plaats vinden en 3 schuiten weer naar hun eigenaar terug.

Het onderachtkant was gereed. Toen kwam er een probleem. Op de oude plaats was de molen door de jaren heen wat scheef gezakt en 't bleek nu dat de wentelas 17 cM uit het waterpas en ook dus de grote én de steenspil duidelijk scheef stonden. Daar waren wij aan gewend. Maar nu kwam de molen op een waterpas tafelment te

staan. De papieren kwamen erbij en we konden precies uitrekenen waar het steenspilgat boven aan het steenspil zou uitkomen.
Dat steenspilgat zit in het lijf op de 2de zolder en dat kwam nu niet op dezelfde plaats. Een loodlijn maakte uit dat het doodbed 7 cM opzij moest wilde de steenspil loodrecht komen en de kammen in de schijfloop passen. Want ook de wentelas zou nu zuiver vlak liggen en later bij de afbouw bleek dat de heien en stampers aangepast moesten op de spaken en vuisten. Een heel gepuzzel. De breed gestorte fundeering gaf ons voldoende ruimte om alles goed te plaatsen. En zoo naderde de grote dag.

Op 30 Juli arriveerde de karavaan van van Twist in Zaandijk. Op 1 Aug. om 7 uur in de morgen begonnen wij. Het was prachtig weer, zon en bladstil. Dat bleef zoo, een paar dagen lang. Een kraan reed tot vlak voor de molen, gevolgd door een truck met aanhanger. Na 10 minuten stond de kap op de wagen, ondersteund met stophout om de vangbalk, wiel, en trapjes vrij te houden. De aanhanger werd in 't dorp geparkeerd. Daarna kwam de grote kraan bij de molen. Wij stonden op 't stellingzolder en zagen de kabels strakspannen. Zonder een kik te geven rees het lijf omhoog, en stonden wij in de open lucht. Hij zweefde recht op de aanhanger af en daar stond hij op 4 stijlen, de andere 4 hingen meters ver buiten de wagen. Met uitschroefbare stutten schoorden wij de zijkanten en daar ging hij. Ook naar 't dorp om de nacht af te wachten. Bij de brug hadden wij 2 open houtschuiten van de houtzagerij liggen. We lieten de wentelas ophijsen en in een schuit leggen met het wentelwiel achter de schuit overboord en half te water omdat de doorvaart hoogte van de spoorbrug maar 2.40 M is en het wiel 2.80 M. verder nog de 2 steenen, de reeën en lagerstoelen van de wentelas. De tweede schuit kreeg de voor en naslagblokken en de ligger met de balken van het steenraam. Ook de vuisterplaten gingen mee. Inmiddels was een grote mal gemaakt van lange dunne planken die we op de gaten van het middentafelment hadden gelegd met steekspijkers vast en de gaten erop afgetekend. Alles gemerkt, weer losgemaakt en met de schuiten naar de Zaan. Daartoe hadden we een klein sleepbootje van een baggerfirma. Maar opeens wou het bootje niet meer, hij had een autoband in z'n schroef. Geen nood, de kraanmachinist tilde de sleepboot met z'n kont omhoog en 't leed was gauw geleden. De schuiten lagen zoo diep dat ze nog maar 10 cM boord over hadden. Goed dat de waterpolitie er was. De scheepvaart moest heel langzaam voorbij varen in de Zaan. Zoo waren we de hele dag bezig en om 7 uur kwam de hele ploeg in de Walvis voor een maaltijd bijeen. Ook de filmers. En er werd gegeten. Grote potten boerenkool met knoerten van worsten. Dat was met elkaar zoo'n 40 man. Daarna ging van Twist de grote kraan op halen om hem op te bouwen tot 60 M hoogte. Hij kwam ten Westen van het spoor te staan en werd horizontaal opgebouwd. Daarna werd hij vanachter voorzien van betonplaten als tegenwicht, want hij moest een zwaai van 40 M

maken en over de electrische bovenleiding heen.

Inmiddels hadden zich duizenden menschen verzameld zoo dichtbij het werk dat de van Twisten er erg door werden opgehouden. De belangstelling was overweldigend. Wij waren echter aan de Zaan waar de drijvende "Reebok" van Goedkoop uit Amsterdam was gearriveerd. Hij hees de stoelen van de wentelas op hun plaats en de as zelf. Daarna de steenspil naar binnen over het tafelment heen. Dan de buil met voor en naslagblokken. Als laatste de ligger die 7 ton woog en ook met een houtschuit was meegekomen. Hij moest buiten blijven en werd op de steiger gelegd die prompt tot de grond in één zakte. Inmiddels waren de gaten in het tafelment gefreesd volgens de mal. Ze waren 10 bij 15 cM de maat van de pennen onderaan de stijlen. De wentelas woog bijna $5^1/_2$ ton, de kap 6 ton en het lijf 20 ton. Om 3 uur 's nachts was de kraan gereed en werd het achtkant er onder gezet. Tussen 4 en halfvijf ging hij de lucht in. De aanhanger werd over de overweg gereden en kreeg 't lijf weer terug. De kap was alreeds naar de brug gereden en door Goedkoop op een schuit gezet. Die schuit dreef ergens in de Zaan. Daar hadden we nu geen tijd voor. Meteen reed die truck naar de Julianabrug. Daar schrokken we ons lam omdat de molen net zoo breed bleek te zijn als de brug, hij had 10 cM ruimte tussen de leuningen en het riet hing net over de leuningen heen. Daar hadden we nooit over gedacht. Toen de bok hem optilde dook hij iets voorover en raakte een deurstijl de leuning. De stijl knapte los en dat was het eenigste incident van de hele onderneming. En daar kwam hij aan, hangend in de takels. Wij stonden met z'n achten ieder bij een gat in het tafelment. 't Was bijna dag. Per radio gaven we de kraanmachinist aanwijzingen. 7 Stijlen zakten in hun gat, de achtste moest een ruk met een takel hebben en plofte toen op z'n plaats. 't Was gebeurd en een luid applaus klonk van de dijk en 't land uit een grote mensenmassa. En wie kwam daar boven aan het laddertje? De rijksambtenaar. Hij feliciteerde me en verdween. Later vertelde mijn vrouw me dat zij hem al gezien had toen ze ons koffie en brood had gebracht in het nachtelijk duister. Daar kwam het sleepbootje aan die de kap had opgehaald ergens uit de Gortershoek. Die stond er gauw weer op en toen nog de roeden die van bovenaf rechtop in de as zakten. Die werden met loze wiggen vastgezet. 't Was 8 uur in de morgen. Het publiek ebde af en ook wij gingen in de loop van de morgen huiswaarts. 21 uur had het geduurd. Het was vrijdag 2 Augustus en we namen een lang weekend. Onnodig te zeggen dat onze Piet ook bij de hele operatie aanwezig was en z'n nut bewees.

Bij goed weer bouwden we de molen op. Kruis, staart en stelling. Bij slecht weer binnen. Eerst het steenspil omhoog. Doodbed en ligger op de juiste hoogte maken. Onze ijzeren ligger was ver en scheef ingesleten en we ruilden hem om met de zoo goed als nieuwe van de verbrande Koperslager die bij de Kat lag. Daarna de voor en

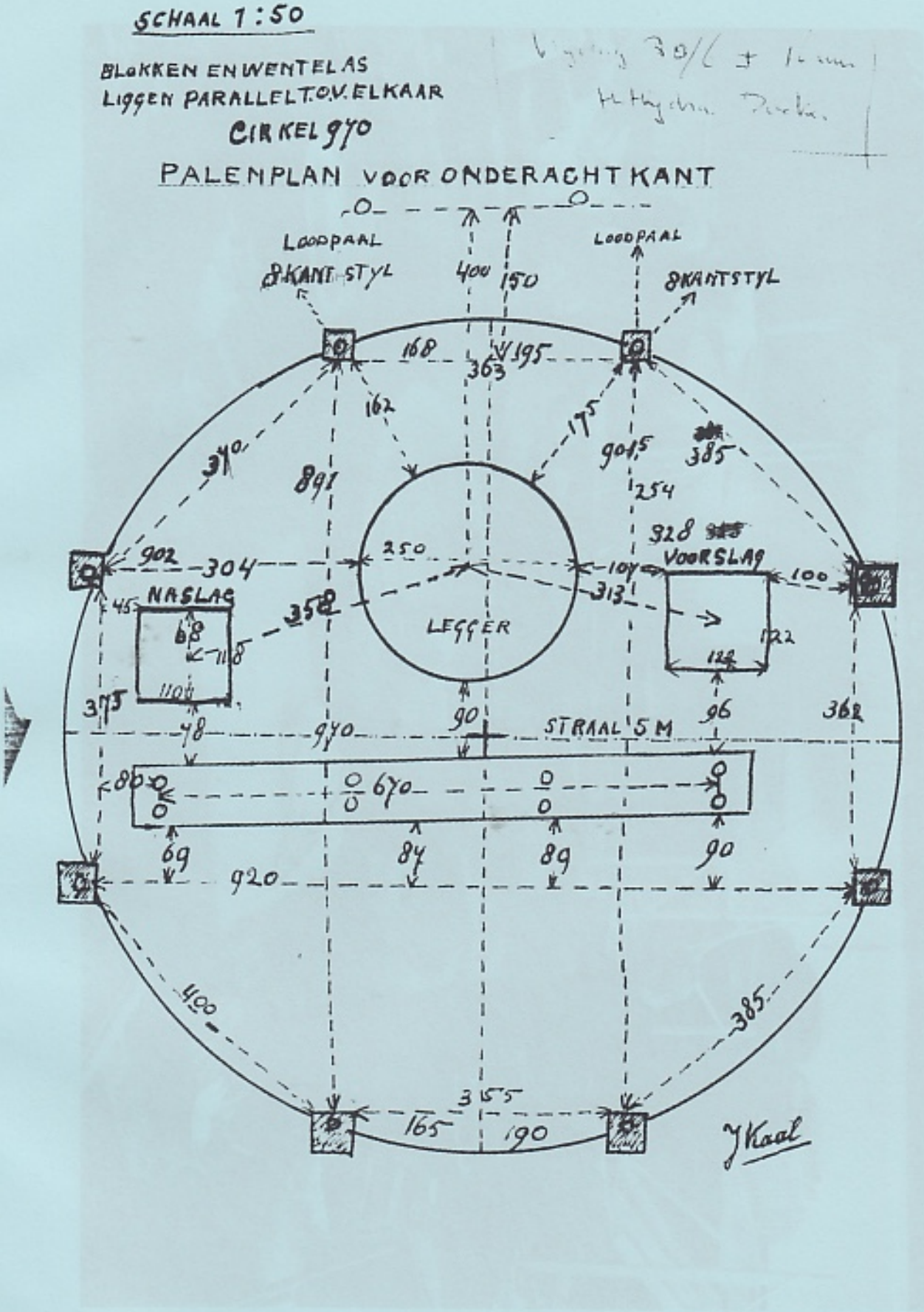

Tekening van het fundament "onderachtkant", de tekening die wèl goed was.

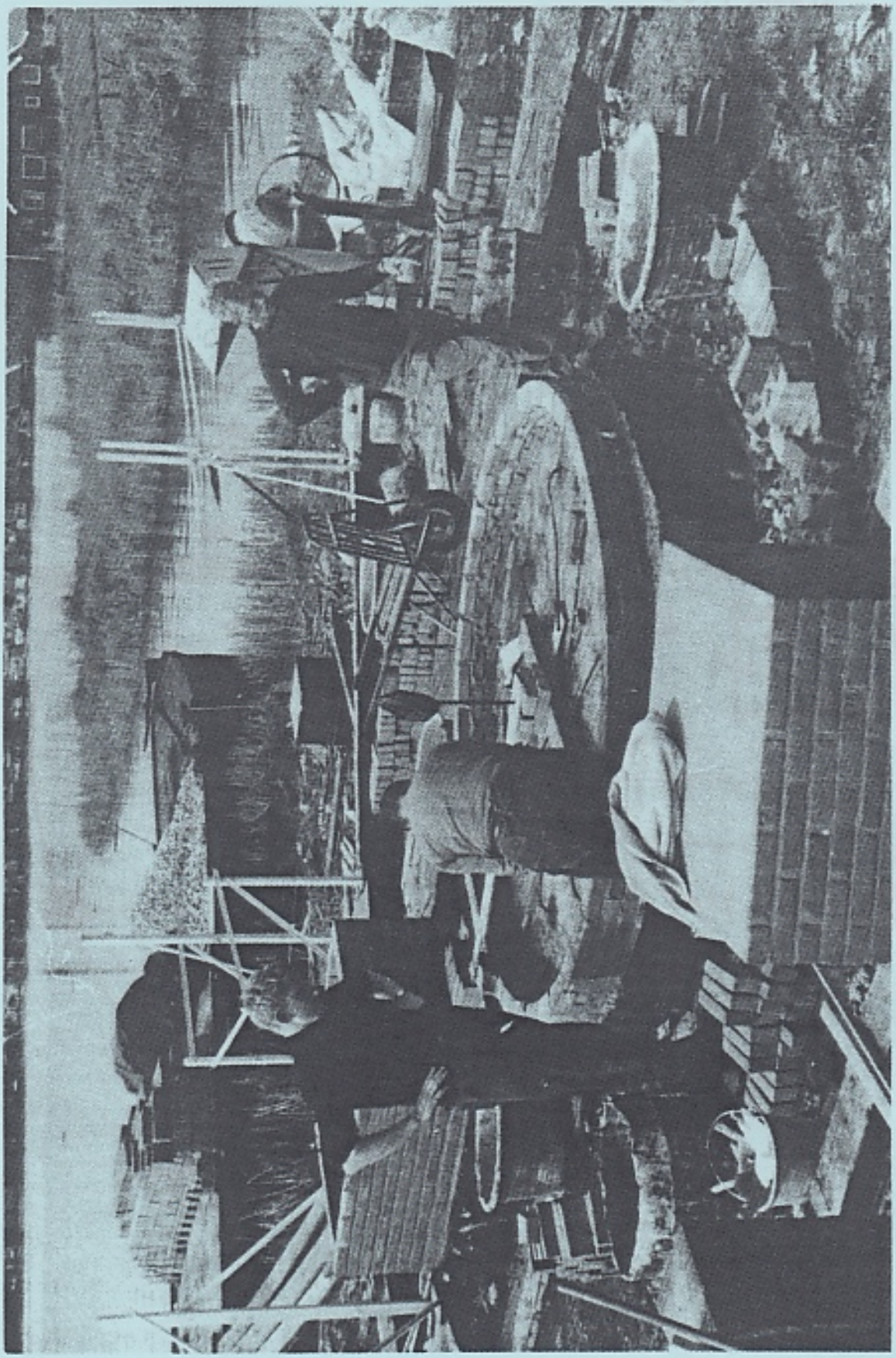

1968. Bouw van penanten, doodbed en vuister.

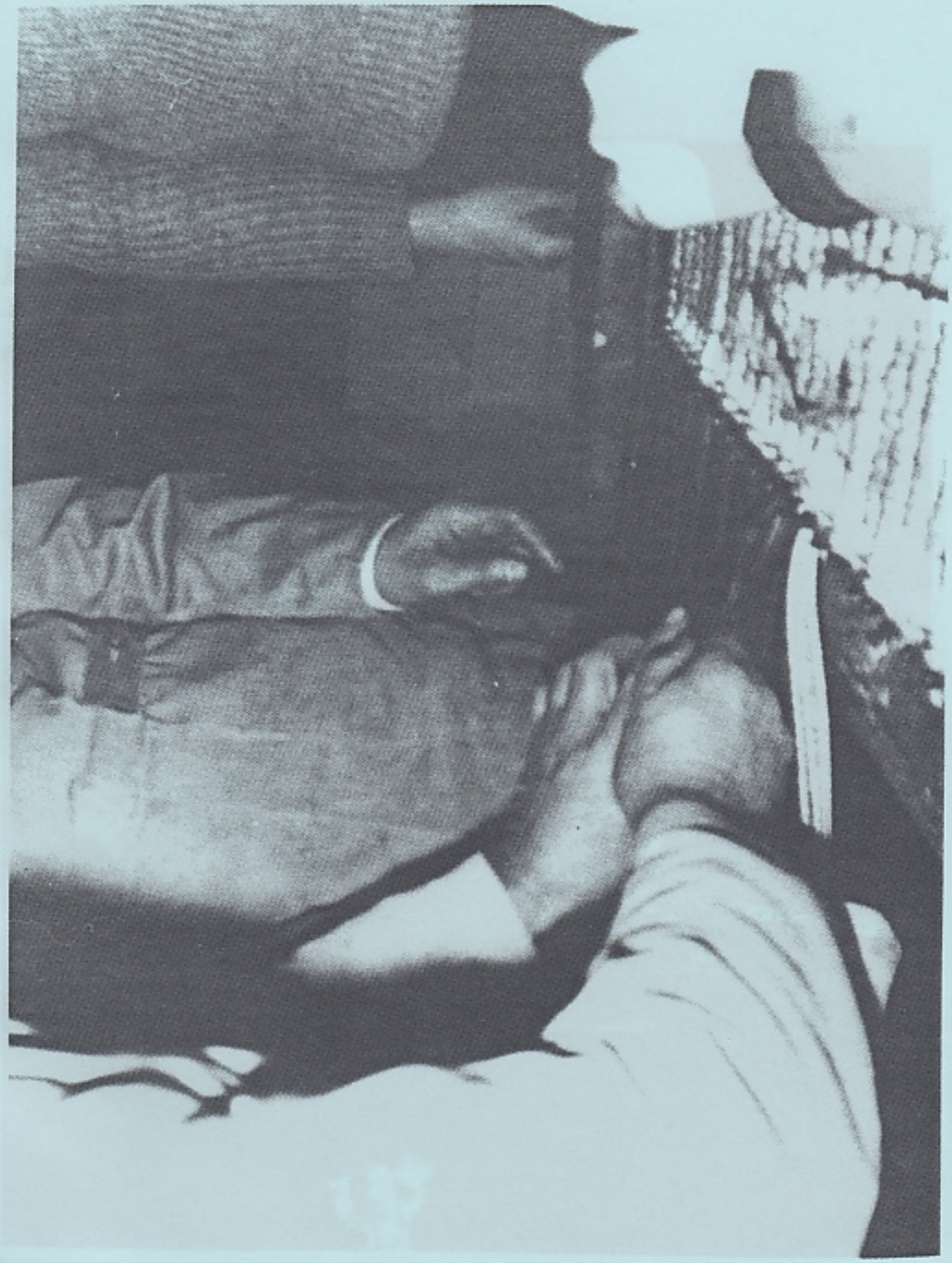

Het maken van een "haar".

Past ie of past ie niet?

naslag. Voor de schuur hadden ze dakpannen tekort. Die mochten we van een sloopboerderij uit Zaandijk halen. Maar daar ontdekten we ook mooie oude plavuizen en een prachtige schoorsteenmantel, deuren en architraven, en de trap, zoowat nieuw. Alles welkom voor de woning. Maar de sloopbaas wou de boerderij niet meer hebben en nu moest de gemeente hem zelf afbreken. Maar toch had de burrie er vrede mee. Het bint tussen schuur en molen bleek ingerot. Een bint uit het pas halfverbrande Zaandijker Weeshuis paste wonderwel precies. Ook vele gele steentjes kregen we mee voor de vuisters. Bij een bouwmaterialenhandel dook ik voldoende vuurvaste steentjes op. Eind November draaiden we proef en moesten we nog heel wat bijstellen. Vooral de heien en stampers en het steenwervel boven op de 2e zolder. De werf werd opgehoogd met een lading zand uit de jachthaven van Akersloot. Bij hoog Zaanpeil stond steeds alles blank tot de voordeur toe. Pas toen de gemalen den Helder, Zaandam en IJmuiden klaar waren, was het leed geleden.

Een bloedig incident

Slechts één "pijnlijk" incident had zich voorgedaan in die hele periode. Tijdens pas maken van tafelementstukken hakte Gerrit Smit met een dissel in z'n onderbeen. Het bloedde hevig en Gerrit ging onderuit. De verbandtrommel bracht amper uitkomst en onze Marjan die op de Schans woonde moest ijlings komen voor eerste hulp. Met het gereedschapskarretje brachten ze Gerrit tot de "Huisman" onder 't zingen van "met een rijtuigie helemaal naar Vinkeveen", waar ik al klaar stond met een geleend Opel Kadettje om hem naar de dokter in Zaandijk te brengen. De dokter reed net weg toen we aankwamen. Ik probeerde de dokter in te halen en klem te rijden. Juist toen hij verstoord onze kant op keek stak Niek het bebloede poot van Gerrit uit 't open raampje. Het was meteen stoppen en rechtsomkeert naar de spreekkamer. Gerrit kreeg een reeks hechtingen er in en is drie weken uitgeschakeld geweest. Dit voorval ging door 't hele dorp, en er is door iedereen inclusief de dokter later hartelijk om gelachen.

Het Bestvat

Half December draaiden we voor vele genoodigden voor de overdracht aan de "Zaanse Molen". In april was de woning klaar en op 30 April 1969 verhuisden we van Zaandijk per motorboot "de Jonge Wolf" van Jacob Vis Lakfabriek naar de Zoeker.
Op die Zaterdagavond gaven moe en ik een "bestvat" voor de timmerploeg en hun dames, traditiegetrouw. Hartige hapjes en drank. Toen ver na middernacht de feestvreugde ten top steeg, gaf het heele gezelschap luidkeels een serenade op de steiger aan de Zaanzijde, tot vermoedelijk weinig waardering van de overkantbewoners aan de

Gortershoek, die in hun slaap gestoord, attent werden gemaakt op het feit dat hun nieuwe overbuur "de Zoeker" gereed was voor zijn dagelijkse bezigheden.

DE NIEUWE PLEK AAN DE ZAAN

Ik moest er wel aan wennen dat de molen bijna 90° was gedraaid op z'n nieuwe plek. Westenwind had ik nu dwars en de zon kwam veel later door m'n raam. Met windbelemmering zijn we er niet op vooruit gegaan. In 't veld hadden we vanaf Oost tot Zuid last van de bebouwing maar hier aan de dijk van Oost-Zuidoost over Z-west tot West. Het lyceum en Halersbroek voel je duidelijk, dan de Schans met Kat en Poelenburg vlak voor je, de Poeldijk vol industrie en Zaandijk met z'n hoge flats erachter en bomen die steeds hoger worden. Van Oost tot N-west hebben we 't goed, maar voor de rest, zeilslag en onregelmatig draaien.

Maar die Zaan hè, die door de eeuwen heen zoo'n grote rol speelt in 't leven van de Zaankanters en door de bekende Zaanse streekroman-schrijver Cor Bruijn zoo vaak werd betrokken in z'n boeken. Wat deden wij niet met die Zaan. We leerden zwemmen er in, voeren er op, of reden er schaats. Als kleine jongens leerden wij elkaar zwemmen naast de spoorbrug waar 't ondiep is en zanderig. 15 Meter verder staan 7 zware palen met balken aan elkaar geschroefd. Als 't dieper werd moest je zwemmen om die palen te halen. Op de balken rustte je uit, tot je weer de moed had om terug te krabbelen. Maar midden in de Zaan bij de groote doorvaart staan 14 van die palen voor de brug bescherming en is 't 4 Meter diep. Na veel oefenen kwam de dag dat je de "14" haalde en dan was je de held. Tegen ieder die 't hooren wilde vertelde je dat je de "14" had gehaald, ozoo!
Verder heeft de Zaan een eigenschap die je nu nog maar zelden ziet. Men zei dan "de Zaan blikkert". Bij zwakke wind en absoluut géén scheepvaart was het net of er een laag zilver op het oppervlak lag dat glinsterde of er millioenen sterretjes op lagen zoo ver als je de Zaan kon zien. Maar de scheepvaart is fors toegenomen en de Zaan komt bijna niet meer tot rust. Toen in 1916 de Zuiderzeedijk bij Katwoude doorbrak en heel Waterland onderliep, stroomde het water met geweld aan de Oostkant de Zaan in. Hier en daar liep de Zaan aan de Westkant over. Maar de wind ging liggen. Bij ons stond 't water tot de straatweg toe en zakte toen vrij snel en was 't overstromingsgevaar voor ons geweken.

Het was prachtig wonen aan de molen. Het uitzicht over de Zaan met de scheepvaart en de watervogels en aan de andere kant de Kalverpolder met z'n weidevogels leverden ons bij zomer en winter

grote afwisseling op. Wel moesten we rekening houden met de boodschappen bij slecht weer en sneeuw. Dan was de dijk haast onbegaanbaar, en dan hadden we de vrieskist al voor die tijd vol. In onze tijd lag daar nog geen fietspad. Het roeischuitje hebben we van de hand gedaan. Roeien op de Zaan schiet slecht op. Een 2 persoons tourbootje met cabrioletkap en een stevige buitenboordmotor deed 't beter en de kap kon open en dicht. Tochten om de Schermer en de Beemster waren best op één dag te doen. Hij kon heel rustig varen maar ook snel. Zoo snel dat moe me wel eens op de vingers tikte zoo van: "Ken et zoo?" We deden wel boodschappen in Alkmaar en aten dan een hapje in een of andere jachthaven bij 't Alkmaarder Meer op de thuisreis. Ook als er een van de kleindochters kwam logeren gingen we op tocht en dan mocht ze het stuur overnemen. Op de ruimte mocht ze dan de gashandel wijd open zetten en dat was 't helemaal!

Internationaal bezoek en een bandiet in het wiekenkruis

Door Amerikanen, Japanners en Duitsers werd het hele molenbedrijf gefilmd. Ook werden we geïnterviewd door VARA, TROS en een radiostation in de V.S. Al die uitzendingen hebben we gehoord. Uit de V.S. kregen we de complete band toegestuurd.
Eens kwam een filmploeg met een stuntman die als boef in een kinderfilm speelde. Hij moest voor "straf" aan een molenroed gebonden worden. 't Begon al verkeerd. De filmers kwamen per boot naar de molen en vanuit de Zaan moesten de opnamen gemaakt worden. Maar de wind was stevig N.O. met slechts 2 volle zeilen. Hij stond dus met z'n staart naar de Zaan, en of ik die molen maar even wilde omdraaien! Het viel nog niet mee om ze aan hun verstand te brengen dat een molen met z'n kop naar de wind moest staan. Maar uiteindelijk moest de hele filmset vanaf de Zaan naar de polder verhuizen. De stuntman kwam de stelling op en wij gingen naar de roed, die inmiddels stilstond. Hij keek omhoog, krabde op zijn hoofd en zei tegen me: "Hoe hoog is dat wel?" "Nou," zei ik, "ongeveer 26 Meter vanaf de grasmat." "En", zei hij weer, "hoe hard gaat dat?" en ik weer: "Ongeveer 100 KM per uur." Hij werd bleek om z'n neus, en had er geen zin meer in. Uiteindelijk gaf hij toe, maar z'n maats mochten hem niet vastbinden. Hij wou alleen als ik dat deed. En eindelijk was 't zoover, de camera stond klaar en ik haalde de vang op. Tergend langzaam kwam het zwaar belaste eind omhoog, maar eenmaal over de kop merkte de molen er niks meer van en had hij zoo de 70 enden te pakken. Een beetje afremmen vond ik wel op z'n plaats, 't moet niet te gek worden. Met 5 minuten mocht ik stoppen. 't Was in orde zoo. Maar de stuntman zag groen van ellende. Toen hij los kwam zakte hij neer op de stelling om bij te komen. Het eenige wat uit hem kwam was: "nooit weer". In huis knapte hij weer op met sterke koffie.

Bij bezoeken kreeg je soms heel vreemde vragen te beantwoorden. Een Engels sprekende dame vroeg me eens: "Waar zit de motor?" Wat moet je daar nu op zeggen? Een volgende dame uit de zelfde groep: "Waar is nu 't water, want jullie moeten hier in Holland toch altijd pompen, anders verdrinken jullie toch met al dat water?" Maar haar echtgenoot zei toen: "Nee lieve, die molen daar even verderop is een watermolen. Je zag toch daar zijn pompen op en neer gaan?" Dat was dan de draaiende zaagmolen de "Poelenburg"!

De oliepul

Eigenlijke problemen hadden we nooit. Wel een keer een verrassing toen ik ontdekte dat een onbekend gebleven tourist het vangtouw had doorgesneden en dat eind, met de lus, had meegenomen. Op de lier staande kon ik nog net de vang neerleggen. In het begin, als er duitsers binnen waren, kreeg ik een momentje de beelden van de Meidagen in 1940 voor m'n geest. Dat was maar heel even en ik liet het niet merken, dat wilde ik beslist niet. Eén keer ging 't mis en goed ook. Een duits echtpaar kwam binnen met twee kleine peuters. 't Eerste wat mevrouw deed, was haar tas vol pinda's stoppen, die op een hoop bij de stenen lagen. Inmiddels rende de kleinste dreumes de molen in, waarop mijn vrouw aan de dame vroeg de kleine bij zich te houden. 't Antwoord was zoo van "ach mens, waar bemoei je je mee." Haar echtgenoot, die juist bij mij aan 't vuister kwam, had één hand vol nootjes en de tweede propte hij in z'n mond. Toen vroeg hij wat ik hier deed. Dat was voor mij wel voldoende en ik heb hem in zijn moedertaal gevraagd "wat hij hier deed, vijf jaar lang hebben jullie ons uitgevreten tot ons bot en nu sta je hier weer met je muil vol, D'R UIT!"
Op 't zelfde oogenblik klonk hevig gegil vanaf achter 't voorslagblok. De ontsnapte kleuter lag met z'n mooie witte pakje aan in de oliebak en wentelde zich daarin als een big in de modder. Hevig tumult tussen de beide echtelieden waarbij mevrouw ons nog de schuld wilde geven ook en schadevergoeding eiste. Binnen de kortste tijd hebben we ze naar buiten gewerkt en sloegen de deur achter hen dicht. Olieslagers werden vroeger oliepullen genoemd, maar zoo'n kleine echte oliepul had ik nog nooit gezien! Toen we weer wat bedaard waren zei moeder tegen me: "Heb je je hart nou goed gelucht?" Overigens moet ik opmerken dat de duitsers even gewaardeerde bezoekers zijn als alle andere landslieden, hoor.
Regelmatig kwamen de ambtenaren van de Rijksdienst als ze bij de molens op onderhoudsinspectie waren. Ze aten dan hun middagboterham bij ons in huis. Dan zorgde moe voor soep of koffie.

IJs en huishoudelijke problemen als gevolg daarvan

In een winter vroor het zoo hard dat de waterleiding tussen binnen

en buitenwand bevroor. Er moest een ontdooiapparaat aan te pas komen. (Later is de leiding verlegd.) Met 35 à 40 cM ijs lagen de schepen vast in de geul. Opeens ging de brug open en kwam een lege 2000 tonner in volle vaart aan. Hij waarschuwde de vele schaatsers met z'n hoorn, gaf vol gas met die zware motor, de kop van 't schip kwam omhoog en ging met donderend geweld 't ijs op ter hoogte van molen "De Huisman". De mensen vlogen naar de wal. Na ruim 2 minuten kwam hij bij molen "de Os" weer in de geul. De modder van de Zaanbodem lag tientallen meters ver op 't ijs wat tot onze wal stukgescheurd was en 't water uit die scheuren spoot omhoog. Onze kamervloer trilde onder onze voeten, de stijlen en korbeels kraakten en de kopjes rammelden in de kast. Maar... de scheepvaart kwam weer op gang. Geen gebrek dus aan afwisseling op de Kalverringdijk!...

Een onweersnest?

In een warme zomerperiode had ik 10 dagen achtereen gedraaid met een mooie Oostenwind, van 's morgens tot 's avonds, 2 volle zeilen met 't zelfde tempo. En opeens tegen 12 uur hoorde ik 't wentelaswiel klepperen of er een paar kammen loszaten. Even later weer, steeds een 10 tot 20 seconden. Als er in de winter een depressie naar ons toe kwam op zoo'n 300 KM afstand, deed hij dat ook. Op de stelling, zag ik dat de lucht mooi blauw was, niets aan de hand, maar toch sloeg af en toe een zeil. Na de middag tussen 3 en 4 uur zakte de wind af en werd het drukkend warm. Om half vijf stopte hij vanzelf. Felle zon en geen wolkje aan de lucht. Maar 's avonds kwam er een roetzwarte lucht opzetten uit Z-oost en zagen we heel flauw weerlichten. De molen had dus al gewaarschuwd. 't Werd zwaar weer en moeder haalde twee zaklampen uit de kast en zette die op de tafel. "Je weet maar nooit", zei ze. Bijna op 't zelfde moment een vuurstraal en een knal. We zaten meteen in 't donker. Moeder belde direct 't GEB en ik rende de molen in. Daar deed 't licht 't wel. Niets aan de hand, ook in de kap niet. Weer beneden gekomen meldde zich de GEB monteur en zag in de meterkast van de woninggroep alles stuk en geschroeid. Die had dus heel wat te doen. En het onweer raasde nog steeds door. De electrische bakoven in de keuken was kapot evenals 7 lampen in huis. Het sloeg raak om 21u40 en naar wij vernamen ook de Neckermolen die kapot servieswerk kreeg in een kast en de Woudaap, die een schoot hekkens verloor met een verbrande electromotor. Alle drie op 't zelfde moment. De volgende morgen zag ik aan de opstaande wiek dat er 30 cM van de witte voorzoom was afgescheurd. Bij de aardleiding was 't gras bruingeschroeid, maar dat bruine spoor ging 30M ver tot de stroominvoer naast de woningdeur waar de meterkast zit. Later is de bliksembeveiliging doorgetrokken tot de woning aan toe.

TOT BESLUIT

Nog één restauratie maakte ik mee. Een nieuwe euverring en achterbalk. In 1971 kreeg ik 't aanbod plaats te nemen in het algemeen bestuur van de Hollandsche Molen wat ik tot 1981 deed. Bij het 50jarig bestaan wat in Krasnapolski werd gevierd werden moe en ik voorgesteld aan Koningin Juliana die ons geruime tijd aan de praat hield.
Wij hadden aan de molen een drukke taak. Het bezoek nam snel toe wat moe verzorgde en we kregen zeer vele en verre relaties.

In 1975 werd Piet verzocht mij te komen assisteren. Ik zou gaan afbouwen ook omdat ik een hardnekkige spierontsteking aan een hand kreeg. Piet woonde reeds een paar jaar in Zevenaar waar hij slecht wende. Hij miste de polders met z'n sloten en vogels. In 1976 verhuisde hij met vrouw en de 2 kinderen naar 't Kogerveld. Hij had zoolang op de weekeinden heen en weer gereisd en lag bij ons in de kost. In 1978 werd ik 65. Wij hebben 2 maanden in een gemeubileerde flat gewoond zoodat de molenwoning voor een gezin van 4 kon worden aangepast met CV en zo. Want wij stookten nog kolen en er was nog geen gas.

Wisseling van de wacht

In April 1979 trok Piet in de molen en wij in zijn huis in 't Kogerveld dicht bij de plaats van de voormalige Duinjager. In 1980 kreeg ik uitnodiging om plaats te nemen in de examencommissie van de Hollandsche Molen wat ik 10 jaar lang deed. Tijdens die periode maakte ik kennis met Prins Claus bij een Jubileum examen.

Ik werd 78 en vond het welletjes. Op al die bezoeken langs tientallen molens door 't land heb ik kennis gemaakt met de z.g. wiekverbeteringen zoals v. Bussel, Dekker en de Fokwiek maar ik ben er van overtuigd dat een goed gesteld en stevig getimmerd oudhollands kruis er zeker niet voor onderdoet, en met stormweer beter in de hand is te houden. Oudhollanders zijn doortrekkers en stroomlijners doorhollers, ook als ze aan de ketting staan met zwaar weer.
Zoo kwamen moe en ik op nonactief te staan en we hadden er vrede mee. De molen was in goede handen. Piet en z'n leerlingen bouwden een compleet stel versiering en tijdens zijn 25 jarig huwelijk stond de molen "mooi", in 1987. In 1988 waren wij 50 jaar getrouwd en stond de molen andermaal in feesttooi.

In April 1988 waren wij 50 jaar getrouwd en zette Piet de molen "mooi".

1978. Vlak voor ons pensioen, even poseren.

Weer een jaar later klaagde Piet over rug en spieren. We weten 't allen, in 1991 kon hij nog per rolstoel zijn leerling instrueeren. Die nam het van Piet over in Maart 92. In April werd Piet voorgoed opgenomen en zag z'n molen niet weer. Enkele dagen voor zijn dood vroeg hij om z'n zuster Marjan, verpleegkundige, die met haar gezin in Arnhem woont. In overleg en toestemming mocht zij hem de laatste dagen en nachten verzorgen in 't ziekenhuis Zaandam. Op 1 Mei 1992 om 9 uur overleed hij, 53 jaar oud, aan botkanker. Vele Zaanse en NH molens stonden in de rouw, zelfs in Groningen en Zeeland.

Voor ons viel het doek met een slag die wij niet meer te boven komen. Onze schoondochter blijft voorlopig in de molen voor het bezoek wat zij al jaren doet. Wij allen hebben ons 40 jaren voor de Zoeker ingezet en wenschen hem 't beste...

Olieslaan met windkracht, en wat daarbij komt kijken.

Veel is er geschreven over allerlei soorten molens, in boekvorm, brochures, etc. Ook over de oliemolen en zijn onderdelen. Maar over 't malen en verwerken van de verschillende oliehoudende zaden vind je niet zooveel, want dat is bijna, ik zeg expres bijna, volledig voltooid verleden tijd.

Het karakteristieke van het werk op een oliemolen

Alvorens daarmee te beginnen moet ik wijzen op 't groote verschil van werken tussen de poldermolenaar en de mannen op de oliemolens. Als beide molens ingespannen zijn, startklaar, of zoo als de Zaankanter zei "de vijandelijkheden kenne beginne" heeft de poldermolenaar een min of meer controlerende taak wat weer en wind aangaat. Maar dan begint in de oliemolen het werk pas goed, ik zou haast zeggen "aan de lopende band", maar dan niet zoo eentonig!

Werk je alleen in je eentje op een oliemolen, kun je hoogstens met één pers tegelijk werken want je hebt altijd de kantsteenen oftewel kollergang erbij in bedrijf. Werk je met beide persen, moet je eigenlijk met 3 man staan. Dan werk je licht. Ik werkte zoowat 20 jaar alleen, en met de voorslag. Als mijn zoon Piet in z'n vrije tijd kwam helpen werkte hij met de naslag en konden we het samen wel bijhouden. Want de molen geeft 't tempo aan.

De invloed van onregelmatige wind

Bij mooie gelijke wind bijv. uit de oosthoeken loopt 't hele maal en persproces als een uurwerk maar met onregelmatig buïig weer, als hij dàn 55 enden loopt en vlak er na meer dan 80, heb je wel eens handen tekort. De steenen hebben dan het maalgoed eerder klaar. Daar moet je dan bliksemsnel bij, anders wordt het maalgoed te fijn, en dan pers je het spul door de perszakken heen, dan komt er drab in de olie. Maar ook gaat de hei sneller op en neer, vaak tè snel en dan heeft de olie geen tijd genoeg om te ontwijken. Dan "slaat de koek dicht" en blijft er te veel olie in de koek achter.

Maar wat niet sneller gaat, is het gemalen goed, wat tussen 't malen en het persen, op de vuister wordt verwarmd. Een vuister wordt gestookt met turf, of briket en ook wel afvalhout, van reparaties enz. De olieslager heeft geleerd deze primitieve oven zonder schoorsteen, gelijkmatig en zoo rookloos mogelijk te stoken met één en de zelfde

temperatuur. Het klinkt gek maar dit is één van meerdere moeilijke punten van 't olieslaan, het gelijkmatig verwarmen van de grondstof en dit is nu juist niet onderhevig aan de wisselende snelheid van de molen. Als de molen vaak van snelheid verandert is het maalgoed te vroeg of te laat op temperatuur.
Het verhogen of verlagen van de vuistertemperatuur duurt bijkans $^1/_2$ uur. Wordt de vuister te warm gestookt en loopt daardoor de temperatuur van 't maalgoed snel en te hoog op, ontstaat er in de olie een te hoog percentage vetzuur en loopt de kwaliteit van de olie sterk terug. De kleur van de olie wordt dan ook donker, en het eiwitgehalte in de koek gaat fors omlaag. De voedings- en handelswaarde van de koek zakt dan bedenkelijk. Wat zoo'n enkele windvlaag niet kan veroorzaken!

Pinda's verwerken, met blies en al

Nu zijn niet alle grondstoffen even gevoelig voor de gedragingen van weer en wind èn - de vakkennis van de olieslager. Pinda's, rauw of gebrand, laten zich vlot verwerken. Het vetgehalte is zeer hoog, wel ± 60% en wij mengen de noten met de bruine vliesjes, tijdens 't malen onder de stenen. Die vliesjes bevatten ± 15% vet en zoo brengen wij het vetgehalte op ± 45% terug. Aangezien de gewonnen olie naar een fabriek teruggaat om geraffineerd te worden, kunnen we de temperatuur flink hoger zetten wat de meeste olie oplevert, ± 35% olie is de opbrengst, 10% blijft altijd in de koek achter. ± 45% vetgehalte is voor de oliemolen ideaal. Is dit gehalte hoger, dan moet het tempo van de molen drastisch zakken, dus zwichten.
Hoe hoger het vetgehalte hoe minder "enden per minuut".

Wij krijgen de pinda's, die uit de sorteermachine zijn gegooid, soms gemengd met hazelnoten en dergelijke.
De bruine velletjes, de "blies", komen ook in aparte balen aan om te mengen. Door die bittere velletjes leveren de koeken weinig op. Paarden en koeien trekken hun neus er voor op. Een enkel schaap wil nog wel eens een stukje van je aannemen, maar ze bijten er niet gretig in! Het vrij hooge vetzuur percentage, soms 14%, wat door vochtgehalte en hooge perstemperatuur in de olie ontstaat, wordt door de fabrieksraffinaderij eruit gehaald en kan in de zeepindustrie aangewend worden. De olie vindt z'n weg als slaolie, veelal gemengd met veel goedkopere sojaolie. Sinds kort perst de molen ook olie voor de biologische voedingsindustrie. Daarover echter later. Alle soorten koeken, ook van pinda-afval worden in de veevoerindustrie verwerkt vanwege het hoge eiwitgehalte.

Ik neem aan dat alle echte molenliefhebbers wel weten dat de oliepersen van windmolens met heien en stampers werken en door het indrijven van hardhouten wiggen de persdruk wordt verkregen.

Daar is al zooveel over geschreven en getekend, dat ik, naar ik dacht, hierover niet in herhaling hoef te treden. En de werkelijke vakgeheimpjes, de "foefjes" laten zich niet beschrijven noch teekenen en zijn ook voor de niet-olieslager van geen belang.

Wanneer je zooals bij onze "Zoeker" nogal eens grondstoffen te verwerken krijgt met een hoog vetgehalte en de opdracht erbij, in één persing zoo veel mogelijk er uit te halen met één man, moet je daar de molen bij aanpassen. Dat hebben wij al vele jaren in practijk gebracht. Op 't stellingzolder, bij ons de "wentelaszolder", ligt de horizontale werkas van eiken. 9 M lang 80 cM vierkant met optil nokken voor stampers en heien, voor en naslag tandkransen en het aandrijfwiel van bijna 3 Meter doorsnee. 't Geheel weegt 5800 KG. Aan 't eene eind van de as 2 nokken voor de voorslaghei, aan 't andere eind 3 nokken voor de naslag. Wil de molen zijn grondstoffen goed en vlot malen, moet hij niet beneden een bepaald minimum "enden per minuut" komen. En ook dat is per oliemolen verschillend. Dan draaien ook de roerijzers op de warme vuisters te langzaam en wordt het maalgoed onvoldoende omgewoeld. En de steenen malen en kneuzen 't zaad onvoldoende omdat de strijkers 't maalgoed niet goed kunnen "keren" en vóór de steen brengen. Dan vormen er zich plakken onder de steen die moeilijk te verwarmen en te persen zijn.

Traditionele grondstoffen

Door de eeuwen heen heeft men lijnzaad, raapzaad en koolzaad verwerkt. Al deze grondstoffen bleven ruim onder de 40% oliegehalte. Soms 35% of nog minder. Al naar gelang het groeiproces met mooi of slecht weer plaats vond. Door van een nieuwe partij van zoo'n 50 000 KG proefpartijtjes van 100 KG te malen, liefst op 2 of 3 verschillende molens van één firma en die bij voorkeur kilometers ver uit elkaar stonden, kon de baas vrij nauwkeurig nagaan hoeveel olie zoo'n partij opleverde.
Hoe verder de molens van elkaar verwijderd stonden, des te minder kans dat de onderscheidenlijke meesterknechten met elkaar konden konkelefoezen om niet te veel olie op te geven. Want olie was niet alleen goudgeld voor de baas maar ook voor de knechts, die stiekum wel litertjes olie of koeken aan deze of gene verpatsten.

Met 't oliegehalte van deze zaden werd de voorslaghei 2 x per slag van de wentelas opgetild en de naslaghei 3 x. De voorslag reduceerde 't oliegehalte van ± 35% naar 15 à 20% en de naslag van 20 tot 7 à 8%.

Omdat de naslag kleiner is en minder wigschuinte heeft, plus minder oliegehalte, mag hij sneller slaan dan de voorslag, dus 3 x per asomwenteling. Door minder wigschuinte is de persdruk van naslag

aanzienlijk hoger dan voorslag. Een technicus van een hydraulische oliepersenfabriek rekende uit dat bij 80 slagen de voorslag in onze molen 250 Atm. haalde en de naslag zelfs 350 Atm ook bij 80 slagen. Te denken dat 1 atmosfeer gelijk is aan het gewicht van 1 KG op 1 vierkante cM en dat eeuwen lang dag in, dag uit, dan moet zoo'n houten spul wel oersterk zijn.

Nieuwe grondstoffen

Toen in later jaren onze molen pinda's walnoten en hazelnoten te verwerken kreeg, veelal afvallen en veegsel en soms ook oudbakken patat frites, ja, eerlijk waar hoor, soms wel 5 000 KG gebakken piepers tegelijk die met beetjes, gelijk met de noten werden vermalen, nou, toen gingen de heien te snel voor die vette boel en moest een nok of zooals wij zeggen "spaak" uit de as genomen worden en ook de naslag ontlastten wij door van de 3 spaken er 2 uit te halen. Nu geven voor en naslag om de beurt één klap en de olieproductie gaat heel goed. De voorslagkoek bevat amper 10% vet en zoo kan de naslag 't zelfde vette meel ook verwerken en komt tot ± 8% in de koek als restant. Zelfs vetpercentages van tegen de 60% kunnen we droog persen, maar met bepaalde snelheid en temperatuur. Dat soort zaken kwam destijds bij onze voorouders niet voor.

Ik herinner me dat mijn oom en tante in mijn jeugd op zoo'n 100 M van af een grote oliefabriek woonden. Als die fabriek lijnzaad perste, hoorde je en merkte je daar in het huis van mijn tante niets van. Maar als de fabriek pinda's verwerkte die heten eigenlijk grondnoten of arachide noten, dan hing in huis de kamerlamp te schudden en voelde je de heele grond bewegen, doordat de stoommachine lichter liep. Dat was me dan ook een ding, maar liefst 1200 pK. Hij lag horizontaal, 8 Meter lang en via een brugje kon je er overheen lopen. Maar ook deze fabriek is reeds lang ter ziele. Keren we terug naar de oliemolen, die nog steeds wèl bestaat.

Het persen van koolzaad, raapzaad en lijnzaad gaat vrijwel op dezelfde manier. Alleen moet je heel nauwkeurig op het vochtgehalte letten. Dat kan aanmerkelijk verschillen. 't Hangt ervan af onder welke omstandigheden het zaad is gegroeid. In een natte of droge periode en hoe lang het heeft opgeslagen gelegen. En waar komt het vandaan. Soms komt er zaad uit Groningen of uit de IJsselmeerpolders en ook wel uit Frankrijk. Ze verschillen alledrie. Daar moet je met verwerken rekening mee houden. Zoodra het als eerste bewerking onder de kollergang komt, moet de olieslager kunnen zien en voelen of de partij vochtig of droog is. Tijdens dit "kneuzen" van het zaad, want malen kun je het eigenlijk niet noemen, moet dan iets meer of minder water worden toegevoegd. De juiste hoeveelheid koud water maakt de olie "los" van de vrucht. Dat moet de

olieslager in z'n vingers kunnen voelen. Op het juiste moment moet het ontstane "meel" onder de steen vandaan. Langer of korter kneuzen beïnvloedt de oliewinning nadelig. En dat komt aan 't licht, want regelmatig gaan koeken en olie naar het laboratorium voor onderzoek op oliegehalte, eiwit, vochtigheidsgraad, en eventueel vetzuur. Daar hadden onze voorouders niet mee te maken.

Als nu, in deze tijd, de olieslagers de molen lekker snel laten lopen en gooien gauw een plomp water onder de steen, stoken de vuister goed heet en rammen er flink op los met de heien, nou dan komen binnenkort de klachten binnen. Vetzuur en vocht te hoog, olie van slechte kwaliteit en noem maar op. Maar zoover laten zij het nooit komen. Wel kan in 't slechte jaargetijde, de winter, een enkele maal voorkomen dat 't mis gaat, met harde buien bijv. Komt er dan olie die ze niet vertrouwen, dan vangen ze die apart op. Dat is beste smeerolie voor tap en put van de spillen. Maar ook een beetje door een emmer teer voor het stelling of wanden teren smeert heerlijk uit.

De olie, die er dus wèl goed uitkomt en dat is haast alles, wordt gefilterd op zwevende deeltjes en gaat naar de reformhandel. Aangezien de voorslag er meer dan voldoende olie uithaalt van goede kwaliteit, heeft de naslag weinig nut meer. Immers de koekjes zijn slechts 1 KG tegen de voorslag 3 KG ruim. Door de hooge druk in de naslag is de olie ongeschikt, smaakt iets ranzig en is donker van kleur. Omdat wij met de voorslag veel langer persen dan men vroeger deed, blijft er voor de naslag te weinig over en loont dus niet. Maar vroeger ging voor- en naslag olie gewoon bij elkaar. Men sloeg de olie op in kelders, liet het maanden lang bezinken en tapte van boven af weer omhoog in tonnen, en bij voorkeur, als de marktprijs hoog was. De olie was dan ook inmiddels blank maar niet "rein". Daar had men geen weet van, maar onze tijd stelt andere en hogere eisen. Ik weet zeker dat de warenwet de olie van toendertijd niet voor menselijke consumptie zou accepteren zonder raffineren.

Vroeger, dus voor onze tijd sloeg men de olie er zooveel mogelijk uit. Met 80 slagen had men een droge "harde" koek. Uiteraard naslag. Dat was de goedkoopste veekoek. Met 60 slagen kreeg men een "halfzachte" en die was duurder. Met 50 slagen was 't een "murwe" koek en die werden door de rijkere boeren gekocht. Daar zat nog vrij veel vet in. De stelregel was, dat alle kosten van onderhoud, lonen en exploitatie gedekt werden door de olieverkoop. De winst zat in de koeken. Zoo werkte dat destijds.

Wanneer onze molen olie slaat voor de "reform" is de eis dat de natuurlijke stoffen er in blijven. Dat betekent dus, dat de olie er schoon, helder en zonder bijsmaak uit moet komen. De snelheid van 't kruis en de vuister temperatuur speelt dan een grote rol en het malen onder de steenen vereist dan alle oplettendheid. Met zijn

vingers moet de olieslager de toestand van het "meel" in de gaten houden. Hij moet alles in de gaten houden, de gang van de molen, het zaad onder de steenen, het vuurtje in z'n vuister en luisteren naar de klappen van de hei. Wanneer die een heldere klank heeft is 't goed. Geeft de hei een min of meer dof geluid, dan klopt er iets niet. Er kan een onderdeel steeds losser gaan zitten boven aan de hei, of het te persen meel is te droog, te vet, te nat, te heet, te grof of te fijn. Zoek het maar uit! Ook als de perszakken, de "bulen" niet op de juiste wijze zijn gevuld of de afstelling van de persblokken zelf is niet precies goed, zorgen zij voor protesten van de hei, die dit "luidkeels" verkondigt. Dat de afstelling van de voor en naslagpersen heel nauw houdt hebben wij in de loop der jaren wel geleerd. Iedere soort zaad gedraagt zich in de pers anders en vaak moeten de "scheien" links en rechts van de slagbeitel gewisseld worden voor dikkere of dunnere. Dat is soms een heel gepuzzel, want de hei moet altijd precies op de zelfde plek van de slagbeitel neerkomen. Ook de optilhoogte van de heien is aan maten gebonden. De voorslag hei dient 52 cM hoog getild te worden door de wentelas, gerekend van af de bovenoppervlakte van de pers. Voor de naslag is dit 48 cM. Wanneer de hei aan 't eind van de persing staat te dansen, moet hij na 't neervallen ten minste 25 cM uit zichzelf omhoog vliegen. Is dat minder, dan klopt er iets niet met de persdruk en is de olie er niet voldoende uit. Zoo is dat.
Wanneer alles naar wens gaat zooals hier beschreven, krijgen we de, zooals men dit noemt, "koudgeslagen ongeraffineerde olie".

Een buitenbeentje onder de oliehoudende zaden is wel zeker het Sesamzaad. Dit zaad is zoo mogelijk nog gevoeliger dan de genoemde soorten bij elkaar. De fabrieken hebben het er al erg moeilijk mee, die gaan te snel en te heet. Regelmatig verstopt de boel en "koud" persen gaat helemaal niet. Vooral in 't warme jaargetijde wanneer de zomertemperatuur aan de orde is, en sesam zich niet meer laat verwerken. Onder de steenen wordt het dan al te warm en kun je het wel vergeten tot het weer koeler wordt. Maar de olie is wel van bijzondere kwaliteit. Het zaad komt uit Honduras.

Zonnepitten zijn wel goed te verwerken en geven mooie olie maar hebben een minder mooie eigenschap. In balen verpakt, willen ze uit zichzelf graag heet worden, broeien, en ook met geperste koeken moet je uiterst voorzichtig zijn. Vooral bij temperatuurswisselingen is de kans groot dat de boel op den duur in de brand vliegt. Trouwens met alle oliehoudende grondstoffen, ook cacao moet je erg uitkijken en regelmatig de partijen naloopen op warmworden. Menigmaal ontstonden grote branden in fabrieken en molens. Ook de molen de Koperslager verbrandde door broei. Als wij 's morgens vroeg in de schuur komen zullen we altijd snuffelen of we iets ruiken want warme balen verraden zich gauw door de geur.

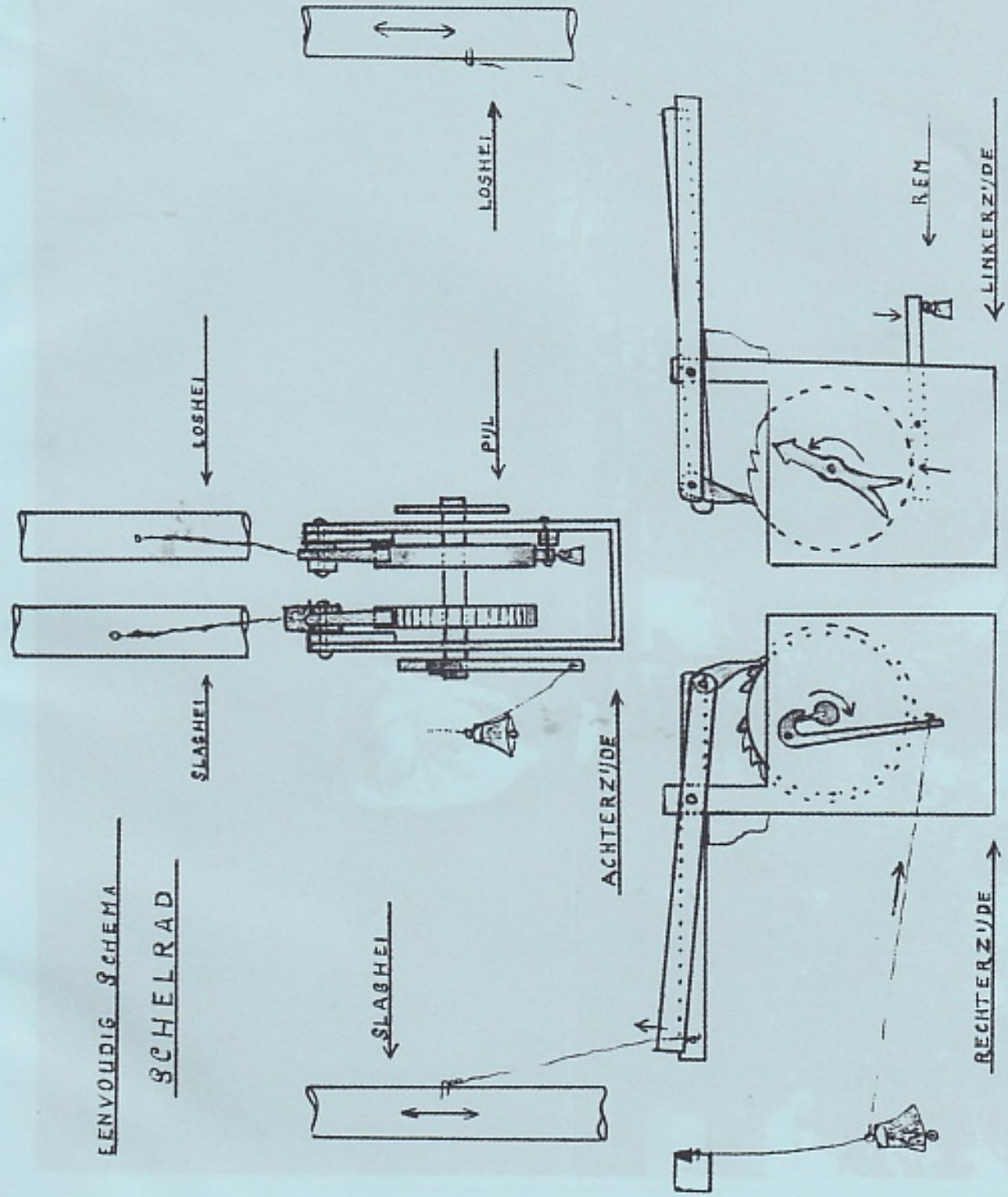
EENVOUDIG SCHEMA
SCHELRAD
LOSHEI
SLAGHEI
LOSHEI
PUL
SLAGHEI
ACHTERZIJDE
REM
LINKERZIJDE
RECHTERZIJDE

Schelrad.

1994. Na 25 jaar nog even terug op de plaats waar de Zoeker eens stond, 3 eeuwen lang. De bomen op de achtergrond rechts, heeft Piet Kaal geplant van wilgetakjes in 1954, toen hij 15 jaar was.
Links de huizen van Trompethof.

en een pal met een schijf die vlak naast de palschijf op de zelfde as is vastgezet. Hij heeft echter slechts 2 tanden en verder niets. Komt nu de loshei in werking, schuift de pal zijn schijf, plus de andere, 2 tanden vooruit, zoodat de slaghei weer aan 60 tanden kan beginnen. Kunt U 't volgen waarde lezer??
De schijven worden zoo gemonteerd dat de plek van de 2 ontbrekende tanden juist naast de wel aanwezige 2 staat. U kunt dit instrument, wat ook heelemaal van hout is gemaakt, beschouwen als een verre voorlooper van de computer. De naslagkoek was vroeger het eindproduct, en zoodoende waren alle koeken hetzelfde aan vetgehalte. Want hier was in die tijd dus al sprake van een zekere mate van automatisering. Harde, halfzacht en murwe koeken. 80, 60, of 50 slagen. Onze leerlingen probeeren dus naarstig om hun maalgoed zoo precies mogelijk aan warmte en vochtigheidsgraad te maken zoodat, wanneer de bel gaat, de koek ook werkelijk gereed is. Blijkt dat na de bel de slagbeitel nog steeds zakt, wat duidelijk aan de klap van de hei is te horen, hij "stuitert" dan nog niet genoeg, dan moeten er nog zeker tien slagen bij, en is hij dus niet juist geweest met zijn samenstelling. Of -, en dat kan ook, een windvlaag heeft 't aantal enden per minuut drastisch opgejaagd, maar dat kan hij weer niet helpen. Maar, ze doen hun best en Keulen en Aken zijn ook niet op één dag gebouwd. Maar, wel bijna op één dag platgegooid en dat is weer een ander verhaal. Rest me over dit schelrad nog te vermelden dat het wel gebeurt bij forse windstoten dat de wentelas de hei erg hard omhoog gooit. Dan bestaat de kans dat de pal een tand overslaat door een te grote ruk aan de veter. Daartoe is een houten ribje, scharnierend in de kast, die raakt de bijna tandeloze schijf en bij buiïg weer hangt men een gewichtje aan 't eind van 't ribje wat zoodoende een eenigszins remmende werking geeft.

Toen na de 2e helft van de vorige eeuw de stoom zijn intrede deed sneuvelden de oliemolens bij tientallen. Firma's die 10 tot 25 molens in bedrijf hadden, bouwden één fabriek en plaatsten daar alle molenaars in. Men verkocht de molens voor afbraak of liet ze verrotten. Maar een enkele oliemolen ontsprong de dans en daar hebben we er nog een paar van overgehouden. En dat kwam zoo. Sommige olieslagers weigerden pertinent om in de fabriek te werken ondanks vast loon en vaste werktijd van "slechts" 12 uur, tegen de molen 16 uur en betaling naar hoeveelheid. Maar er waren ook, die uit geloofsovertuiging niet de fabriek inwilden als zijnde de fabriek een werktuig van de duivel. Van alle grote oliefabrikanten was er niet één die een molen hield, maar, veelal 't personeel, dat een molen voor een zacht prijsje overnam van de baas. Zij kochten kleine partijtjes zaad op de beurs en begonnen voor zichzelf. Het onderhoud van de molen werd tot het uiterste geminiseerd, want daar was geen geld voor. Er was evenwel een levendige handel in onderdelen van gesloopte molens, net als het nu gaat bij auto's. En

daar behielp men zich mee. Vaak nog zonder tussenkomst van een molenmaker, zoodat ook dit vak snel minderde. Men repareerde de eene molen met onderdelen van een andere. Ook onze Zoeker ontkwam hier niet aan en herbergt zelfs nu nog vele vitale onderdelen van diverse molens die nu al 70 à 80 jaar weg zijn. En die doen het nog best.

Linkse en rechtse oliemolens

Oorspronkelijk was de Zoeker een linkse oliemolen. Dat betekent, dat, in de molen staand met je gezicht naar de stenen en de vuisters gericht, de naslag links en de voorslag zich rechts bevindt. Waarom? wel aan de naslag werkte altijd de blokmaalder, oftewel de chef, verantwoordelijk voor alles. Hij moest zicht hebben op de Z.Westelijke horizon waar de meeste buien vandaan komen. Daar dus werkende kon hij met een enkele oogopslag de veranderingen van de lucht waarnemen. Toen in 1890 de olieslagerij uit de Zoeker werd gesloopt, kreeg de molen een andere bestemming, n.l. voor een verffabrikant. Maar in 1914 keerde het getij. De 1e wereldoorlog brak uit en olie werd goud waard. Op dat moment werd juist de oliemolen "Het Rad van Avontuur" gesloopt. Men kocht de hele olieslagerij en plaatste die in de Zoeker. Maar "het Rad" was een rechtse oliemolen en men moest heel wat kunstgrepen verrichten om de boel passend er in te krijgen. Dat is nooit helemaal gelukt, want wie ooit nog eens in de Zoeker komt, zal zien dat de 5e stamper ontbreekt. Die kwam te dicht bij het wentelwiel. Aangezien de Zoeker met z'n "front" naar 't Westen stond maakt het voor de Blokmaalder weinig uit. Hij had iets minder zicht op 't Zuidwesten maar meer op 't Noordwesten en zoo was er "geen kwaad in de stad".

Maar in 1968 moesten wij de Zoeker démonteren en overplaatsen naar de Zaan. De oude onderbouw was zoo slecht dat we besloten een nieuw onderachtkant te bouwen. En daar moest de aloude olieslagerij weer in. Hier echter kwam de molen ongeveer Zuid-Noord te staan. Dat scheelde bijna 90°.

Derhalve kwam nu de naslag op de Oostzijde met uitzicht op Noord Oost. Voor de vroegere blokmaalders zou deze situatie onverteerbaar zijn geweest, maar ik was er gelukkig mee. Ik vertelde U reeds dat ik hoofdzakelijk met de voorslag werkte en die zit nu lekker links, aan de West- en Zaanzijde. Alle buien uit de kuststreek zien wij op grote afstand aankomen vanaf de plek waar je je werk hebt.

Pettebazen en doppenstenen

Keren we weer terug naar de kleine "eigen baasjes", de pettebazen, zooals zij doorgaans genoemd werden.

Zij droegen geen, zooals de grote oliebazen, hoge hoed, maar een zijden pet als teken van hun eenvoud, zeg maar armoe. Toen deze broodvechters amper nog wat konden verdienen na verloop van tijd, de concurrentie met de fabrieken was moordend, probeerden ze de verdiensten wat op te schroeven door in de oliemolen een platte steen op te stellen. Van de fabrieken haalden ze, vaak gratis, de waardeloze gerst, koffie en rijstdoppen op. Zoo'n platte "maalstoel" heeft tot 1968 ook nog in de Zoeker gestaan. Hij kwam oorspronkelijk uit de pelmolen "de Hondeman" die in 1915 werd gesloopt. Dit was echter een veevoersteen, die in de 2e wereldoorlog tarwebilsel kreeg en voor dit doel druk werk had. De steen is versleten, maar de aandrijf is bewaard gebleven.
Het "meel" dat een z.g. doppensteen maakte werd verwerkt door de koeken en vormde zoodoende een welkome aanvulling. De doppensteen bleek echter een gevaarlijk instrument te zijn. Verscheidene molens zijn door 't heetlopen van de doppensteen verbrand.

De kwaliteit van de koeken en de voedingswaarde werd echter door 't geknoei met die doppenrommel er niet beter op. Ondanks dat konden de molenaars hun koeken grif aan de boeren kwijt. Waarom? Vele veehouders weigerden "fabriekskoeken" en gaven uit traditie en een ingeroeste gewoonte, de voorkeur aan molenkoeken. Maar toen omstreeks 1910 van rijkswege de "proefstations voor veevoeder" werden opgericht, was 't ook met deze handel voorgoed afgelopen en moesten de molenaars omzien naar andere bronnen. Of - en dat gebeurde ook maar al te vaak, de molen voorgoed aan de ketting en de mannen toch naar de fabrieken die steeds meer uitbreidden en waar ook de voorzieningen en de werkomstandigheden steeds beter werden.

Cacaobonen

Toch kwam er weer een onverwachte opleving voor de enkele overgebleven oliemolens. De eerste oliefabrieken, die aanvankelijk met slagpersen en stampers werkten, werden uitgerust met hydraulische persen door stoom verhit en aangedreven. Alleen de "kantsteenen", de z.g. kollergangen bleven nog vele jaren ingebruik. Met een druk van 200 tot 250 Atm. was oliehoudend zaad heel goed droog te persen, en storingen of breuk gaf, behalve normaal onderhoud, weinig stagnatie in 't bedrijf. Te zelfder tijd nam de cacao industrie snel groter vormen aan. Ook hier begon men hydraulische persen te gebruiken maar met heel wat minder succes. Cacao is zeer zwaar en hard en moet kokend heet gestookt worden en de cacaoboter stolt al iets beneden de 40°. De persdruk moet tusschen de 350 en 400 Atm. zijn en daar was geen pers op den duur tegen bestand. Wanneer zoo'n pers *pongg!!* zei, en dat gebeurde nogal

eens, moest de stoom eraf en de pers leeggespit worden vóór de cacao stolde. Ook de toe- en afvoerpijpen moesten leeg want de boter werd al gauw zoo hard als kaarsvet en dan was de chaos volkomen. Toen ik als bankwerkersleerling in een Zaanse machinefabriek werkte, moest ik ook helpen zulke persen te repareeren en heb ik gezien welke verwoestingen er soms waren aangericht.

Nu bleek, dat de vette cacaomassa die door lekkage of breuk uit de persen kwam en algauw in keiharde klonten en bonken veranderde, helemaal onverwerkbaar was.
En dit was nu juist de kans voor de verguisde oliemolen. Algauw waren de nog resteerende oliemolens bezig met wat men op z'n Zaans noemde "butter haaien" of wel in goed nederlands, cacao boter heien, of persen zo men wil. Veelal als loonmalerij, maar ook nog een paar molens echt in dienst en eigendom van een fabriek.
Een goed geroutineerde olieslager zag zelfs kans er een paar procent meer boter uit te halen dan de fabriekspers en dat was heel knap. Maar dat gold alleen voor de zomermaanden. 's Winters was 't in de molens te koud en was 't wroeten geblazen om de slagpersen warm te houden. Zelfs werden verscheidene oliemolens nog uitgerust met een zuiggasmotor en ook wel een electromotor en dat betekende veelal het einde van de windmolen, precies zooals 't verder op in ons land ging. Daar hoef ik niet verder over uit te weiden. Kort na de 2e wereldoorlog draaiden er nog 4 molens aan de Zaan. Dat was 's Prinsenhof in Westzaan die maalde zaagsel tot houtmeel en de papiermolen "de Schoolmeester", de Koperslager te Zaandijk, en die perste van alles wat en ook vaak copra. Dan de Zoeker nog, die had altijd pinda afval. De Koperslager ging als eerste aan de ketting en maalde verder met een motor waarna hij in 1964 verbrandde. In 1953 stopte de Zoeker door overlijden van de 73 jarige molenaar. 's Prinsenhof stopte in 1958 wegens de hoge leeftijd van de eigenaren, de Gebr. de Vries. Maar de Zoeker stopte niet voor lange tijd zooals iedereen weet, en dat is een verhaal apart en valt min of meer buiten dit bestek. Wat in die jaren met de Zoeker is gebeurd valt niet met een paar woorden te zeggen, nee dat is een heele geschiedenis geworden.
Ook de Zoeker heeft cacao geperst en poeder gemalen. Dat was in de 60er jaren toen ik nog met hem in 't Westzijder veld stond.

Andere molens, andere grondstoffen

Eerst moet ik nog wat anders vertellen nl. dat ik in de 50er jaren een halfjaar op de "Ooievaar" heb gemalen voor 't malen van cacaoschillen tot cacaopoeder. Malen met de kantstenen en uitbuilen met de centrifugaalbuil. Soms met motorkracht of als 't even kon, met de wind. Machtig mooi werk, maar niet zoo eenvoudig als je zou denken, tenminste als je een lonende exploitatie wilt halen. En een

buil is gebonden aan een zeker toerental zoowel er onder als er boven. Ook draaide ik een week lang met de krijtmolen d'Admiraal in Buiksloot. Hier maalde ik op verzoek van de Ned. Erts Mij. proef met magnesiet. Daarmee worden laschelectroden "bekleed". 't Was rotgoed, keihard, en je luchtpijp raakte in moeilijkheden. Slecht voor je longen.

De Admiraal had fokwieken systeem Fauel. De vlucht is ongeveer 17 M en een koppel kantsteenen die voor hem veel te groot zijn. Een heel trage overbrenging op de steenen en de buil, maakten dat hij pas bij 100 enden per minuut iets begon te presteeren. Nico Maas de molenmaker was eens bij me en telde op zeker moment 136 enden per minuut. Toen kwam er poeder!, en deed de buil het zooals 't hoorde. Maar wat ging dat ding te keer met die fokken. Hij gierde en floot, wat dacht je, windkracht 7, Z.West en 4 volle zeilen! Ik heb hem tot de avond laten karren en heb toen een rapport van die week uitgebracht bij de Erts Mij.

Cacaoschillen op de Kat

Toen de "Kat" bij ons op de Kalverringdijk gereed was en afgeleverd, wilde men hem testen om te zien of ook deze molen in bedrijf kon komen. Van fa. Stuurman Cacao kwam 10 ton cacaoschillen met een vetgehalte van ±10%. Het moest gebuild op "80 mes" d.w.z. 80 gaatjes per cM_2 in 't zijde gaas van de builcylinder. Aangezien de Ooievaar 200 KG poeder haalde per dag met een volwerkswind met 1 koppel steenen en de Kat 2 koppels steenen heeft, dachten we, dat moet financieel kunnen. Maar niks hoor. Ten eerste liep de buil te langzaam en dat zal hij nog wel doen maar de trekkracht van de Kat viel tegen vergeleken met de Ooievaar en de Zoeker. 't Is heel gek maar die houden veel langer vol. Na 14 dagen probeeren wisten we het wel. De poeder was goed, dat wel, maar de productie leek er niet op. Als de wind luwde van krachtig tot matig kon alleen nog het kleinste koppel steenen meedraaien maar die staan niet op de grote buil aangesloten en moest het maalgoed met schop en emmer naar de vijzel gebracht worden. Bij afnemende wind draaien vijzel en schepperij te langzaam. De poeder viel terug in de koker en die raakte daardoor wel eens verstopt. En ook de centrifugaal waaide de poeier niet genoeg voor zich uit en hoopte zich dan in de cylinder op wat het zijdegaas gauw beschadigde en ... te grove poeder doorliet. De fabriek stelde hoge eisen, de poeder moest absoluut de vereiste fijnheid bezitten en dat lukte beneden 60 einden per minuut amper, en het plan tot exploitatie ging niet door. Wel hebben we er ons in verdiept wat de oorzaak kon zijn maar dat laat ik hier maar buiten beschouwing. Toen kort hierna 30 000 KG cacaoschillen van cacaofabriek Schoemaker aan de Zoeker kwam bleek dat de Zoeker $^1/_3$ meer produceerde met één koppel steenen dan de Kat met 2. Met 60 enden per minuut haalde de Zoekerbuil

al voldoende snelheid en de partij vloog erdoor. Dit soort vetarme cacao wordt gebruikt voor chocola drankjes, ijschocolade, bonbon bekleeding en hagelslag. Voor reepen of plakken is dit ongeschikt.

Centrifugaal buil

Hoewel velen van U wel weten hoe een centrifugaal buil werkt zijn er ook die zoo'n ding niet kennen en daarvoor zal ik hem trachten te beschrijven. Een horizontale goed afgesloten kast van ± 2 Meter lengte heeft een liggende cylinder, dus rond, ± 80 cM middellijn, bekleed met zijderupsengaas van verschillende verkrijgbare wijdte. Dat noemt men "meswijdte". Poeder met ± 10% vet builden wij tot 80 mes uit en vetvrije poeder van -1% konden we builen met 120 Mes, dat is dus ragfijn en liep als fijn duinzand tussen je vingers door. 120 Mes is 120 gaatjes per vierkante cM zijde. Deze cylinder draait normaal met ongeveer 50 toeren per minuut, maar er binnen zit de centrifugaal. Een ijzeren frame van 4 à 5 hoekijzers even lang als de cylinder en voorzien van tientallen kleine schoepen die vlak langs de zijden binnenwand draaien. Dat schoepenframe, de "centrifugaal" dus, heeft de functie om de grondstof al wervelend verder te transporteren. De poeder die door vijzel en schepperij omhoog wordt gehaald valt van boven af in de stortkoker die in de buil eindigt. De tocht die door de schoepen veroorzaakt wordt circuleert de poeder door de cylinder en valt door het zijdegaas. Wat nog te grof is valt achteraan uit de cylinder in de z.g. staartzak en wordt weer onder de steenen gebracht. Draait de molen te langzaam, dan valt de poeder wel in de buil, maar wordt door de schoepen niet verder geblazen. Dan schrapen de schoepen door de poeder en kunnen de tere zijde beschadigen, wat lekkage oplevert. Draait de molen echter te snel, dan waaien de schoepen de fijne poeder snel naar achter en belandt de boel in de staartzak. Dat moet ook weer niet en dus is 't zaak de juiste hoeveelheid zeil te voeren, zoodat de toeren binnen de perken blijven. De buil wordt bij ons met drijfriemen vanaf de wentelas aangedreven. Hij komt oorspronkelijk uit de meelfabriek van Wessanen die hem ons cadeau deed.
De cacaoschillen die onder de steen worden gebracht, uiteraard met een schop, vertonen na ongeveer 1 à 2 minuten malen een kleurverschil. Dat doen alle soorten grondstoffen die met kantstenen worden gemalen. Alleen een geoefend oog kan dat ontdekken. Het maalgoed moet er dan metéén af en naar de buil. Verder malen heeft geen zin. Het fijne poeder moet er eerst uit. Ruim $^2/_3$ staart komt dan terug, wordt opnieuw gemalen onder toevoeging van weinig verse schillen. En dat malen mag niet langer dan 1 à 2 minuten duren. 't Is dus opgooien en afhalen, achter elkaar door. Met afwegen, dichtbinden en optassen van de zakken heb je dus als je in je eentje bent, ook met dit werk, je handen vol.

Cacaobrokken

Na deze partij kwam meteen 15 000 KG cacao brokken uit de persen, en 10 000 KG cacaobonen van fa. Stuurman. De pers moest ik heel anders afstellen om dat cacao zich haast niet in elkaar laat drukken en zoodoende de slagbeitel een veel kortere "persweg" naar omlaag aflegde en toch veel meer slagen moest geven dan bij oliezaad. De temperatuur moest kokend heet zijn zoodat je bij het invoegen van de gevulde buulzakken steeds je handen brandde en de molen mocht maar een heel rustig tempo draaien. Ging hij met een vlaag toch harder dan wilde de slagbeitel geen streep meer zakken en kwam er geen druppel boter meer. Dan moest de nog zachte koek er uit, maar die zat meest oervast in de lade en moest met al je kracht er uitgerukt worden. De koeken gingen al aan stukken en brokken in de zak, en nadien weer onder de steenen om mee gemalen te worden. Het was heet en heel zwaar werk. Het vetgehalte in de koeken was na de persing nog gemiddeld 14%. Dat was volgens de fabriek heel bevredigend. De hoofdzaak was echter, de koeken moesten keihard zijn. Dan kon de fabriek ze machinaal breken en waren ze geschikt voor "extractie". Bij 5 000 KG tegelijk gingen de brokken in een ketel. Dan werden ze met stoom verhit en doorspoeld met een straal zuivere benzine. Na condensatie was de benzine van de boter gescheiden en bleef de droge stof over waar weer magere poeder van gemaakt kon worden, dat heette of heet cacaoschroot, niet veel soeps dus en het magere eindproduct. Als de maand november voor de deur stond stopte ik met boterpersen tot mei. Het was dan te koud. Dan was 't poedermalen, of pinda's persen, al naar gelang de opdracht luidde. Want dat wil ik nog even opmerken. De Zoeker werkt alleen in opdracht van erkende oliefabrieken, krachtens een bepaling van de overheid.

De molen als individueel werktuig

En hiermee heb ik geprobeerd U een inzicht te geven van het werk in de oliemolen en welke mogelijkheden hij biedt. Zie het niet als een vaste richtlijn hoe 't wel of niet moet. Geen molen is gelijk en de persen reageren alle verschillend. Iedere molenmaker had z'n eigen methode en dat gold ook voor de olieslager. Daarom heb ik ook geen maten of getallen genoemd. Die zijn per molen verschillend. Het is ook bekend dat de kamwieloverbrengingen vaak verschillen. Daar is erg veel mee geëxperimenteerd. Het maakt nl. veel verschil uit of een molen dicht bij "het dorp" stond of ver in 't veld, wat windbelemmering aangaat. Het verhogen of verlagen van de overbrenging gaf soms goed resultaat. Ook het versnellen of verlangzamen van de steenen ten opzichte van de persen of van allebei werd nog al eens uitgeprobeerd.

Cacaobrokken

Na deze partij kwam meteen 15 000 KG cacao brokken uit de persen, en 10 000 KG cacaobonen van fa. Stuurman. De pers moest ik heel anders afstellen om dat cacao zich haast niet in elkaar laat drukken en zoodoende de slagbeitel een veel kortere "persweg" naar omlaag aflegde en toch veel meer slagen moest geven dan bij oliezaad. De temperatuur moest kokend heet zijn zoodat je bij het invoegen van de gevulde buulzakken steeds je handen brandde en de molen mocht maar een heel rustig tempo draaien. Ging hij met een vlaag toch harder dan wilde de slagbeitel geen streep meer zakken en kwam er geen druppel boter meer. Dan moest de nog zachte koek er uit, maar die zat meest oervast in de lade en moest met al je kracht er uitgerukt worden. De koeken gingen al aan stukken en brokken in de zak, en nadien weer onder de steenen om mee gemalen te worden. Het was heet en heel zwaar werk. Het vetgehalte in de koeken was na de persing nog gemiddeld 14%. Dat was volgens de fabriek heel bevredigend. De hoofdzaak was echter, de koeken moesten keihard zijn. Dan kon de fabriek ze machinaal breken en waren ze geschikt voor "extractie". Bij 5 000 KG tegelijk gingen de brokken in een ketel. Dan werden ze met stoom verhit en doorspoeld met een straal zuivere benzine. Na condensatie was de benzine van de boter gescheiden en bleef de droge stof over waar weer magere poeder van gemaakt kon worden, dat heette of heet cacaoschroot, niet veel soeps dus en het magere eindproduct. Als de maand november voor de deur stond stopte ik met boterpersen tot mei. Het was dan te koud. Dan was 't poedermalen, of pinda's persen, al naar gelang de opdracht luidde. Want dat wil ik nog even opmerken. De Zoeker werkt alleen in opdracht van erkende oliefabrieken, krachtens een bepaling van de overheid.

De molen als individueel werktuig

En hiermee heb ik geprobeerd U een inzicht te geven van het werk in de oliemolen en welke mogelijkheden hij biedt. Zie het niet als een vaste richtlijn hoe 't wel of niet moet. Geen molen is gelijk en de persen reageren alle verschillend. Iedere molenmaker had z'n eigen methode en dat gold ook voor de olieslager. Daarom heb ik ook geen maten of getallen genoemd. Die zijn per molen verschillend. Het is ook bekend dat de kamwieloverbrengingen vaak verschillen. Daar is erg veel mee geëxperimenteerd. Het maakt nl. veel verschil uit of een molen dicht bij "het dorp" stond of ver in 't veld, wat windbelemmering aangaat. Het verhogen of verlagen van de overbrenging gaf soms goed resultaat. Ook het versnellen of verlangzamen van de steenen ten opzichte van de persen of van allebei werd nog al eens uitgeprobeerd.

De grote oliefabriek

Al deze factoren bijeen maken 't moeilijk om een recept vast te stellen hoe je olie aan zaad moet onttrekken. Wie dat probeert, komt bedrogen uit. Het is zuiver handwerk en je zintuigen zijn er onmisbaar bij. Ruiken, voelen, zien en horen. Dat moet aldoende geleerd worden. Ik herinner me dat eens een directeur van een grote moderne oliefabriek bij mij aan de molen kwam, met personeel, en tegen de mannen zei: "Kijk maar goed, dan kun je zien hoe er olie geslagen wordt." Ik snapte van die uitspraak eerst niks. Maar toen ik later eens de fabriek bezocht, werd het me pas duidelijk. Achter de fabriek lag een schip met 1000 ton zaad en een elevator zoog de ruimen leeg. In de fabriek liep ik van de ene afdeling naar de andere, maar ik rook niks en zag niks bewegen, alleen hier en daar een man die op een instrumenten paneel keek. Grote gesloten apparaten waar niets aan te zien was, en vóór de fabriek stonden de tankauto's op hun beurt te wachten om gevuld te worden. Die 1000 ton zaad was er in 1 week in continu door. Ik haalde amper 60 ton per jaar met de molen! Alleen de molenolie is veel schoner. Daarom raffineert de fabriek de olie. De echte koudgeslagen olie kan door de machine niet gemaakt worden. Die zijn, zoo ik al eerder opmerkte, gebaseerd op snelheid en hitte. En zoo maakt een vakbekwame mulder ook mooier meel met zijn windmolen dan de machine. Zoo is dat. Hier in deze fabriek weet de eene arbeider niet wat de ander doet. Ze werken in witte pakken en met schone handen. Om jaloers op te worden? O nee, ik zou voor geen goud met ze willen ruilen.

Een verstandig mens

En daarbij denk ik aan de opmerking van Prins Claus op de dag van uitreiking van het 500e diploma vrijwillig molenaar. Dat was op de molen in Zevenhuizen. Hij stond met ons, leden van de examencommissie te praten, natuurlijk over molens. Tot hij op eens aan me vroeg: "Hoe houden jullie zoo'n molen onder controle, met een soort computer?" Ik kon hem alleen maar vertellen dat ik van die dingen geen lor verstand had, en dat wij molens in bedwang houden met hoofd en handen. "Gelukkig", zei Claus weer, "blijf dat doen, want aan die apparaten gaan we allemaal kapot."

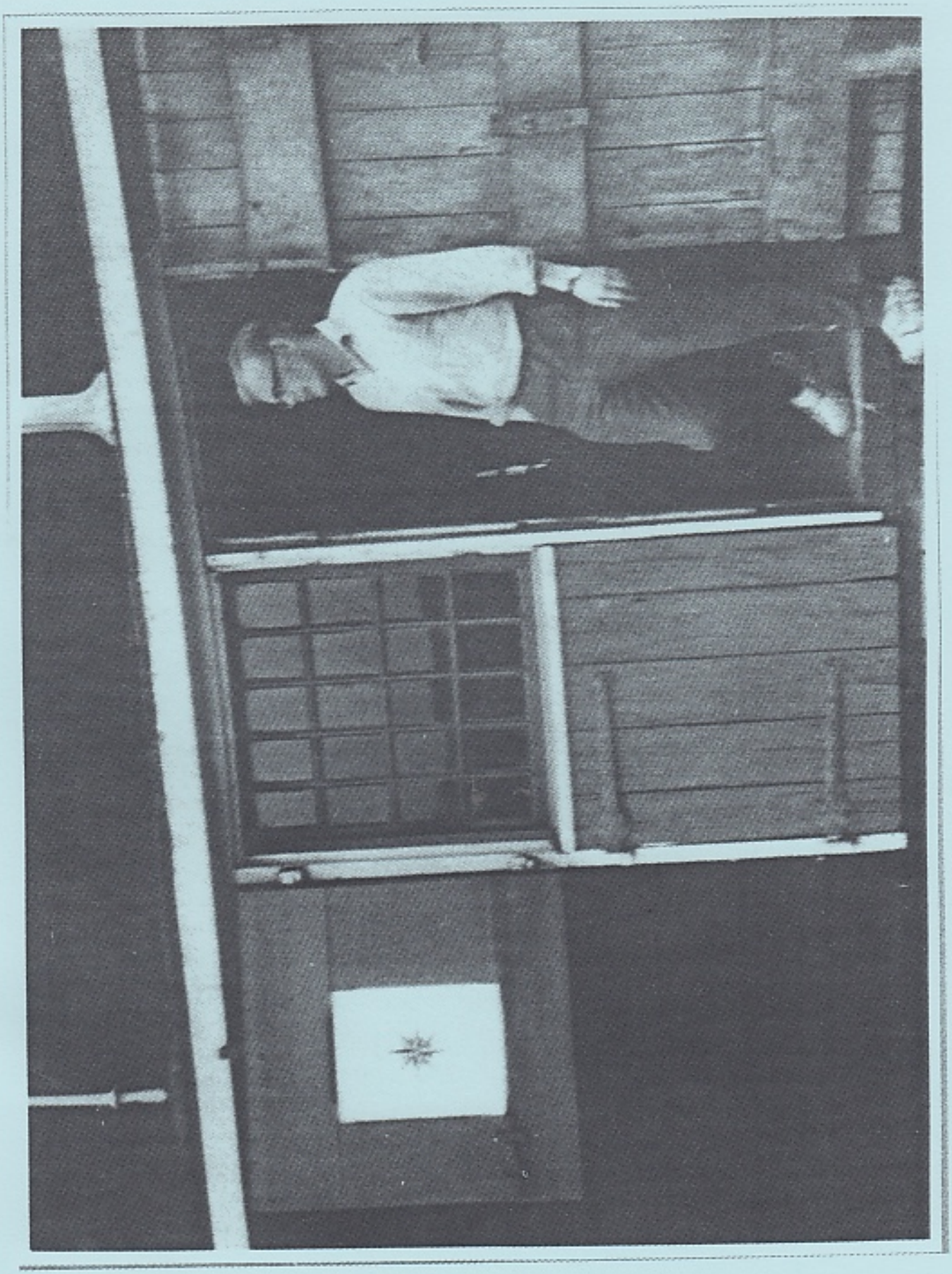

1976. Piet op de uitkijk.